

ΕΞΑΡΤΗΣΕΙΣ

ΑΘΗΝΑ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ
2013

21

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΕΞΑΡΤΗΣΕΩΝ
EXARTISIS SCIENTIFIC JOURNAL ON ADDICTION ISSUES

ΟΙ ΕΞΑΡΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ • Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑ • ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ
DRUG ADDICTION IN GREECE • INTERNATIONAL EXPERIENCE • FOR THE READERS

Ιδιοκτησία

Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων
 (ΚΕΘΕΑ)
 Σορβόλου 24, 116 36 ΑΘΗΝΑ
 τηλ.: 210 9241993-6, φαξ: 210 9241986
 ηλεκτρονική διεύθυνση: exartisis@kethea.gr
 ιστοσελίδα: www.exartiseis.gr

Εκδότης-Διευθυντής

Γεράσιμος ΝΟΤΑΡΑΣ

Αναπληρώτρια Διευθύντρια Έκδοσης

Άννα ΤΣΙΜΠΟΥΚΛΗ

Συντακτική Ομάδα

Ελένη ΑΡΓΥΡΙΑΔΟΥ, Ρέμος ΑΡΜΑΟΣ,
 Μίρκα ΓΟΝΤΙΚΑ, Γεωργία ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΗ

Σύμβουλος Έκδοσης

Griffith EDWARDS, Εκδότης του *Addiction*

Διεθνής Συμβουλευτική Επιτροπή

David DEITCH, καθηγητής Κλινικής Ψυχιατρικής
 στο Πανεπιστήμιο Καλιφόρνια Σαν Ντιέγκο
 Δημήτρης ΙΑΤΡΙΔΗΣ, καθηγητής Έρευνας και
 Κοινωνικής Πολιτικής στο Boston College
 Edward KAUFMAN, καθηγητής Κλινικής Ψυχιατρικής
 στο Πανεπιστήμιο Καλιφόρνια, Irvine και εκδότης
 του *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*

Επιστημονική Επιτροπή Έκδοσης

Δημοσθένης ΑΓΡΑΦΙΩΤΗΣ, Κωνσταντίνος ΓΑΖΓΑΛΙΔΗΣ,
 Παναγιώτης ΓΕΩΡΓΑΚΑΣ, Δήμητρα ΓΚΕΦΟΥ-ΜΑΔΙΑΝΟΥ,
 Ανδρέας ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Αθανάσιος ΔΟΥΖΕΝΗΣ,
 Γιώργος ΚΑΛΑΡΡΥΤΗΣ, Χάρις ΚΑΤΑΚΗ,
 Νέστωρ ΚΟΥΡΑΚΗΣ, Άννα ΚΟΚΚΕΒΗ,
 Χρήστος ΚΟΚΚΟΡΗΣ, Βασίλης ΚΟΥΤΡΑΣ,
 †Ευάγγελος ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗΣ, Αχιλλέας ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ,
 Ιωάννα ΚΥΡΙΤΣΗ, Χρήστος ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ,
 Ιωάννης ΛΙΑΠΠΑΣ, Βασίλειος ΜΑΡΚΗΣ,
 Μάριος ΜΑΡΣΕΛΟΣ, Κατερίνα ΜΑΤΣΑ,
 Βενετσάνος ΜΑΥΡΕΑΣ, Γιώργος ΜΠΑΡΔΑΝΗΣ,
 Αλίκη ΜΟΣΤΡΙΟΥ, Δημοσθένης ΜΠΟΥΓΚΗΣ,
 Κλήμης ΝΑΥΡΙΔΗΣ, Γεράσιμος ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΑΤΟΣ,
 Νικόλαος ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, Βασίλης ΠΑΣΣΑΣ,
 Άννα ΠΕΤΡΙΔΟΥ, Πέτρος ΠΟΛΥΧΡΟΝΗΣ,
 Χαράλαμπος ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, Χρήστος ΡΟΓΚΟΤΗΣ,
 Διονύσιος ΣΑΚΚΑΣ, Καλλιόπη ΣΠΙΝΕΛΛΗ,
 Ιωάννης ΤΣΙΑΝΤΗΣ, Ανδρέας ΦΑΚΟΣ,
 Ιάκωβος ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ, Μάρθα ΦΩΣΤΕΡΗ

Συνδρομές

Ελένη ΡΟΥΣΣΟΥ

Publishing Body

Therapy Centre for Dependent Individuals
 (KETHEA)
 24, Sorvolou str., 116 36 ATHENS
 tel.: +30 210 9241993-6, fax: +30 210 9241986
 e-mail: exartisis@kethea.gr
 website: www.exartiseis.gr

Editor in Chief

Gerassimos NOTARAS

Assistant Editor

Anna TSIBOUKLI

Editorial Committee

Eleni ARGYRIADOU, Remos ARMAOS,
 Mirka GONTIKA, Georgia CHRISTOFILI

Consultant Editor

Griffith EDWARDS, Editor in Chief of *Addiction*

International Editorial Advisory Group

David DEITCH, Professor of Clinical Psychiatry,
 University of California San Diego
 Demetrius IATRIDIS, Professor, Social Policy Planning,
 Boston College Graduate School of Social Work
 Edward KAUFMAN, Professor of Clinical Psychiatry,
 University of California, Irvine and Editor of the
American Journal of Drug and Alcohol Abuse

National Editorial Advisory Group

Dimosthenis AGRAFIOTIS, Konstantinos GAZGALIDIS,
 Panagiotis GEORGAKAS, Dimitra GEFOU-MADIANOU,
 Andreas DIMITRIOU, Athanassios DOUZENIS,
 Giorgos KALARRYTIS, Charis KATAKI,
 Nestor KOURAKIS, Anna KOKKEVI,
 Christos KOKKORIS, Vassilis KOUTRAS,
 †Evangelos KROUSTALAKIS, Achilleas KRYSTALLIS,
 Ioanna KYRITSI, Christos LASKARATOS,
 Ioannis LIAPPAS, Vassileios MARKIS,
 Marios MARSELOS, Katerina MATSA,
 Venetsanos MAVREAS, Giorgos BARDANIS,
 Aiki MOSTRIOU, Dimosthenis BOUKIS,
 Klimis NAVRIDIS, Gerassimos PAPANASTASATOS,
 Nikolaos PARASKEVOPOULOS, Vassilis PASSAS,
 Anna PETRIDOU, Petros POLYCHRONIS,
 Charalampos POULOPOULOS, Christos ROGOTIS,
 Dionissios SAKKAS, Kalliopi SPINELLI,
 Ioannis TSIADIS, Andreas FAKOS,
 Iakovos FARSEDAKIS, Martha FOSTERI

Subscriptions

Eleni ROUSSOU

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ - CONTENTS

	Εκδοτικό σημείωμα - Editorial	5
1	ΟΙ ΕΞΑΡΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ - DRUG ADDICTION IN GREECE	
	<i>Τέχνη, ναρκωτικά και απεξάρτηση</i>	11
	Χαράλαμπος Πουλόπουλος <i>Art, drugs, and recovery</i> Charalampos Pouloupoulos	
	<i>Νέοι και ναρκωτικά στη μετανεωτερική εποχή</i>	17
	Νικόλαος Παρασκευόπουλος <i>Youth and drugs in a post-modern society</i> Nikolaos Paraskevoropoulos	
	<i>«Ψυχιατροδικαστική» και «Ψυχιατροδικαστική Παιδιών και Εφήβων»</i>	21
Καλλιόπη Δ. Σπινέλλη <i>“Forensic Psychiatry” and “Forensic Psychiatry of children and adolescents”</i> Kalliopi D. Spinelli		
<i>Θυματοποίηση, ανασφάλεια και καταγραφή αναγκών των αστέγων.</i>	33	
<i>Ερευνητικές διαπιστώσεις στο Δήμο Καλλιθέας</i> Χριστίνα Ζαραφονίτου, Ευτυχία Γεωργιάδη, Βασιλική Δήμου <i>Homeless at the Municipality of Kallithea: victimization, insecurity, needs.</i> <i>Research conclusions</i> Christina Zarafonitou, Eftichia Georgiadi, Vasiliki Dimou		
<i>Η πρόληψη της παραβατικότητας ανήλικων και τα προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης</i>	47	
Ιουλία Λαμπράκη <i>The prevention of juvenile delinquency and the social development programs</i> Ioulia Lampraki		
2	ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ - FOR THE READER	
	Νέα και γεγονότα – News and notes	71
	Οδηγίες προς τους συγγραφείς – Guidance to the authors	77

Για την καλύτερη ενημέρωση των αναγνωστών του περιοδικού τα περιεχόμενα, οι τίτλοι των άρθρων και των περιλήψεων είναι δίγλωσσοι.

Η αναδημοσίευση των πρωτότυπων ελληνικών άρθρων επιτρέπεται μόνο με έγγραφη άδεια από τον εκδότη και θα πρέπει υποχρεωτικά να αναφέρονται η πηγή και οι συγγραφείς. Επίσης, η αναδημοσίευση των μεταφρασμένων άρθρων του περιοδικού επιτρέπεται μόνο με έγγραφη άδεια από τον εκδότη και θα πρέπει υποχρεωτικά να αναφέρονται η πηγή, οι συγγραφείς και το όνομα του μεταφραστή του άρθρου.

For the better information of the readers of this journal the contents, the titles of the articles and of the abstracts are translated into two languages.

Reprint of the original Greek articles is only allowed after the written permission of the editor, and they should always refer the source and the authors. Also reprint of the translated articles is only allowed after the written permission of the editor and they should always refer the source, the authors and the translator.

Εκδοτικό Σημείωμα

ΜΕ ΜΕΡΙΚΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΝΟΜΙΖΟΥΜΕ ΟΤΙ ΘΑ ΕΙΜΑΣΤΕ ΠΑΝΤΑ ΜΑΖΙ, να κουβεντιάζουμε, να γελάμε, να μαλώνουμε, να ξαναπιάνουμε το νήμα από εκεί που το είχαμε αφήσει. Έρχεται όμως μια στιγμή αναπάντεχη μαζί με την συνειδητοποίηση ότι η ζωή αυτή την χάρη δε θα μας την κάνει. Ο φίλος, ο συνάδελφος, το κοντινό μας πρόσωπο δε θα μας συντροφέψει στην πορεία της ζωής μας, δε θα μεγαλώσουμε άλλο μαζί, θα φύγει για ένα άλλο ταξίδι. Γιατί; Δεν υπάρχουν απαντήσεις, εξηγήσεις, ερμηνείες. Μένει μόνο η ανάγκη να αποδεχτούμε την πραγματικότητα πως ο καθένας θα ακολουθήσει τη δική του πορεία. Όμως οι σκέψεις μένουν, οι αναμνήσεις από τα γέλια, τις αντιπαραθέσεις, τις συνεργασίες είναι πάντα εκεί και μας συντροφεύουν και μας βοηθούν να μην ξεχάσουμε.

Αυτό το τεύχος είναι αφιερωμένο στον Περικλή Παπανδρέου, έναν εξαιρετικό επιστήμονα, διδάκτορα του LSE, Υπεύθυνο Σχεδιασμού και Μελετών του ΚΕΘΕΑ επί σειρά ετών, που με τον πρόωρο χαμό του, άφησε πίσω του δυσαναπλήρωτο κενό. Ο Περικλής υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους συνεργάτες και φίλους που συντρόφεψαν την πορεία της ωρίμανσης των ανθρώπων του ΚΕΘΕΑ και της εξέλιξης του ίδιου του οργανισμού σε ένα εθνικό δίκτυο απεξάρτησης με πολλαπλές υπηρεσίες από την πρόληψη έως την παρέμβαση στις φυλακές.

Το ενδιαφέρον του Περικλή για την έρευνα, το σχεδιασμό και την ανάπτυξη παρεμβάσεων για ανήλικους παραβάτες, φυλακισμένους, μετανάστες, κάθε ομάδα και κάθε άνθρωπο που βρίσκεται στο περιθώριο και βιώνει τον κοινωνικό αποκλεισμό ήταν ανεξάντλητο και η σκέψη του και η κρίση του πάντα καθαρή και ανεξάρτητη. Ο Περικλής έψαχνε, αναρωτιόταν, ερευνούσε πως μπορεί να αλλάξει η πορεία από το περιθώριο στην ένταξη μέσα από παρεμβάσεις συλλογικές με σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και πάντα ασκούσε την κριτική που μας άξιζε όταν χάναμε τον στόχο μας. Νέος επιστήμονας ήρθε στο ΚΕΘΕΑ και πέρασε τα πιο δημιουργικά χρόνια της ζωής του συνεισφέροντας ουσιαστικά στην στρατηγική και στον σχεδιασμό παρεμβάσεων του οργανισμού και στην ανάπτυξη πολιτικών αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού.

Ο Περικλής διακρινόταν για το χιούμορ, την εξυπνάδα του και μια μοναδική ικανότητα να προβλέπει τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις, τις οικονομικές αλλαγές και τις δυνάμεις που οδηγούν στην περιθωριοποίηση ανθρώπων, συστημάτων και οργανισμών. Είναι δύσκολο να ξεχάσει κανείς, αρκετό καιρό πριν ξεσπάσει η κρίση, τις ανεξάντλητες συζητήσεις για τα προβλήματα που θα προέκυπταν από τη νέα κατάσταση και για την κατάλυση των θεσμών και του κράτους πρόνοιας που εμφανίζοντας στο προσκήνιο. Ο Περικλής με την παιδεία, την ευφυΐα και την κρίση την οποία είχε, προέβλεπε και προειδοποιούσε για γεγονότα και καταστάσεις που ανέδυναν στο τοπίο.

Οι θεραπευτικές κοινότητες του ΚΕΘΕΑ κλείνουν φέτος 30 χρόνια λειτουργίας. Θα θέλαμε όλοι ο Περικλής να ήταν μαζί μας να γιορτάσουμε και να θυμηθούμε ξανά στιγμές όμορφες και δύσκολες, λύπες, χαρές, συγκρούσεις και μονοιάσματα. Σήμερα δεν είναι μαζί μας αλλά η σφραγίδα του παραμένει έντονη μέσα από τα προγράμματα που στήθηκαν με την συμμετοχή του και μέσα σε κάθε έναν από μας ξεχωριστά.

Η Συντακτική Ομάδα

Editorial

THERE ARE PEOPLE WE BELIEVE THEY WILL ALWAYS BE WITH US. That they will be there to talk, to laugh, to argue, to make amends. But there comes an unexpected, striking moment, when you realize that life will not grant you that favour. Our friend, our colleague, the person dear and close to us will not be accompanying us through life; we will not grow old together. He is off to a different journey. Why? There are no answers, no explanations, no interpretations. We are left with the need to accept the reality that we are on our own, that we have our own path to follow. The thoughts however remain; the memories of laughter, of confrontations, of working together are always there to accompany us; to help us not to forget.

This issue is dedicated to Pericles Papandreou, a brilliant scientist, who received his PhD from LSE and Head of the Planning and Designing Department of KETHEA for a number of years. His early loss has left an irreplaceable void. Pericles was one of the most prominent colleagues and friends who followed the people of KETHEA through a process towards maturity, as well as the development of the organization itself into a national-wide detoxification network, offering multiple services, from prevention to intervention in prison.

Pericles' interest in researching, planning and developing interventions for juvenile delinquents, incarcerated people, migrants, or any other group or individual experiencing social exclusion was limitless; his thought and judgment were always clear and unbiased.

Pericles was always seeking, wondering and investigating ways to change the course from margin to inclusion through collective interventions in respect of human rights. He criticized us when we got off track. He joined KETHEA as a new scientist and offered his most creative years, contributing in a substantial way by devising strategies and planning interventions for the organization as well as developing policies against social exclusion.

Pericles was well known for his sense of humor, his intelligence and his unique ability to foresee socio-political and economical changes and the forces which lead to the exclusion of individuals, systems and organizations. It is hard for one to forget the endless conversations on the problems that could occur from the new order and the abolishment of institutions and of the welfare state, long before the crisis was in sight. Pericles, with his educational background, his intelligence and his judgment could predict and warn about facts and complications immersing in the field. The therapeutic communities of KETHEA are celebrating this year 30 years of operation. We would all like to have Pericles with us to celebrate and remember good moments and bad, disappointments and accomplishments, conflicts and resolutions.

He is not with us here today, but his signature remains in the programs which were developed with his input, as well as in each and every one of us.

The Editorial Group

ΟΙ ΕΞΑΡΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
DRUG ADDICTION IN GREECE

ΤΕΧΝΗ, ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΠΕΞΑΡΤΗΣΗ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ BRADFORD, ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΕΘΕΑ

Στον Περικλή... της αμφισβήτησης και της ανατροπής...

Η σχέση των ανθρώπινων κοινωνιών με τις ψυχότροπες ουσίες που συνηθίζεται να αποκαλούνται ναρκωτικά έχει μακρά ιστορία. Η ιδιότητά των ουσιών να μεταβάλλουν τη διάθεση, το συναίσθημα, την αντίληψη, τη συμπεριφορά και τις σωματικές λειτουργίες του ανθρώπου τους επεφύλαξε μια ιδιαίτερη θέση στη θρησκεία, τις τελετές μύησης, τις εορταστικές τελετουργίες, το εμπόριο, την ιατρική, την ψυχοθεραπεία, τον πόλεμο αλλά και την τέχνη.

Στη σύγχρονη εποχή τα ναρκωτικά φαίνεται να αποκτούν πολλές φορές μια προνομιακή σχέση με την τέχνη. Από τη παρισινή Λέσχη των Χασισοποτών, όπου συναντιόντουσαν ο Θεόφιλος Γκοτιέ, ο Ζεράρ ντε Νερβάλ, ο Ευγένιος Ντελακρουά και ο Αλέξανδρος Δουμάς πατήρ και τους «Τεχνητούς Παραδείσους» του Baudelaire, (1860) μέχρι και σήμερα οι ναρκωτικές ουσίες έχουν αφήσει το στίγμα τους στην καλλιτεχνική δημιουργία.

Διατρέχοντας τις διάφορες εκφάνσεις της σχέσης τέχνης και ναρκωτικών στη σύγχρονη εποχή φαίνεται να διακρίνονται δύο κυρίως θέματα.

Το πρώτο θέμα αφορά στην χρήση ναρκωτικών από καλλιτέχνες, η οποία συνδέθηκε με την ανάγκη να επιτευχθεί μεγαλύτερη ελευθερία στην έκφραση, να απελευθερωθεί η φαντασία και να αποδεσμευτούν οι δημιουργικές δυνάμεις. Αρκετοί καλλιτέχνες πειραματίστηκαν με τις ουσίες, θεωρώντας ότι οι αλλαγές στην συνείδηση τις οποίες προκαλεί η χρήση ουσιών μπορούν να αποτελέσουν νέες πηγές καλλιτεχνικής έμπνευσης. Αντιπροσωπευτική περίπτωση αυτής της τάσης είναι η ψυχεδελική τέχνη της δεκαετίας του 1960, που αντλούσε την έμπνευσή της από τη χρήση παραισθησιογόνων, όπως το LSD, η μεσκαλίνη και η ψυλοκιβίνη. Οι καλειδοσκοπικές, πολύχρωμες και ιλιγγιώδεις εικόνες που προκαλεί η χρήση αυτών των ουσιών γεννούσαν την προσδοκία μετάβασης σε ένα νέο, ανεξερεύνητο πεδίο της ανθρώπινης συνείδησης, που θα έφερνε την επανάσταση στις εικαστικές τέχνες και στη μουσική.

Το δεύτερο θέμα αφορά από την κοινωνία στην επένδυση των ουσιών με συμβολικά νοήματα, τα οποία, όπως παρατηρεί ένας κορυφαίος μελετητής τους, συνιστούν μια εξίσου ισχυρή και ενίοτε τοξική πραγματικότητα (Edwards, 2005). Για τη γενιά των beat, για παράδειγμα, που εμφανίστηκε στις ΗΠΑ τη δεκαετία του 1950, η χρήση των ουσιών αποτελούσε ένα ακόμα μέσο εναντίωσης απέναντι σε ό,τι μισούσαν στην αμερικανική κοινωνία: τον ατομικισμό, τον καταναλωτισμό, το милитарισμό και το συντηρητισμό της. Οι ουσίες κατέχουν κεντρικό ρόλο και στα τρία εμβληματικά έργα της γενιάς των beat. Ο Jack Kerouac στο *Δρόμο* (On the Road, 1956) αναδεικνύει την ιδεολογία της ελευθεριότητας και της φυγής, απορρίπτοντας όλα όσα υπόσχεται το σύστημα: οικονομική επιτυχία, κοινωνική άνοδο, ατομική πρόοδο. Η χρήση αλκοόλ και μαριχουάνας είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρωπογεωγραφίας που διαμορφώνει. Στο *Junkie* ο

William S. Burroughs (1953) περιγράφει την καθημερινή εμπειρία της χρήσης και του περιθωρίου, ενώ και ο Allen Ginsberg (1956) συνοψίζει στο *Ουρλιαχτό* τους φόβους και τις προσδοκίες μιας γενιάς σε απόγνωση:

*«Είδα τα καλύτερα μυαλά της γενιάς μου διαλυμένα από την τρέλα,
υστερικά γυμνά και λιμασμένα,
να σέρνονται μέσα στους νέγρικους δρόμους την αυγή γυρεύοντας
μιαν αναγκαία δόση...»*

Η γενιά των beat έδωσε τη σκυτάλη στα μεταγενέστερα κινήματα των χίπις και του πανκ. Αστέρια της ροκ όπως ο Morisson, η Joplin, ο Hendrix, ο Kurt Cobain, αναζήτησαν την καλλιτεχνική απελευθέρωση και εξέφρασαν την κοινωνική αμφισβήτηση μέσα από τη χρήση ουσιών_ την ίδια στιγμή, βέβαια αυτή τους οδήγησε στην αυτοκαταστροφή. Η εμπλοκή τους στη χρήση και η σύνδεσή τους με την υποκοουλτούρα των ναρκωτικών, αν και συνεχίζει, εν πολλοίς να αποτελεί συστατικό του μύθου που τους περιβάλλει, ίσως να αδίκησε το καλλιτεχνικό τους έργο. Όπως άλλωστε παρατήρησε ο Baudelaire (1860) για το χασίς και το όπιο, *οξύνουν τις αισθήσεις, αλλά βυθίζουν επίσης σε έναν όχι και τόσο ευνοϊκό λήθαργο* για την ποιητική παραγωγή.

Στη χώρα μας οι επιδράσεις των παραπάνω κινήματων έγιναν ορατές στην περίοδο της μεταπολίτευσης, όταν αυξήθηκε βαθμιαία η χρήση της ηρωίνης και απέκτησε έντονα ιδεολογικά χαρακτηριστικά. Η Πλατεία Εξαρχείων, σημείο συνάντησης για νέους, καλλιτέχνες διανοούμενους και χρήστες ναρκωτικών έγινε το επίκεντρο της αμφισβήτησης και της σύγκρουσης με την κοινωνία, όπου η χρήση ηρωίνης έπαιζε το δικό της ρόλο. Στις εμβληματικές φιγούρες της εποχής ανήκουν η ηθοποιός και ποιήτρια Κατερίνα Γώγου και οι συνθέτες Νικόλας Άσημος και Παύλος Σιδηρόπουλος, όλοι πρόωρα και βίαια χαμένοι. Ο τελευταίος, μάλιστα, θα σχολιάσει κάποτε:

«Θέλω να πω στους πιτσιρικάδες ότι δεν υπάρχει κανένας, μα κανένας απολύτως λόγος να δοκιμάσουν ηρωίνη. Δεν μπορεί να σου δώσει κανένα όραμα, καμιά ψευδαίσθηση, κανένα βίζιον ας πούμε, άμα είσαι ποιητής, ζωγράφος ή καλλιτέχνης... Η ηρωίνη είναι κάτι που σε εκμηδενίζει, είναι ένας μύθος, μια μπουρδα...»

<http://cgi.di.uoa.gr/~bitsikas/v3/documents.html>

Στη δεκαετία του 1990 και του 2000 τα ναρκωτικά άρχισαν να γίνονται σταδιακά μέρος της κυρίαρχης κουλτούρας και του lifestyle. Απέκτησαν αίγλη (glamour) και συνδέθηκαν με την κοινωνική καταξίωση. Η χρήση συγκεκριμένων ουσιών, όπως της κοκαΐνης, από ηθοποιούς, μουσικούς και μοντέλα συμβολίζει την επιτυχία και την κοινωνική θέση και παράλληλα θεωρείται αντανάκλαση του ταλέντου και τη δημιουργικότητας. Αυτή η εξέλιξη συμβάλλει στη δημιουργία κουλτούρας ανοχής απέναντι στις ουσίες και στην περαιτέρω διάδοσή τους. Βέβαια η χρήση ναρκωτικών και αλκοόλ συνεχίζει να καταστρέφει καλλιτέχνες για να θυμηθούμε τους πολύκροτους θανάτους τα τελευταία χρόνια των Amy Whinehouse και Whitney Houston λόγω υπερβολικής δόσης ουσιών.

Η χρήση ωστόσο και η εξάρτηση πλήττουν κυρίως τις κοινωνικά και οικονομικά ασθενέστερες ομάδες και γνωρίζουν έξαρση σε περιόδους βίαιου κοινωνικού και οικονομικού μετα-

σηματισμού και κλονισμού της κοινωνικής συνοχής όπως αυτή που διανύουμε σήμερα στη χώρα μας. Αυτή η διαπίστωση μας φέρνει πιο κοντά στην καρδιά του σημερινού μας θέματος που είναι η σχέση της τέχνης με τους εξαρτημένους και την απεξάρτηση.

Είναι γνωστό ότι η ζωή στη χρήση οργανώνεται γύρω από την αναζήτηση, εξασφάλιση και κατανάλωση των ουσιών. Τα ναρκωτικά και η χρήση αποτελούν το κυρίαρχο μοτίβο που καθορίζει τους χώρους όπου κινείται ο χρήστης, το δίκτυο επαφών του, τις καθημερινές δραστηριότητες και ιεροτελεστίες, τον τρόπο που σχετίζεται με τους άλλους, τη στάση και τη συμπεριφορά, την αργκό και τη γλώσσα του σώματος που χρησιμοποιεί, τον τρόπο ντυσίματος, τις μουσικές ή λογοτεχνικές του προτιμήσεις. Αποτελούν εκφάνσεις αυτού που ονομάζουμε κουλτούρα της χρήσης. Στο πλαίσιο της κουλτούρας αυτής η επαφή με την τέχνη έχει συνήθως αποσπασματικό χαρακτήρα και επικεντρώνεται περισσότερους στους συμβολισμούς που μπορεί να έχει ένα έργο τέχνης από τη σκοπιά ενός χρήστη.

Επιπλέον όταν ένας εξαρτημένος χρήστης εκφράζεται καλλιτεχνικά, δημιουργώντας, για παράδειγμα, ένα γκράφιτι ή ένα τραγούδι, «κομίζει», κατά την βαβαφική έκφραση, σε αυτά τη θλίψη, το φόβο, την επιθετικότητα και το αδιέξοδο της εξάρτησης. Τα σχήματα, οι μορφές, τα χρώματα, οι μουσικές και οι λέξεις που διαλέγει εκφράζουν την οργή, την αμφισβήτηση και τον πόνο που βιώνει απέναντι στο εαυτό του, την οικογένειά του και την κοινωνία. Με αυτό το φορτίο φθάνει κάποια στιγμή στη θεραπεία, και ορισμένες φορές τα θεραπευτικά πλαίσια αξιοποιούν την καλλιτεχνική έκφραση ως μέσο για να εκτιμήσουν τις ανάγκες και την κατάσταση το ατόμου.

Οι θεραπείες μέσω τέχνης στηρίζονται στην αρχή ότι οι εμπειρίες, οι σκέψεις και τα συναισθήματα του ανθρώπου μπορούν να εκφραστούν περισσότερο με μη λεκτικούς τρόπους, όπως τα χρώματα, τα σχήματα, η μουσική, ο ρυθμός και η κίνηση. Η αποδέσμευση από την αποκλειστικά λεκτική, κυριολεκτική και λογική έκφραση, μπορεί να απελευθερώσει βαθύτερα συναισθήματα, να δώσει διέξοδο σε πιο μύχιες σκέψεις, να αποκαλύψει επώδυνα βιώματα, δίνοντας το έναυσμα για βαθύτερη επεξεργασία τους. Ως μέσο επικοινωνίας με μεγάλη γκάμα διαφορετικών εκφραστικών εργαλείων για την διερεύνηση και εξωτερίκευση της φαντασίας, του ασυνείδητου και του συναισθήματος, η καλλιτεχνική δραστηριότητα αποτελεί μέσο για τη θεραπευτική διαδικασία που οδηγεί στην προσωπική αλλαγή.

Μέχρι σήμερα έχουν αναπτυχθεί μια σειρά από μέθοδοι θεραπείας μέσω της τέχνης, όπως η μουσικοθεραπεία, η χοροθεραπεία, η δραματοθεραπεία και η εικαστική θεραπεία (Παπαγεωργίου, 1999). Η έμφαση εδώ, αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στην Τέχνη, είναι στη δημιουργική διαδικασία και όχι στο αισθητικό αποτέλεσμα. Η τέχνη προσφέρεται στον άτομο ως μια νέα γλώσσα για να αποκωδικοποιήσει το συναισθηματικό του κόσμου, να εκφράσει το άρρητο, να καθρεφτίσει την προσωπικότητα και τα ενδιαφέροντα του, να φτάσει σε μια νέα κατανόηση του εαυτού και σε καλύτερη διαχείριση των προβλημάτων του (Μάτσα, 2008).

Ωστόσο, η θεραπεία απεξάρτησης προϋποθέτει βαθύτερη επεξεργασία των συναισθημάτων, των στάσεων και των συμπεριφορών των ατόμων, που μπορεί να έχουν τις ρίζες τους στα πρώιμα παιδικά χρόνια, στο οικογενειακό περιβάλλον, στη διαδικασία κοινωνικοποίησης του ατόμου, στην εκπαιδευτική του πορεία. Η επεξεργασία αυτή είναι μια πολύπλοκη και μακροχρόνια διαδικασία, η οποία απαιτεί ατομική και ομαδική θεραπεία

σε ένα περιβάλλον ασφάλειας, αλληλοϋποστήριξης και ισότιμου διαλόγου (Πουλόπουλος, 2011). Έτσι από μόνη της η τέχνη δεν μπορεί να αποτελέσει θεραπεία για τους εξαρτημένους. Είναι μια συμπληρωματική μορφή θεραπείας για την προσωπική αλλαγή, που μπορεί να τροφοδοτήσει με σημαντικές και ιδιαίτερα αξιοποιήσιμες πληροφορίες τη θεραπευτική διαδικασία, αλλά δεν μπορεί να την υποκαταστήσει.

Στη διάρκεια της θεραπείας, η διαδικασία επανακοινωνικοποίησης που συντελείται αφορά και τη σχέση του ατόμου με την τέχνη. Το πρώτο βήμα είναι να απομακρυνθεί το άτομο από την κουλτούρα και τα σύμβολα της χρήσης. Από την πρώτη στιγμή συμμετοχής στη θεραπευτική κοινότητα ο χρήστης καλείται μαζί με τις ουσίες να εγκαταλείψει και ότι σηματοδοτεί ή παραπέμπει στην κουλτούρα της χρήσης, όπως τα πεισιθάνατα χρώματα που διάλεγε όταν βρισκόταν στην πιάτσα, την ακρόαση τραγουδιών που σχετίζονται με τα ναρκωτικά, τη λογοτεχνία που αναφέρεται στη χρήση ουσιών. Στη συνέχεια μέσα από μια μακροχρόνια, διαδικασία το άτομο ξαναχτίζει τη σχέση του με τη μάθηση, την εκπαίδευση, την τέχνη και τον πολιτισμό. Σε όλη τη διάρκεια της θεραπείας τα μέλη των κοινοτήτων έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε δημιουργικές ομάδες καλλιτεχνικής φωτογραφίας, ζωγραφικής, θεάτρου, μουσικής, δημιουργικής γραφή κ.ά. αλλά και να έρθουν συστηματικά σε επαφή με την τέχνη ως θεατές, ακροατές και αναγνώστες.

Αυτή η δημιουργική ενασχόληση με την τέχνη στη διάρκεια της θεραπείας υποστηρίζει την προσπάθεια που καταβάλλει το άτομο για να επαναπροσδιορίσει τον εαυτό του και τη σχέση του με την κοινωνία και να νοηματοδοτήσει τη ζωή του:

Για να μπορέσει να φτάσει στο καλλιτεχνικό αποτέλεσμα, το άτομο χρειάζεται να αποκτήσει αυτοπειθαρχία. Χρειάζεται να μπορέσει να οραματιστεί, να σχεδιάσει, να πειραματιστεί, να κινητοποιήσει τις δημιουργικές τους δυνάμεις, να αποκτήσει νέες δεξιότητες. Αυτό οδηγεί σε ένα βαθύ αίσθημα ικανοποίησης και προσωπικής αξίας. Συγχρόνως δίνει τη δυνατότητα να οργανωθούν τα συγκεχυμένα συναισθήματα και οι καταστάσεις που βιώνει, ώστε να αποκτήσουν σαφήνεια και νόημα, και σταδιακά να συνειδητοποιήσει τα όριά του και τη σχέση του με τον εαυτό του και τους άλλους. Μέσα από την καλλιτεχνική δημιουργία ευνοείται η επικοινωνία και η συνοχή της ομάδας. Το άτομο μπορεί να ξαναδεί το παρελθόν, να κατανοήσει το παρόν και να φανταστεί το μέλλον. Διευρύνονται οι προσλαμβάνουσες και το πλαίσιο αναφοράς του, αποκαλύπτονται νέες όψεις της πραγματικότητας, βρίσκει νέους τρόπους να συνδεθεί με την κοινωνία.

Γίνεται νομίζω κατανοητό ότι αυτή η λειτουργία της τέχνης μπορεί να έχει και αποτελεσματική προληπτική διάσταση, δημιουργώντας ένα δίκτυο ασφαλείας για τα παιδιά και τους νέους που βρίσκονται σε κίνδυνο ή αδιέξοδο και αναζητούν άλλους τρόπους να εκφραστούν εκτός από εκείνους που προσφέρει η παραδοσιακή μαθηματοκεντρική εκπαίδευση. Από αυτήν την άποψη η τέχνη και οι δημιουργικές δραστηριότητες μπορούν να αποτελέσουν ένα σημαντικό εναλλακτικό εργαλείο στο σχολείο και στην τοπική κοινωνία για την υποστήριξη των νέων.

Αν η τέχνη αποτελεί μια εμπειρία μάθησης και αυτογνωσίας σε προσωπικό επίπεδο για τους εξαρτημένους που συμμετέχουν στη θεραπεία, είναι συγχρόνως και ένα μέσο κοινωνικής δράσης και συμμετοχής για τις θεραπευτικές κοινότητες και τα μέλη τους. Οι θεραπευτικές κοινότητες αμφισβήτησαν εξ αρχής τις κυρίαρχες πολιτικές αντιλήψεις και έχουν γράψει τη δική τους ιστορία στην προσπάθεια να μειωθούν οι διακρίσεις σε βά-

ρος των ευάλωτων ομάδων και να ενισχυθούν οι αρχές της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Συχνά αντιμέτωπες κατά την ίδρυσή τους με μια εχθρική περιβάλλουσα κοινότητα –που σε κάποιες περιπτώσεις επιδίωξε την απομάκρυνσή τους- οι θεραπευτικές κοινότητες αγωνίστηκαν να ανατρέψουν τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα απέναντι στους χρήστες, να χτίσουν γέφυρες επικοινωνίας και συνεργασίας με την κοινωνία, να την κινητοποιήσουν ενάντια στο πρόβλημα, αναδεικνύοντας το ρόλο των κοινωνικών παραγόντων στη δημιουργία της εξάρτησης αλλά και στη αντιμετώπισή της.

Οι κοινωνικές και περιβαλλοντικές δράσεις, αλλά και η τέχνη και ο πολιτισμός είναι τα οχήματα μέσα από τα οποία οι θεραπευτικές κοινότητες δίνουν το «παρών» στην κοινωνία. Θεατρικές παραστάσεις, καλλιτεχνικές εκθέσεις, μουσικές συναυλίες, δρώμενα σε ανοικτούς χώρους, εκδόσεις, όλα με τη συμμετοχή των μελών τους:

- καταπολεμούν το στίγμα και τον κοινωνικό αποκλεισμό και αλλάζουν τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιλαμβάνεται το πρόβλημα και αντιμετωπίζει τους απεξαρτημένους,
- προάγουν μηνύματα πρόληψης και προβάλλουν ένα «καθαρό» τρόπο ζωής χωρίς εξαρτήσεις,
- διαμορφώνουν κοινωνικές συμμαχίες για την υποστήριξη της πρόληψης, της απεξάρτησης και της κοινωνικής ένταξης,
- κινητοποιούν τους ανθρώπους που αντιμετωπίζουν πρόβλημα εξάρτησης και τις οικογένειές τους να μιλήσουν ανοικτά για αυτό και να έρθουν σε επαφή με πηγές βοήθειας.

Η καλλιτεχνική δημιουργία είναι ένας δρόμος για την πνευματική ελευθερία και την υπέρβαση, που αντανάκλα τη θέληση και τη μοναδικότητα του ανθρώπου. Οι θεραπευτικές κοινότητες, που επιδιώκουν την απεξάρτηση του ανθρώπου από τα ναρκωτικά και την απελευθέρωσή του από το φαύλο κύκλο της εξάρτησης, βρίσκουν στην τέχνη ένα ισχυρό σύμμαχο για να βοηθήσουν τα μέλη τους να αλλάξουν, αλλά και για να στείλουν το μήνυμα στην κοινωνία ότι η αλλαγή αυτή είναι δυνατή.

Βιβλιογραφία

- Baudelaire, S. (1860). *Τεχνητοί Παράδεισοι*. Μετάφραση Νίκος Φωκάς, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2008.
- Burroughs, William S. (1953). *Junkie*. Μετάφραση Γιώργος Μπέτσος, Επιμέλεια σειρά Άρης Μαραγκόπουλος, 1η Έκδοση- Αθήνα: Τόπος, 2009.
- Dalley, T., Case, C., Schaverien, J., Weir, F., Halliday, D., Nowell Hall, P., Waller, D. (1987) στο *Θεραπεία μέσω Τέχνης: Η Εικαστική Προσέγγιση*. Ελληνικά Γράμματα: Αθήνα
- Edwards, Griffith, (2005). *Matters of Substance: Drugs: Is Legalization the Right Answer- or the Wrong Question? Αποποινικοποίηση της χρήσης ουσιών: Σωστή απάντηση ή λάθος ερώτηση; Μετάφραση Μιχάλης Λαλιώτης-1η έκδοση- Αθήνα: Ερευνητές, ΚΕΘΕΑ, 2010.*

Ginsberg, Allen (2008). *Ουρλιαχτό, Καντίς και άλλα ποιήματα*. Μετάφραση Άρης Μπερλής, Αθήνα: Άγρα.
Kerouac, Jack (1956). *Στο Δρόμο (On the Road)*. Μετάφραση Δήμητρα Νικολοπούλου Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον, 1996.

Κείμενα Παύλου Σιδηρόπουλου <http://cgi.di.uoa.gr/~bitsikas/v3/documents.html>

Μάτσα, Κ. (2008) *Ψυχοθεραπεία και Τέχνη στην Απεξάρτηση. Το παράδειγμα του 18 άνω*. ΑΓΡΑ: Αθήνα
Παπαγεωργίου-Ευδοκίμου, Ρ., (1999) *Δραματοθεραπεία – Μουσικοθεραπεία: Η επέμβαση της τέχνης στην ψυχοθεραπεία*. Ελληνικά Γράμματα: Αθήνα
Πουλόπουλος, Χ. (2011). *Κοινωνική Εργασία και Εξαρτήσεις: Οι κοινότητες της αλλαγής*. Εκδόσεις ΤΟ-ΠΟΣ: Αθήνα.

ΝΕΟΙ ΚΑΙ ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΝΕΩΤΕΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

ΝΙΚ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΑΠΘ

Η οικονομική κρίση, με τις συνέπειες και με τα βιώματα που παράγει, φαίνεται στη χώρα μας να συνοψίζει τη μεγάλη ιστορική μεταβολή της εποχής. Ωστόσο, στην πραγματικότητα πρόκειται μόνο για την κορυφή του παγόβουνου. Η στροφή είχε ξεκινήσει πολύ πριν την εκδήλωση της κρίσης, τουλάχιστον κατά την τελευταία δεκαετία του 20ού αιώνα. Το πεδίο της εξαρχής κάλυπτε αμέτρητες πτυχές. Η παγκοσμιοποίηση αλέθει υλικά κοινωνικής συγκρότησης, πολιτικής, πολιτισμού, επιστήμης, επικοινωνίας, φυσικού περιβάλλοντος, συνθέτοντας ένα πρωτόγνωρο μόρφωμα. Κατά λογική ακολουθία, το μεταλλασσόμενο παρόν και το μέλλον – κίνδυνος δεν αποτελούν απλές προεκτάσεις του παρελθόντος. Εξειδικεύοντας εδώ κατευθείαν: οι εξαρτήσεις από τα ναρκωτικά και η ροπή των νέων γι' αυτά, είναι φυσικό σήμερα να εμφανίζουν νέα χαρακτηριστικά, τα οποία δεν κατανοούνται επαρκώς αν αρκεστούμε στην παλιά βιβλιογραφία.

Στις νέες, ζωτικές αναλύσεις οι σκέψεις του Περικλή Παπανδρέου θα είναι παρούσες. Όχι οι σκέψεις για τον Περικλή, αλλά οι σκέψεις του οι ίδιες. Στον λόγο του, με ή χωρίς τα γραπτά, βάραιναν το παρόν και ιδίως το μέλλον. Έβλεπε την καταιγίδα που ερχόταν, αναδιφούσε έρευνες, περιγραφές και ενδεχόμενα, τεκμηριώνει την κριτική του και αναζητούσε πνευματώδεις διεξόδους. Γι' αυτό, τώρα που η καταιγίδα ξέσπασε, οι ιδέες του, κύμα ψυχής, είναι παρούσες.

Το αντικείμενο που ακροθιγώς προσεγγίζεται εδώ είναι η προσφυγή των νέων στα ναρκωτικά στην Ελλάδα σήμερα. Ως παραδοσιακό θέμα θα μπορούσε να περικλείει πολλά αυτονόητα και κινδυνολογίες, αναπαράγοντας γνωστές ευρύτερες συναινέσεις. Δεν είναι καθόλου βέβαιο όμως ότι οι σύγχρονες παράμετροί του είναι κοινά αποδεκτές. Ας εκκινήσουμε λοιπόν με την αναφορά δύο παραδειγματικών περιστατικών.

Πριν λίγο καιρό η ελληνική κοινή γνώμη παρακολούθησε τις ειδήσεις για τις οροθετικές (AIDS) γυναίκες που ασκούν πορνεία. Η επίσημη και η τηλεοπτική διεκτραγώδηση ήταν περιττές και κατά το πλείστον άστοχες, άλλωστε οι ειδήσεις ήταν από μόνες τους τραγικές. Εδώ όμως συγκρατώ τη διήγηση του γείτονα μιας πόρνης, μια δίλεπτη τηλεοπτική μαρτυρία. «Την έβλεπα στη γειτονιά συχνά. Μια μέρα την είχα δει όρθια, στηριγμένη στον τοίχο μιας οικοδομής και σε δημόσια θέα, να κάνει έρωτα... Γιατί κοπέλα μου φθάνεις σε αυτό το σημείο; τη ρώτησα. – «Εσύ θα μου έδινες χωρίς να κάνω τίποτα δύο ευρώ, για να πάρω τη δόση μου; ... ήταν η απάντησή της».

Το δεύτερο περιστατικό ακούστηκε ευρέως, ίσως έγινε ή ίσως ήταν εξαρχής ένας αστικός μύθος. Σε σουπερ-μάρκετ της Θεσσαλονίκης ένας κύριος που είχε βάλει στο καλάθι του λίγα τρόφιμα (αυγά, φρυγανιές, πατάτες) πλησίασε διστακτικά το ταμείο. Άφησε στον πάγκο την αστυνομική του ταυτότητα και είπε στον ταμία: «Είμαι άνεργος με δυο παιδιά. Δεν έχω να σας πληρώσω. Κρατήστε την ταυτότητά μου, δείτε τα στοιχεία μου να με μηνύσετε για κλοπή, σε δυο τρεις μέρες θα επιστρέψω να την πάρω πίσω». Ο κύριος έφυγε σκυφτός, χωρίς κανείς να του φράξει το δρόμο. Ένας πρόχειρος έρwanος μεταξύ των παρευρισκομένων κάλυψε την ασήμαντη οφειλή.

Είναι μάλλον ευνόητη η σχέση των διηγήσεων αυτών με το θέμα μας. Δείχνουν με συντομία την αναποτελεσματικότητα, το κοινωνικό όριο της προσφυγής στην ποινική δικαιοσύνη, εκεί όπου οι αδυσώπητες ανάγκες υπαγορεύουν την παράβαση. Με άλλα λόγια, εξηγούν πόσο δευτερεύουσα και ασθενική θα είναι η αποτρεπτική δύναμη του ποινικού ελέγχου, όταν η προσφυγή κάποιων ανθρώπων (για το θέμα μας: νέων) στα ναρκωτικά μοιάζει με μια στρατηγική επιβίωσής τους σε έναν κόσμο που τους συνθλίβει.¹

Τα περιστατικά αυτού του τύπου και το νήμα που τα συνδέει διευκολύνουν εδώ έναν ειδικότερο συσχετισμό του θέματος «Νέοι και ναρκωτικά» με τις μετανεωτερικές συνθήκες, κατεξοχήν με την οικονομική κρίση ως συστατικό τους². Τηλεγραφικά, οι ενδιαφέροντες στο σημείο αυτό όροι της μετανεωτερικότητας είναι οι ακόλουθοι: μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού και μάλιστα της νεολαίας πλήττεται από την ανεργία, αντιμετωπίζοντας δυσκολίες ενσωμάτωσης που φθάνουν ως την εξαθλίωση και τη δυσκολία επιβίωσης. Σημαντική παράμετρος είναι η συνθήκη της εκδήλωσης της ανεργίας μέσα σε ένα περιβάλλον παράλληλης εξασθένησης των δημόσιων προνοιακών δομών (νοσοκομείων, σχολείων, δομών κοινωνικής ασφάλισης). Στο ίδιο περιβάλλον άλλωστε εντάσσεται ένας αριθμός παράνομα διαβιούντων στη χώρα ξένων, χωρίς προοπτικές ενσωμάτωσης και χωρίς επίσημη ταυτότητα³. Η ζοφερή εικόνα τεκμηριώνεται εύκολα με την ανάγνωση ακριβώς των αυξανόμενων αριθμών των ανέργων, των αστέγων και των αυτοκτονούντων.

Οι παραπάνω συνθήκες ζωής υπαγορεύουν αλλαγή της πρακτικής και της θεωρητικής βάσης των σχεδίων για παρεμβάσεις. Ως τώρα λέγεται (περίπου ως αυτονόητο), ότι η προβληματική οικογένεια και το έγκλημα θυματοποιούν τους ανηλίκους. Στόχος επομένως της στηρικτικής πολιτικής οφείλουν να είναι η αποκατάσταση ενός λειτουργικού οικογενειακού περιβάλλοντος και η καταπολέμηση της εγκληματικότητας που πλήττει ειδικά τους νέους. Στο σύγχρονο γκέτο, ωστόσο, θυματοποίηση συνιστά η ίδια η γέννηση μέσα σε ένα περιβάλλον χωρίς ευκαιρίες και προοπτικές⁴. Εκεί παραβατικός δεν είναι ο αποκλίνων, αλλά ο μέσος ανήλικος.

Ενώπιον της νέας κατάστασης οι παλαιοί θεσμοί προκύπτουν όχι βέβαια περιττοί, αλλά πάντως ανεπαρκείς. Παραμένει π.χ. πολύτιμη η προσφορά και συμβολή του θεσμού των ανάδοχων οικογενειών. Οι ευκατάστατες ωστόσο οικογένειες που μπορούν από οικονομική άποψη να αναδεχθούν παιδιά λιγοστεύουν.

Στο σύνολό τους ή χωριστά η καταπιεστική εξουσία, οι προβληματικές οικογένειες, οι ειδικοί εκείνοι που αναζητούν ομάδες – στόχους για να δικαιολογούν απορροφήσεις κονδυλίων, χάνουν σε σημασία και επίδραση. Οι περισσότεροι δεν εισέρχονται καθόλου στο

1 Για το ανέφικτο της επανόδου στη νομιμότητα, Z. Bauman, Σπαταλημένες ζωές – οι απόβλητοι της νεωτερικότητας (μτφρ. Μ. Καρασαρίνης, Κατάρτι 2005/2005) σ.143.

2 Για το έγκλημα στη μετανεωτερική εποχή βλ. Α. Αντωνοπούλου, Σύγχρονες τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής (2010) 12 κε.

3 Για τη θέση του αλλοδαπού στην έννομη τάξη Ν. Χατζηνικολάου, Η απέλαση αλλοδαπού ως κύρωση του Ποινικού Δικαίου (2006) 3 κε. Βλ. Επίσης Β. Καρύδη, Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα. Ηθικοί πανικοί, Ποινική Δικαιοσύνη (2010) 66 κε.

4 Καταγραφή και συγκριτικές παρατηρήσεις για τα γκέτο βλ. από L. Wacquant, *Parias urbains, ghetto – banlieues – etat* (ed. La Decouverte, Paris 2006)

γκέτο ή στα ποικιλώνυμα κέντρα υποδοχής μεταναστών, επομένως δεν καταφέρνουν καν να ενδιαφέρονται αν στο εσωτερικό τους κάποιος αποκλίνει από μοντέλα κανονικής συμπεριφοράς ή παραβαίνει κανόνες. Οι ιθύνοντες της μετανεωτερικής εποχής απλώς αποκλείουν, απελαύνουν και στη χειρότερη περίπτωση «αποθηκεύουν» ανθρώπους σε υπερκορεσμένες φυλακές – κοντέινερς, χωρίς προγράμματα και εργασία, χωρίς προοπτικές επανένταξης στη συνέχεια. Ήδη η στενή αιτιακή διασύνδεση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού με το αντίστοιχο της χρήσης ναρκωτικών από νέους αναγνωρίζεται ως βασικό θέμα ενδιαφέροντος στην Ετήσια Έκθεση του ΟΗΕ για τον έλεγχο των ναρκωτικών, έτους 2011⁵.

Ο ανήλικος αυτής της σκοτεινής εικόνας υποφέρει, όχι μόνο επειδή ο ίδιος δεν έχει προοπτικές εργασίας, προόδου και αξιοπρεπούς ζωής, αλλά και επειδή συμπάσχει με τους άνεργους γονείς του. Πολλοί εντωμεταξύ από όσους νέους δηλώνουν σε αρμόδιους λειτουργούς ότι δεν έχουν κανένα να τους στηρίζει, στην πραγματικότητα παραπλανούν. Απλώς κρύβουν τον τόπο διαμονής των γονιών ή συγγενών τους, που είναι φυγόδοκοι, φυγόπονοι ή ξένοι με παράνομη διαμονή στη χώρα. Φθάνουν δηλαδή να διακινδυνεύουν τον δικό τους εγκλεισμό σε ιδρυματικές δομές, προκειμένου να μη δουν τους γονείς τους να φυλακίζονται.

Το αδιέξοδο των παιδιών του γκέτο δεν συναντάται μόνο στη συμβολική Βομβάη το «τρίτου κόσμου», αλλά και σε μεγαλουπόλεις της ανεπτυγμένης Δύσης. Σαν γλαφυρό τεκμήριο, τα μυθιστορήματα του George Pelekanos, σε κάθε βιβλιοπωλείο, περιγράφουν τη ζωή παιδιών των φτωχών συνοικιών της Ουάσιγκτον των ΗΠΑ. Τα παιδιά αυτά προσδοκούν να ξεπεράσουν την ηλικία των 30 ετών, μόνο αν γίνουν κρατούμενοι, αστυνομικοί ή μπασκετμπολίστες. Με τη γραφίδα του ίδιου συγγραφέα, μια εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα: «Ο Όλιβερ ανοιγόκλεισε τα μάτια: Τα έχω καταφέρει μια χαρά. Παρόλο που γεννήθηκα σε αυτό εδώ το στρατόπεδο γενοκτονίας που λέγεται γκέτο. Η φτώχεια είναι βία, Στρέιντζ, δεν το έχεις ακούσει ποτέ; Ένας μαύρος δεν μπορεί να διευθύνει τίποτε, εκτός αν το αρπάξει μόνος του»⁶.

Με δυο λόγια: η παράβαση δεν είναι πλέον απαραίτητα απόκλιση και φυγή, αλλά ένας τρόπος επιβίωσης, με απόκτηση στοιχειώδους εισοδήματος χάρη σε κλοπές ή στη μικροδιακίνηση ναρκωτικών⁷. Ο εξαθλιωμένος εκείνος που δεν έχει πρόσωπο και προοπτικές δουλειάς, αποκτά ταυτότητα, γίνεται «πρώτος αλήτης», ίσως μάλιστα πλουτίζει, αν ενταχθεί σε μία συμμορία⁸. Τα ναρκωτικά, όχι μόνο παραπλανούν βοηθώντας στην αρχή την ψυχική αποστασιοποίηση και την αντοχή απέναντι στον πόνο, αλλά εντάσσουν (έστω) σε πιάτσες ή σε χώρους προστατευμένους ή «προστασίας». Όποιος δεν έχει αύριο, δεν παύει να θέλει να σωθεί προς το παρόν.

Ρίσκο του νέου η σύλληψη, η φυλακή, η ταλαιπωρία; Το ρίσκο είναι προτιμότερο όμως από τη σιγουριά της παραμονής σε κατάσταση κοινωνικής ασφυξίας. Το οργανωμένο έγκλη-

5 International Narcotics Control Board, Annual Report 2011.

6 G. Pelekanos, Στους δρόμους της βίας (μτφρ. Τ. Γαλατούλα, εκδ. Pocket 2003/2002) σελ. 266.

7 Εικόνες της Καμόρρα και της Νάπολης περιγράφει ο Ρ. Σαβιάνο, Γόμορρα (μτφρ. Μ. Οικονομίδου, Πατάκης 2008/2006) ιδίως 66 κε.

8 Η. Λυκούδη. Η δύναμη του μυρμηγκιού – Από το νόημα της χρήσης στην ουσία της θεραπείας (2009) 22 κε.

μα – συμμορία, μπορεί να στρατολογήει πλέον τα στελέχη του με άνεση. Ανταγωνίζεται επιτυχώς τη νόμιμη κοινωνία σε προσφορά ευκαιριών ένταξης και επιβίωσης. Οι άρχοντες του οικονομικού συστήματος προφανώς το γνωρίζουν: στην αγορά κοινωνικής ένταξης, το οργανωμένο έγκλημα, χωρίς όρους – εκτός της υπακοής στον αρχηγό – και πιο αποτελεσματικό, κερδίζει κατά κράτος.

Αφήνει εντέλει άραγε το σκοτεινό τοπίο να φανούν κάποιες διέξοδοι; Μια θετική απάντηση αρχίζει να γίνεται αξιόπιστη μόλις από τη στιγμή που εγκαταλείπεται η τάση προσήλωσης σε ατομικές θεραπείες των συλλογικών προβλημάτων. Πρόκειται για άλλη μια περίπτωση όπου εγχειρήματα καλών προθέσεων αποβαίνουν από μόνα τους τελείως ανεπαρκή. Οι ατομικές προσεγγίσεις ασφαλώς χρειάζονται, όπως αυτονομία χρειάζεται η ιατρική περίθαλψη του αρρώστου. Οι Ν.Α. Christakis και J.H. Fowler σχετικά πρόσφατα εξήγησαν όμως στο βιβλίο τους «Συνδεδεμένοι» (Connected), γιατί οι εκφοβιστικές επιγραφές στα πακέτα των τσιγάρων («Το κάπνισμα σκοτώνει» κ.λπ.) μένουν αναποτελεσματικές:⁹ απευθυνόμενες μόνο στο άτομο, δεν κατορθώνουν να επιδράσουν και να λύσουν ένα πρόβλημα με κρίσιμες τις κοινωνικές του διαστάσεις.

Χωρίς άλλο, η κοινωνικοπολιτική συνιστώσα της αντιμετώπισης των ναρκωτικών δεν είναι απλώς αναγκαία της προϋπόθεση, είναι η κύρια. Όταν η προνοιακή πολιτική του κράτους εξασθενεί, ως παραπλήρωμα απομένει ένας ακτιβισμός αλληλεγγύης και καταπολέμησης της ανεργίας και της φτώχειας.¹⁰ Το κατώφλι για την κοινωνική ενσωμάτωση δεν είναι ψηλό, αφού μια ζωή με σύριγγες, σιρόπια, διώξεις και φυλακές δεν αποτελεί όνειρο για κανέναν έφηβο. Αρκεί δηλαδή το κοινωνικό περιβάλλον να προσφέρει όρους επιβίωσης και αξιοπρεπή ταυτότητα, ώστε να είναι ελκυστικότερο από το οργανωμένο έγκλημα και τις ουσίες του.

9 Nick Christakis – J. Fowler, *Συνδεδεμένοι*. Η εκπληκτική δύναμη των κοινωνικών δικτύων και πώς αυτά διαμορφώνουν τη ζωή μας (μτφρ. Δ. Ξυγαλατάς – Ν. Ρουμπέκας, Κάτοπτρο 2009/2009) 180.

10 Αναλυτικότερα: Χ. Πουλόπουλος, *Κοινωνική εργασία και εξαρτήσεις*. Οι κοινότητες της αλλαγής (Τόπος 2011) 321 κε.

ΔΥΟ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΘΑ ΗΘΕΛΕ ΝΑ ΔΙΑΒΑΣΕΙ Ο ΠΕΡΙΚΛΗΣ «ΨΥΧΙΑΤΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗ» ΚΑΙ «ΨΥΧΙΑΤΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ»

ΚΑΛΛΙΟΠΗ Δ. ΣΠΙΝΕΛΛΗ, ΟΜΟΤΙΜΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Η διεπιστημονικότητα εντείνεται στις μέρες μας καθώς ορισμένες επιστήμες - και ιδίως οι τεχνολογικές - εξελίσσονται ραγδαία. Οι εξελίξεις αυτές, όχι σπάνια, συνεπάγονται και νέα εγκλήματα, οπότε καθιερώνονται νέες αξιόποινες μορφές σύγχρονων και σύνθετων συμπεριφορών (π.χ. προσέλευση ανηλίκων μέσω της τεχνολογίας πληροφόρησης και επικοινωνίας παιδιών για γενετήσιους λόγους (ά. 348B ΠΚ). Έτσι, οι ψυχίατροι και γενικά οι κοινωνικοί επιστήμονες πρέπει διαρκώς να ενημερώνονται και σε γνωστικά πεδία που βρίσκονται πέρα από το δικό τους. Υπ'αυτήν την έννοια οι αξιοπρόσεκτοι δύο τόμοι Ψυχιατροδικαστικής που παρουσιάζονται παρακάτω περιέχουν γνώσεις που θα ήθελε να έχει ή να έχει τη δυνατότητα να συμβουλευτείται ο αείμνηστος, ευσυνείδητος και άξιος ερευνητής κοινωνικός επιστήμων Περικλής Παπανδρέου.

1. Η ΨΥΧΙΑΤΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗ' ΩΣ ΓΝΩΣΤΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Οι σύγχρονοι Κώδικες (Ποινικός, Ποινικής Δικονομίας, Αστικός και Πολιτικής Δικονομίας αλλά και ο Κώδικας Νόμων για τα Ναρκωτικά) άμεσα ή έμμεσα παραπέμπουν στην Ψυχιατρική επιστήμη. Η ψυχιατρική διάσταση, αναμφισβήτητα εμπλουτίζει πλέον τους κανόνες δικαίου και διευκολύνει την ορθή εφαρμογή τους. Δημιουργεί ωστόσο απαιτήσεις στους μεν νομικούς να αποκτήσουν ορισμένες γνώσεις ψυχιατρικής- και όχι απλώς να ευαισθητοποιηθούν – στους δε ψυχιάτρους να κατανοήσουν τη νομική ορολογία και τη δικαστηριακή διαδικασία. Το ίδιο ισχύει – αν όχι περισσότερο - και για τους άλλους κοινωνικούς επιστήμονες, όπως τους κοινωνικούς λειτουργούς ή τους κοινωνικούς ψυχολόγους. Λέγεται ότι η Δικαστική Ψυχιατρική είναι η γέφυρα του νομικού προς τον ψυχίατρο² - και του ψυχιάτρου προς τον νομικό, θα πρόσθετα. Αυτή η γέφυρα είναι αναγκαία όχι μόνο γιατί δεν υπάρχει κοινή ορολογία στα δύο αυτά γνωστικά αντικείμενα αλλά και γιατί υπάρχει διαφορετική οπτική των ίδιων προβληματικών καταστάσεων, όπως συμβαίνει λ.χ.με την έννοια της επικινδυνότητας που αναφέρεται πιο κάτω. Εξάλλου ο καταλογισμός ή η νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή της συνείδησης³ ή η ειδική μεταχείριση του εξαρτημένου χρήστη⁴ ή των διαδικασιών π.χ. κακής άσκησης της γονικής μέριμνας, η οποία θέτει σε κίνδυνο τη σωματική ή ψυχική υγεία του τέκνου⁵ δημιουργούν την ανάγκη μιας ψυχιατρικής πραγματογνωμο-

1 Αφορμή για τις σκέψεις στο παρόν κείμενο έδωσε η δημοσίευση των παρουσιαζόμενων εδώ συλλογικών έργων των: Αθ. Δουζένη / Λ. Λύκουρα, Ψυχιατροδικαστική, Γενικό Μέρος, Πασχαλίδης, 2008 και Ι. Γιαννοπούλου / Αθ. Δουζένη / Λ. Λύκουρα, Ψυχιατροδικαστική Παιδιών και Εφήβων, Πασχαλίδης, 2010

2 Λεωνίδα Γ. Κοτσάλη, Εισαγωγή στη Δικαστική Ψυχιατρική, Αθήνα / Κομοτηνή, 2002, σ. XI

3 Συστηματική Ερμηνεία Ποινικού Κώδικα

4 Κώδικας Νόμων για τα Ναρκωτικά (ΚΝΝ) ά. 30.

5 Βλ. Γεωργιάδης / Σταθόπουλος, Αστικός Κώδικας, τόμος VIII, Οικογενειακό Δίκαιο, άρθρα 1532-1533, 2η έκδοση, Δίκαιο & Οικονομία, 2003, σ. 394 επ.

σύνης ή και εμφάνισης του ψυχιάτρου στην ακροαματική διαδικασία για να καταθέσει για τον χρήστη, το [ανήλικο] θύμα ή τον δράστη. Αυτή είναι μια διεύρυνση της Δικαστικής Ψυχιατρικής, η οποία περιλαμβάνει, εκτός από το Ποινικό Δίκαιο, το Αστικό και το Κοινωνικό, κατά τη διατύπωση Κοτσαλή⁶. Καίτοι το θέμα της οριοθέτησης της Ψυχιατροδικαστικής εκφεύγει από την παρούσα μελέτη, θα ήταν ορθότερο, κατά την άποψή μου, να εγκαταλειφθεί το δεύτερο συνθετικό «δικαστική» από τον όρο Ψυχιατροδικαστική, ο οποίος παραπέμπει στις διαδικασίες της απονομής της δικαιοσύνης, τις οποίες ξεπερνά η θεματολογία του αναπτυσσόμενου νέου γνωστικού αντικειμένου⁷. Αντί της «Ψυχιατροδικαστικής» ορθότερος θα ήταν ο όρος «Δικαιική Ψυχιατρική», ο οποίος είναι ευρύτερος.

2. ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΨΥΧΙΑΤΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗ, ΣΕ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ο όρος «Δικαιική Ψυχιατρική» πλησιάζει περισσότερο στο αληθές περιεχόμενο της υπο-ειδικότητας της Ψυχιατρικής⁸. Πάντως, όποια άποψη και αν ακολουθηθεί κανείς, η «Ψυχιατροδικαστική», γεφυροποιός αφενός της Ψυχιατρικής και αφετέρου των Νομικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών εξελίσσεται ραγδαία ακολουθώντας τις επιστημονικές κατακτήσεις λ.χ. στη μοριακή βιολογία και το DNA⁹, στη νευροβιολογία, στην ψυχοφαρμακολογία, στη βιοηθική, κ.ο.κ. Στην εξέλιξη αυτή συντελούν και τα νέα δεδομένα που προκύπτουν από νευροαπεικονιστικές ή και επιδημιολογικές μελέτες¹⁰ κυρίως αυτές που βασίζονται σε μετα-ανάλυση. Ταυτόχρονα, οι μετά το έτος 2000 αναφορές στον Ποινικό Κώδικα (α) σε ψυχοδιαγνωστικές μεθόδους (βλ. ά.352Α, ΠΚ) ή (β) σε αποτυπώσεις φωνών ή σκηνών σε ηλεκτρονικούς ή άλλους υλικούς φορείς (βλ. ά.370Α,370Β ΠΚ) προϋποθέτουν συχνά τη σύμπραξη ψυχιάτρων με ειδικές γνώσεις (π.χ. μαγνητοσκόπηση της ειδικής εξέτασης για τη διάγνωση της ψυχικής και σωματικής υγείας ανηλικού θύματος εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, ά.352Α,παρ 3 ΠΚ). Εξάλλου η ανάγκη καταφυγής στην Ψυχιατροδικαστική γίνεται ολοένα επιτακτικότερη με τη διάδοση της χρήσης εξαρτησιογόνων ουσιών. Ρητά στο ά. 30 παρ. 2 και 3 του Κώδικα για τα Ναρκωτικά (ν.3459/2006, όπως ισχύει σήμερα) αναφέρεται η ψυχιατροδικαστική πραγματογνωμοσύνη την οποία είτε *μπορεί* να διατάξει το δικαστήριο προκειμένου να καθορισθεί, αν πράγματι παρουσιάζει εξάρτηση ένας χρήστης, είτε *διατάσσεται υποχρεωτικά*, όταν ο κατηγορούμενος ισχυρίζεται ότι είναι τοξικομανής. Εξάλλου με τον εντοπισμό νέων εγκληματικών συμπεριφορών (λ.χ. εμπορία οργάνων ή ανθρώπων, ά.323Α ΠΚ, πορνογραφία ανηλικών μέσω διαδικτύου, ά.348Α ΠΚ) καθώς και με την έμφαση στα δικαιώματα των ψυχιατρικά ασθενών κρατούμενων, των δικαιωμάτων του παιδιού (ν. 2101/1992), του σεβασμού των προσωπικών δεδομένων

6 Κοτσαλή, ό.π. σ.3. Στο Κοινωνικό Δίκαιο η γράφουσα θα τοποθετούσε την αναγκαστική νοσηλεία. Βλ. Ψυχιατροδικαστική, ό.π., σ. 29 επ.

7 Αυτό άλλωστε δέχονται και οι συγγραφείς της Ψυχιατροδικαστικής (Α. Δουζένης και Λ. Λύκουρας) όταν αναφέρουν ότι για την άσκηση της Ψυχιατροδικαστικής απαιτείται «εξοικείωση με νομικές έννοιες, και την δικαστική διαδικασία και γενικότερα η απόκτηση γνώσεων από τη Νομική Επιστήμη». Ψυχιατροδικαστική. ό.π., σ. V.

8 Πρβλ. και Θ. Λειβαδίτη, Ψυχιατρική και Δίκαιο, 1994.

9 Βλ. ά. 200Α ΚΠΔ με τίτλο: Ανάλυση D.N.A.

10 Ψυχιατροδικαστική, ό.π., σ. 47 επ.

(ν. 2472/1997), και την υιοθέτηση κωδίκων δεοντολογίας (βλ. ν. 3418/2005 σχετικά με την ιατρική δεοντολογία) δημιουργούνται ζητήματα που μελετώνται πλέον στο πλαίσιο της Ψυχιατροδικαστικής.

3. ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΨΥΧΙΑΤΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ - Η ΕΚΔΟΣΗ ΔΥΟ ΤΟΜΩΝ

Αφορμή για τις παρατηρήσεις αυτές και όσες έπονται έδωσαν δύο αξιοπρόσεκτες εκδόσεις που καλύπτουν σύγχρονους προβληματισμούς που συναρτώνται με την Ψυχιατροδικαστική. Πρόκειται για τα βιβλία που επιμελήθηκε μια δραστήρια ομάδα της Β΄ Ψυχιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών του Νοσοκομείου «Αττικόν». Το πρώτο τιτλοφορείται «Ψυχιατροδικαστική»¹¹. Το δεύτερο είναι ειδικότερο, και επικεντρώνεται στην Ψυχιατροδικαστική, Παιδιών και Εφήβων¹².

Οι δύο πολυσέλιδοι και καλά οργανωμένοι τόμοι Ψυχιατροδικαστικής που περιέχουν αναλυτικά ευρετήρια, υποδείγματα πραγματογνωμοσύνης, περιγραφικούς ή συνοπτικούς και ιδιαίτερα κατατοπιστικούς πίνακες, γλωσσάριο νομικών όρων, υποδείγματα ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης και συναίνεσης, αλφαβητικό ευρετήριο, ως και χρήσιμες διευθύνσεις στο διαδίκτυο¹³ αναμφισβήτητα, συντελούν με τα περιεκτικά και εύληπτα κεφάλαια στην εξέλιξη της Ψυχιατροδικαστικής στη χώρα μας. Όπως είναι γνωστό, η γένεση και στη συνέχεια, η ανάπτυξη ενός γνωστικού αντικειμένου, προωθείται με τη συγγραφική δραστηριότητα των επιστημόνων που το υπηρετούν. Γι' αυτό και οι απαρχές της Ψυχιατροδικαστικής τοποθετούνται στη Γερμανία στα τέλη του 19ου αιώνα με τη δημοσίευση του έργου του August Cramer, «Δικαστική Ψυχιατρική. Εγχειρίδιο για Ιατρούς και Νομικούς»¹⁴. Καθιερώνεται όμως εκεί μετά τον Β'ΠΠ. Στον αγγλόφωνο χώρο επίσης στα μέσα του 20ου αιώνα ιδρύεται το πρώτο ακαδημαϊκό τμήμα Ψυχιατροδικαστικής σε βρετανικό νοσοκομείο από τον αυστραλο-αγγλο sir Aubrey Lewis (1900 -1975)¹⁵, ο οποίος το 1967 δημοσιεύει το έργο: «Η κατάσταση της Ψυχιατρικής. Ερωτήματα στην Ψυχιατρική»¹⁶. Στις ΗΠΑ, από την άλλη πλευρά, κατά την ίδια περίπου χρονική περίοδο επισημοποιείται η διασύνδεση Ψυχιατρικής και Δικαίου με την μετεξέλιξη ενός σχετικού σεμιναρίου που αποτελούσε μάθημα επιλογής. Συγκεκριμένα ο Ralph Slovenko στη δεκαετία του 1970, στο κλασικό του σύγγραμμα «Ψυχιατρική και Δίκαιο / Το Δίκαιο στην Ψυχιατρική»¹⁷, θέτει τις θεματικές του διεπιστημονικού αυτού κλάδου. τον οποίο θεραπεύουν τόσο ιατροί-ψυχίατροι που αποκτούν γνώσεις δικαίου, όσο και άτομα με νομική παιδεία που χειρίζονται και θέματα ψυχιατρικής στο βαθμό που αυτά εμπίπτουν στη δικαιική σφαίρα. Στην Ελλά-

11 Την έκδοση της Ψυχιατροδικαστικής έχουν επιμεληθεί και είναι συγγραφείς πολλών κεφαλαίων οι πανεπιστημιακοί Αθ. Δουζένης και Λ. Λύκουρας Εκδόσεις Πασχαλίδη, 2008, 352 σελ..

12 Την έκδοση της Ψυχιατροδικαστικής Παιδιών και Εφήβων επιμελήθηκαν και συνέγραψαν πολλά κεφάλαια ιδίως οι δύο τελευταίοι πανεπιστημιακοί: Ι. Γιαννοπούλου / Αθ.Δουζένης / Λ. Λύκουρας, Εκδόσεις Πασχαλίδη, 2010, 325 σελ.. Η ίδια περίπου ομάδα εκδίδει και το εμφανιζόμενο στον κυβερνοχώρο Εξαμηνιαίο Δελτίο «Ψυχιατροδικαστική»

13 Βλ. Ψυχιατροδικαστική Παιδιών και Εφήβων, ό.π., σ.297 επ.

14 Gerichtlicher Psychiatrie. Ein Leitfadener fuer Mediziner und Juristen (1897) Βλ. βιβλιοπωλείο amazon

15 Ψυχιατροδικαστική, ό.π., σ.326

16 Aubrey Lewis, The State of Psychiatry. Inquiries in Psychiatry, London, 1967.

17 Ralph Slovenko, Law and Psychiatry / Law in Psychiatry, Little Brown and Co, 1973, σελ. 742.

δα, ο αείμνηστος ψυχίατρος Μιχαήλ Στριγγάρης πρωτοπορεί ήδη από το έτος 1947 με την έκδοση: «Ψυχιατροδικαστική. Ψυχοβιολογική και Ψυχοπαθολογική Εγκληματολογία» καθιερώνοντας και το σχετικό όρο. Ακολουθούν το 1978 τα πονήματα του επίσης ψυχιάτρου Ν.Σ. Φωτάκη, «Θέματα δικαστικής ψυχολογίας και δικαστική ψυχιατρικής –1α και 1β. Ο καταλογισμός». Και οι ψυχίατροι ακαδημαϊκοί δάσκαλοι συνεχίζουν την παράδοση, όπως ο Θ. Λειβαδίτης «Ψυχιατρική και Δίκαιο» 1994, Γ. Αλεβιζόπουλος με την «Δικαστική Ψυχιατρική» 1998, για να περιοριστεί κανείς μόνο ενδεικτικά σε ορισμένους ψυχιάτρους¹⁸, παραλείποντας τους νομικούς και εγκληματολόγους που μελετούν ειδικά τα ζητήματα αυτά.

4. Ο ΤΟΜΟΣ ΤΗΣ ΨΥΧΙΑΤΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ

- 4.1. Ο πρώτος τόμος έχει τον υπότιτλο «Γενικό Μέρος» διαφέρει ουσιαδώς από την πρωτοποριακή Ψυχιατροδικαστική του Μιχαήλ Στριγγάρη, Σε εκείνο τον τόμο προτασσόταν η Ψυχοβιολογική και Ψυχοπαθολογική Εγκληματολογία και ακολουθούσε η Ψυχιατροδικαστική. Η τελευταία δε περιείχε τα τέσσερα κλασικά θέματα: την ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη, την ικανότητα για καταλογισμό, την επικινδυνότητα και ορισμένα ψυχιατροδικαστικά ζητήματα Αστικού Δικαίου. Από αυτούς τους περιορισμούς ξεφεύγει η παρουσιαζόμενη εδώ σύγχρονη «Ψυχιατροδικαστική», Σε αυτόν τον πάνω από 350 σελίδες καλοτυπωμένο και ομορφοδεμένο τόμο, εκτός από το πρώτο και τελευταίο μέρος που αναφέρονται στα κρίσιμα ζητήματα Ηθικής και Δεοντολογίας και στην άσκηση της Ψυχιατροδικαστικής στη χώρα μας, στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ, τα υπόλοιπα τέσσερα μέρη καλύπτουν σημερινές εκφάνσεις της εγκληματικότητας και σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις.
- 4.2. Ειδικότερα. Το δεύτερο μέρος του πρώτου τόμου αναφέρεται στο σύγχρονο φαινόμενο της βίας και της επιθετικότητας. Εδώ λοιπόν, ο αναγνώστης συναντά το βασισμένο σε βιβλιογραφία του 2000 και μετά, πολύ διαφωτιστικό, ιδιαίτερα για τους νομικούς και εγκληματολόγους, κεφάλαιο που αναφέρεται στη νευροβιολογία της επιθετικότητας. Παρά τις σημαντικές προόδους στις νευροεπιστήμες, οι συγγραφείς καταλήγουν στην ανάγκη κατανόησης και των αλληλεπιδρώντων παραγόντων και γνώσεων που προέρχονται από την αναπτυξιακή ψυχολογία και την κοινωνιολογία¹⁹.

Το κρίσιμο ζήτημα της πρόγνωσης της επικινδυνότητας του δράστη αντιμετωπίζεται σε δύο κεφάλαια. Ο νομικός συνάγει την επικινδυνότητα από πραγματικά περιστατικά: (α) τη βαρύτητα της πράξης, (β) τον τρόπο και τις συνθήκες τέλεσής της και (γ) τα αίτια που τον ώθησαν. Αλλά και από στοιχεία, που εκφεύγουν των γνώσεών του, όπως (δ) την προσωπικότητα του δράστη, που μαρτυρά (ε) αντικοινωνικότητα – ό,τι και αν αυτή σημαίνει και όπως και αν αυτή μετριέται - και (στ) σταθερή ροπή του – υπάρχει άραγε τρόπος μέτρησης της ροπής; - για διάπραξη νέων εγκλημάτων (ά. 13 υπό ζ ΠΚ).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η διάκριση μεταξύ της νομικής και ψυχιατρικής έννοιας της επικινδυνότητας.

18 Βλ., Μ. Λειβαδίτης, Άσκηση της Ψυχιατροδικαστικής στη Ελλάδα. σε: Ψυχιατροδικαστική, ό.π., σ.314-321 και ιδίως σ. 314-315.

19 Π. Μιχαλόπουλου / Λ. Λύκουρας, Νευροβιολογία της Επιθετικής Συμπεριφοράς, σε Ψυχιατροδικαστική, ό.π. σε 42- 51 και ιδίως σ. 50.

νότητας. Η δεύτερη προσδιορίζεται από το λεγόμενο βιοψυχοκοινωνικό μοντέλο²⁰ και σειρά αλληλεπιδρώντων παραγόντων, όπως το φύλο, την ηλικία, το νοητικό πηλίκιο, το ιστορικό του ατόμου (π.χ. προηγούμενες συλλήψεις, ασθένειες), την αυτο-αναφερόμενη βίαιη συμπεριφορά, την εργασιακή και κοινωνική κατάσταση, την κοινωνική υποστήριξη, την κατάχρηση ουσιών κ.ο.κ. Αδιαμφισβήτητα, ο ψυχίατρος είναι ο καταλληλότερος επιστήμων για να προβεί στην πρόβλεψη της βίαιης συμπεριφοράς και της επικινδυνότητας ενός ατόμου, ενδείκνυται όμως και εκείνος να λειτουργεί και με γνώμονα το άρθρο 13 ΠΚ που προαναφέρθηκε. Με άλλα λόγια, οι ψυχίατροι, δεν πρέπει να αρκούνται στη νομική έννοια της επικινδυνότητας που παρουσιάζουν συνήθως οι συνήγοροι υπεράσπισης αναφέροντας ότι η νομική έννοια της επικινδυνότητας «πηγάζει 'από μέσα'... και θεωρείται ένα μάλλον σταθερό χαρακτηριστικό ενός ατόμου (εξού και η ευκολία με την οποία οι δικηγόροι μιλούν για την 'ορμέμφυτη' επιθετικότητα...»²¹.

Στο πλαίσιο αυτού του μέρους εξετάζονται δύο σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα η ενδοοικογενειακή βία (ν. 3500/2006 (σ. 88 επ.) και η λεγόμενη «σεξουαλική βία» (σ. 98 επ.) ή ορθότερα «γενετήσια βία».

Και το μέρος αυτό κλείνει με μια επισκόπηση της ψυχικής διαταραχής που οδηγεί στην αυτοκτονία καθώς και στην πρόληψη και αντιμετώπιση της αυτοκτονικότητας (σ. 111 επ.).

4.3. Στο τρίτο μέρος βρίσκει ο προσεκτικός μελετητής σημαντικές εισφορές στο πάντοτε επίκαιρο αλλά και κρίσιμο θέμα των σχέσεων «ψυχικών νοσημάτων και εγκλήματος» (σ. 120 επ.). Στο τμήμα αυτό φιλοξενούνται έξι κεφάλαια αναφερόμενα σε εγκλήματα που συναρτώνται, συχνότερα ή σπανιότερα, με εγκληματική ή παραβατική συμπεριφορά. Εδώ υπάρχουν ενδιαφέρουσες επισημάνσεις που αρχίζουν από (α) τη σχιζοφρένεια, (β) τα σύνδρομα παραληρητικής παραγνώρισης, (γ) τις συναισθηματικές διαταραχές, (δ) τις νευρώσεις, και καταλήγουν (ε) στην ανοϊκή συνδρομή και (στ) στη νοητική υστέρηση. Έρευνες, εκτός Ελλάδος, αποκαλύπτουν ότι 5% έως 10% των ανθρωποκτόνων είχαν διαγνωστεί ως σχιζοφρενείς. Η βίαιη συμπεριφορά αλλά και οι κλοπές από πολυκαταστήματα συνδέονται με συναισθηματικές διαταραχές, όπως ιδίως η κατάθλιψη (σπανιότερα) και η μανία, δυσθυμία (συχνότερα αλλά με ελάχιστον παραβάσεις). Πάντοτε όμως και αυτές όπως και οι άλλες ψυχικές διαταραχές συνοδεύονται από διάφορους παράγοντες κινδύνου, όπως κατάχρηση οινοπνεύματος ή ουσιών²². Ενδιαφέρον είναι το συμπέρασμα σχετικά με τη μικρή συσχέτιση νευρωσικών διαταραχών και παραβατικότητας²³. Για την Ελλάδα με το μεγάλο αριθμό των ηλικιωμένων και τον εξίσου μεγάλο αριθμό οδικών ατυχημάτων το κεφάλαιο για την ανοϊκή συνδρομή που συνδέεται με την τρίτη ηλικία έχει βαρύνουσα σημασία και ιδιαίτερα η επισήμανση ότι στα άτομα της ηλικίας αυτής πρέπει να ελέγχεται συχνά η οδηγητική τους ικανότητα²⁴, και θα πρόσθετα, και οι έλεγχοι των αδειών τους από τους τροχονόμους.

20 Στο ίδιο σ.54.

21 Στο ίδιο

22 Π. Φερεντίνος / Α. Δουζένης, Συναισθηματικές διαταραχές και παραβατικότητα, σε: Ψυχιατροδικαστική, ό.π., σ.140

23 Χ.Κ. Τσόπελας, Νευρωσικές διαταραχές και έγκλημα/παραβατικότητα, σε: Ψυχιατροδικαστική, ό.π., σ.149

24 Α. Πολίτης / Ν. Γουρνέλλης, Ανοϊκή συνδρομή, σε: Ψυχιατροδικαστική, ό.π., σ.158

Στα υπόλοιπα πέντε κεφάλαια αυτού του τμήματος καλύπτονται ορισμένα γενικής φύσεως επισημονικά ζητήματα, όπως η παραβατική συμπεριφορά, η μεθοριακή και αντικοινωνική διαταραχή της προσωπικότητας αλλά και η σχέση χρήσης και κατάχρησης ουσιών, συμπεριλαμβανομένου και του οινοπνεύματος. Στο κεφάλαιο που επιγράφεται «εξάρτηση σε ψυχοδραστικές ουσίες και έγκλημα-παραβατικότητα»²⁵ βρίσκει κανείς κατ' αρχάς έγκυρες πληροφορίες για τις άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις της χρήσης διαφόρων ουσιών. Στη συνέχεια τίθεται το δυσχερές στην απάντηση ερώτημα, αν η χρήση προηγείται της παραβατικότητας ή αν η παραβατικότητα οδήγησε στην χρήση. Σε μερικές μελέτες υποστηρίζεται ότι τόσο η χρήση ουσιών όσο και η παραβατικότητα είναι αποτέλεσμα ορισμένων ίδιων μεταβλητών. Λ.χ. μιας προσωπικότητας αντισυμβατικής, ανυπότακτης και με τάση στις παραβιάσεις των νόμων. Σε άλλες μελέτες, ειδικά σε αυτές που εστιάζουν στη χρήση κανναβιοειδών, δεν γίνεται αποδεκτή η σχέση χρήσης και παραβατικότητας. Μάλλον η παραβατικότητα οδηγεί στη χρήση ουσιών λόγω της παρέας στην οποία συμμετέχει το άτομο και η οποία ακολουθεί αποκλίνουσες συμπεριφορές. Διαφορετικά είναι τα στοιχεία για τους χρήστες ηρωίνης. Μελέτες υποδηλώνουν ότι 50% των χρηστών ηρωίνης είχαν μια προϊστορία συλλήψεων πριν από την εγκατάσταση της εξάρτησης. Όσο αυξάνεται πάντως η εξάρτηση τόσο μεγαλώνει και η εγκληματικότητα. Ωστόσο η θεραπευτική αντιμετώπιση της εξάρτησης μειώνει, σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα, τόσο την παράνομη χρήση όσο και την εγκληματικότητα. Και το κεφάλαιο αυτό κλείνει με αναφορές στην Ελληνική και Ευρωπαϊκή πολιτική για την πρόληψη και αντιμετώπιση της ουσιοεξάρτησης, συμπεριλαμβανομένων και των διαφόρων θεραπευτικών προγραμμάτων που εφαρμόζονται στη χώρα μας. Αίσθηση δημιουργεί το γεγονός ότι στο τμήμα αυτό δεν γίνεται μνεία του κρίσιμου ζητήματος της ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης (ά.30 παρ 2 και 3 ν.3459/006) και της σχετικής έκθεσης²⁶. Ένα ολόκληρο πάντως κεφάλαιο (κεφ.27) είναι αφιερωμένο στην ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη γενικά. Σε αυτό εκτίθενται όλα τα πρακτικά θέματα που αντιμετωπίζει ο ψυχίατρος πραγματογνώμων / τεχνικός σύμβουλος από τη συλλογή στοιχείων και πληροφοριών, τα ψυχιατροδικαστικά εργαλεία, και την ανάλυση δεδομένων και τη σύνταξη της έκθεσης έως τη συμφωνία αμοιβής και το διακανονισμό για το ποιος αναλαμβάνει ποια έξοδα. Παράλληλα, θέματα ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης αναλύονται και στο ενδιαφέρον κεφάλαιο 29 που επιγράφεται «ο ρόλος τους ψυχιάτρου στο δικαστήριο». Ωστόσο, επειδή η ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη που αφορά την ουσιοεξάρτηση έχει ιδιαίτερες θα έπρεπε να τύχει ενός ξεχωριστού τμήματος μέσα στο ένα από τα ήδη υπάρχοντα τρία σχετικά κεφάλαια.

4.4. Αν κάποια τμήματα του βιβλίου είναι χρήσιμα ιδίως για τους ψυχιάτρους, το τρίτο μέρος που μόλις περιέγραψα και που περιλαμβάνει τα προαναφερόμενα κεφάλαια 12 έως και 22²⁷, το θεωρώ κεφαλαίωδες για το νομικό και κοινωνικό επιστήμονα και ιδίως για τον εγκληματολόγο. Ακριβώς όπως το τέταρτο μέρος (κεφ. 23-29) που περιέχει θέματα δικαίου και που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τον ψυχίατρο. Εδώ αξίζει να σταθεί κανείς στο κρίσιμο ζήτημα της ακούσιας νοσηλείας ή της μη νόμιμης στέρησης της

25 Γ.Α. Διακογιάννης, σε: Ψυχιατροδικαστική, ό.π., σ. 202 επ.

26 Βλ. σχετικά Ν. Παρασκευόπουλος / Κ. Κοσμάτος, *Ναρκωτικά, Β'* έκδοση, 2006, σ.176-179.

27 Βλ. Ψυχιατροδικαστική, ό.π., σ.120-239.

ελευθερίας. Για το ζήτημα αυτό υπάρχει μάλιστα και πρόσφατη καταδίκη της χώρας μας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Υπόθεση Καραμανάωφ κατά Ελλάδος, 26.7.2011)²⁸.

5. Ο ΤΟΜΟΣ ΤΗΣ ΨΥΧΙΑΤΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ

5.1. Ο δεύτερος τόμος της Ψυχιατροδικαστικής Παιδιών και Εφήβων έχει ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον και πρωτοτυπία. Και αυτός ο τόμος, όπως και εκείνος που αφορά το Γενικό Μέρος της Ψυχιατροδικαστικής αποτελεί μια συλλογική εργασία επαιδύτων/ουσών. Εδώ, υπάρχουν συμβολές από λειτουργούς των δομών ψυχικής υγείας, του Συστήματος Ποινικής Δικαιοσύνης Ανηλίκων, από τον Συνήγορο του Παιδιού και από νομικούς.

Στα πέντε κεφάλαια του βιβλίου περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, κρίσιμα ζητήματα, όπως της δεοντολογίας που αφορά τη Ψυχιατροδικαστική ανηλίκων, αναπτύσσονται τα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα της γενετήσιας κατάχρησης / εκμετάλλευσης ανηλίκων, και γενικά της κακοποίησης και παραμέλησης ανηλίκων αλλά και της ενδοσχολικής βίας. Επίσης, υπάρχουν σελίδες στις οποίες διερευνώνται ζωτικά θέματα που αφορούν τον ανήλικο δράστη παραβατικής πράξης και ο οποίος ενδέχεται να έχει μια ψυχική διαταραχή ή μια οργανική δυσλειτουργία ή να είναι ουσιοεξαρτημένος. Στην τελευταία περίπτωση ρητά ο νομοθέτης κάνει μνεία για ψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη (ά.123 παρ 3 ΠΚ) αλλά δεν απαιτεί παιδοψυχίατρο. Το ίδιο συμβαίνει και με τη διάγνωση και γνωμοδότηση που απαιτούνται, όταν το δικαστήριο διατάσσει θεραπευτικά αντί για αναμορφωτικά μέτρα (ά.123 παρ 2 ΠΚ). Στην περίπτωση αυτή ο νομοθέτης κάνει λόγο για «εξειδικευμένη ομάδα ιατρών, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών υπηρετούντων στο δημόσιο».

Σε ξεχωριστό κεφάλαιο περιέχονται ρυθμίσεις Αστικού Δικαίου που αφορούν τους ανηλίκους, οι οποίες εμπίπτουν στο χώρο της Ψυχιατροδικαστικής Ανηλίκων. Έτσι παρέχεται η σωστή πληροφόρηση ότι το Δίκαιο Ανηλίκων δεν είναι μόνο Ποινικό Δίκαιο αλλά περιλαμβάνει και διατάξεις Αστικού Δικαίου που αφορούν ανηλίκους.

Στο τελευταίο κεφάλαιο βρίσκει ο αναγνώστης μια θεματική ενότητα με αμφίπλευρη δόμηση. Καλύπτει δηλ. το κεφάλαιο αυτό την εμφάνιση του ανηλίκου ενώπιον δικαστικών και άλλων αρχών, από την πλευρά του παιδοψυχιάτρου αφενός, και του δικαστή αφετέρου.

Αξίζει στο σημείο αυτό, πριν γίνουν ειδικότερες αναφορές, να επισημανθεί η σημασία και η χρησιμότητα των Παραρτημάτων, όπου ο αναγνώστης/μελετητής βρίσκει, μεταξύ άλλων, γλωσσάριο νομικών όρων που είναι απαραίτητο για τους υπηρετούντες το σύστημα ψυχικής υγείας και υπόδειγμα εγγράφου συναίνεσης του γονέα, απαραίτητης για τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης που αφορά ειδικά την επιμέλεια ανηλίκου. Επισημαίνεται ότι για την παιδοψυχιατρική πραγματογνωμοσύνη υπάρχει ξεχωριστό κεφάλαιο στο οποίο εκτίθενται με ενάργεια και οι νομικές πτυχές του θέματος. Σε αυτό όμως θα επανέλθω. Ωστόσο εδώ θα επιθυμούσα να εκφράσω την ευχή σε επόμενη

²⁸ Σε περιοδικό: Ποινική Δικαιοσύνη, Οκτώβριος 2012, σ. 895 επ.

έκδοση του επιστημονικά τεκμηριωμένου αυτού πονήματος να υπάρξει και ένα υπόδειγμα συναίνεσης των γονέων προκειμένου το παιδί τους να συμμετάσχει σε θεραπευτική ομάδα απεξάρτησης ή σε μια παιδοψυχιατρική έρευνα.

5.2. Το θέμα των «ηθικών και δεοντολογικών ζητημάτων στην παιδοψυχιατρική και το απόρρητο» δικαιολογημένα προτάσσεται και παρουσιάζεται με διαύγεια στο υπό παρουσίαση βιβλίο²⁹. Κατέχει εξέχουσα θέση και στο γενικό μέρος της Ψυχιατροδικαστικής [Το απόρρητο άλλωστε ρυθμίζεται και από το ά.13 του Κ. Ιατρικής Δεοντολογίας ν. 3418/2005].

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να προσθέσω δύο γενικότερες νομικές ρυθμίσεις, αν και δεν αναφέρονται άμεσα σε ανήλικους – μπορεί όμως να προκύψουν σε σχέση με ανήλικους δράστες ή θύματα. Η πρώτη αφορά το ά. 212 ΚΠΔ, το οποίο δεν περιλαμβάνεται στις περίπου δέκα χρήσιμες αναφορές σε άρθρα του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας που είπα να ορθά εγκατεσπαρμένες σε όλο το παρουσιαζόμενο πόνημα.

Με το άρθρο 212 ΚΠΔ καθιερώνεται το επαγγελματικό απόρρητο, των γιατρών, φαρμακοποιών κ.λπ, που καλούνται να καταθέσουν ως μάρτυρες σε ποινική δίκη ή στην προδικασία, «σχετικά με όσα εμπιστευτικά πληροφορήθηκαν κατά την άσκηση του λειτουργήματός τους». Λ.χ. σε υπόθεση γενετήσιας κατάχρησης ανηλίκου από τον πατριό, αν κληθεί ο παιδοψυχίατρος να καταθέσει ως μάρτυρας, όπως αναφέρεται στο υπόδειγμα συναίνεσης, σχετικά με το γεγονός και τις επιπτώσεις του στην ψυχική υγεία του ανηλίκου, ο παιδοψυχίατρος δικαιούται να αρνηθεί βάσει του ά.212 ΚΠΔ., και εν πάσει περιπτώσει, αν εξεταστεί ακυρώνεται η διαδικασία!

Διαφορετική είναι η κατάσταση, όταν ο παιδοψυχίατρος είναι πραγματογνώμονας ή τεχνικός σύμβουλος.

Και έρχομαι στη δεύτερη ρύθμιση που αφορά το νόμο για την προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (ν.2472/1997, όπως ισχύει σήμερα).

Στο λεπτομερές κεφάλαιο για τη σύνταξη της παιδοψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης θα έπρεπε να προσθέσουμε ένα δικαίωμα που καθιερώθηκε με το ν. 2472/1997: Το δικαίωμα αυτό που έχει εκείνος στον οποίο αναφέρονται προσωπικά δεδομένα (υποκείμενο δεδομένων) είναι αναγκαίο να το γνωρίζει ο πραγματογνώμονας ή ο τεχνικός σύμβουλος. Συγκεκριμένα: Τα ιατρικά δεδομένα χαρακτηρίζονται από τον προαναφερόμενο νόμο ως ευαίσθητα και η επεξεργασία τους (δηλ. συλλογή διαβίβαση κ.λπ) δημιουργεί στο υποκείμενο των δεδομένων (ανήλικο-γονείς) τόσο δικαίωμα ενημέρωσης (ά.11 ν.2471/1997) όσο και δικαίωμα πρόσβασης σε αυτά (ά. 12), δηλ., μ.α. δικαίωμα να λάβει όλα τα δεδομένα που το αφορούν. Αυτό σημαίνει ότι εφόσον ο ανήλικος/γονείς του ζητήσουν να πληροφορηθούν το περιεχόμενο της πραγματογνωμοσύνης, ο παιδοψυχίατρος που συνέλεξε τα στοιχεία με συνεντεύξεις κ.λπ. ή διαβίβασε τα δεδομένα σε δικαστική αρχή ή η ίδια η δικαστική αρχή που κατέχει τα προσωπικά δεδομένα [δηλ. την πραγματογνωμοσύνη] μέσα σε 15 μέρες υποχρεούται να απαντήσει. Έτσι αρχίζει ένας Γολγοθάς για τον παιδοψυχίατρο / πραγματογνώμονα στην περίπτωση λ.χ. της παραβίασης από τον πατριό της γενετήσιας ελευθερίας του ανηλίκου και εκμετάλλευσης της αδυναμίας του. Ακολουθούν μηνύσεις από τον πατριό για εξύβριση

29 Ψυχιατροδικαστική Παιδιών και Εφήβων, ό.π., σ. 2 επ.

(ά. 361 ΠΚ), συκοφαντική δυσφήμιση (363 ΠΚ) κ.λπ. Ο κατηγορούμενος / πραγματογνώμων υποχρεούται τότε να αναθέσει την υπόθεσή του σε δικηγόρο, να χάσει χρόνο στις δικασίμους κοκ. Το οξύ αυτό πρόβλημα δεν έχει βρει λύση και γι αυτό θέλησα να το σημειώσω – έστω και παρενθετικά - παίρνοντας χρόνο και παραλείποντας έτσι την ανάδειξη άλλων αξιόλογων κεφαλαίων του συγγράμματος.

5.3. Με το παράδειγμα του πατριού εισήλαμε στο δεύτερο τμήμα που αφορά την κακοποίηση ή παραμέληση παιδιών και εφήβων, δηλ. τη θυματοποίησή τους - ζητήματα που παρουσιάζονται με πληρότητα.

Ας υπενθυμίσουμε ότι οι συχνότερες μορφές παθητικής βίας είναι η κακόβουλη παραμέληση ανηλίκου (ά.312 ΠΚ) και η με πρόθεση εγκατάλειψη αβοήθητου ανηλίκου (έκθεση 306 ΠΚ). Παλιά εγκλήματα, από την εποχή της βρεφοδόχου στο καταργηθέν Δημοτικό Βρεφοκομείο!

Ενεργητική βία σε βάρος ανηλίκων, από την άλλη πλευρά, είναι, όπως γνωρίζουμε: (α) η ενδοσχολική βία. το πλέον σύγχρονο φαινόμενο παραβατικής συμπεριφοράς που εμπλέκει ανηλίκους σε ρόλους δράστη και θύματος, (β) η κακοποίηση ανηλίκου που ήρθε στο φως από τον αείμνηστο Σπύρο Δοξιάδη (battered child syndrome), αν και από το 1950 ο έλληνας νομοθέτης είχε προβλέψει το ά. 312 ΠΚ, που επιγράφεται άκομψα, «σωματική βλάβη ανηλίκων κλπ» και (γ) η κατάχρηση ανηλίκων σε ασέλγεια (ά. 342 ΠΚ) και όλα τα συναφή άρθρα που αφορούν ανηλίκους, όπως η μαστροπεία (349 ΠΚ), η αποπλάνηση παιδιών (ά. 339 ΠΚ) κτπ. Ορισμένα από τα άρθρα αυτά είχαν προβλεφθεί από το 1950 και άλλα, απλώς τροποποιήθηκαν αισθητά, ενώ άλλα εισήχθησαν μετά την κύρωση της Σύμβασης για τα Δικαιώματα ου Παιδιού του ΟΗΕ (ν.2101/1992), και ιδίως μετά το έτος 2000, οπότε κυρώθηκαν και τα προαιρετικά πρόσθετα πρωτόκολλα στη Σύμβαση αυτή.

Στην κατηγορία των νεο-εισαγόμενων άρθρων ανήκει και τα ά. 352 Α ΠΚ) με το οποίο καθιερώθηκε σχετικά πρόσφατα (ν.3625/2007, ά.2, παρ 11) η *ψυχοδιαγνωστική εξέταση και θεραπεία του δράστη και του ανηλίκου θύματος εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας* και της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής. Προφανώς, όσα λεπτομερώς αναπτύσσονται στο όγδοο κεφάλαιο: «συνέντευξη με το παιδί»³⁰ πρέπει να ισχύουν *mutatis mutandis*, και στην περίπτωση της ψυχοδιαγνωστικής εξέτασης, που μνημονεύεται στο τέλος του κεφαλαίου. Σημειώνεται ωστόσο ότι στο ά. 352Α ΠΚ αναφέρεται ότι θα εκδοθεί διάταγμα στο οποίο θα καθοριστούν οι λεπτομέρειες της διαγνωστικής εξέτασης και θεραπείας του δράστη και του θύματος, εντός 6 μηνών! Τέτοιο διάταγμα δεν φαίνεται να εκδόθηκε έως σήμερα. Στο τμήμα αυτό δεν παραλείπεται να αναλυθεί και το πρόσφατα ερευνώμενο θέμα του συνδρόμου του αμέτοχου θεατή ή των επιδράσεων της έκθεσης των παιδιών στη βία μεταξύ συζύγων ή συντρόφων³¹.

5.4. Στο πλαίσιο του Αστικού Δικαίου (τρίτο τμήμα)³² διαφωτιστικό και με πολλές βοηθητικές προεκτάσεις είναι το κεφάλαιο, που αφορά στα «προβλήματα ψυχικής υγείας, τη γονική ικανότητα και την επικινδυνότητα»³³. Επικεντρώνομαι σε αυτό διότι εκεί θίγονται,

30 Στο ίδιο σ.108 επ.

31 Στο ίδιο σ.154 επ.

32 Στο ίδιο σ.180 επ.

33 Στο ίδιο.

μ.α, τα κρίσιμα ζητήματα της επικινδυνότητας (γονέων ή και παιδιών) και γίνεται εμφανής η διγλωσσία Νομικής και Ιατρικής επιστήμης που είναι διάχυτη τόσο στο Αστικό όσο και στο Ποινικό Δίκαιο. Για το Αστικό θα μιλήσω αμέσως πιο κάτω, ως προς το Ποινικό Δίκαιο αρκεί να δει κανείς το πώς περιγράφεται ο ακαταλόγιστος ή ο ελαττωμένου καταλογισμού ενήλικας δράστης ή πως περιγραφόταν πριν το 2003, ο ανήλικος που είχε ανάγκη θεραπευτικών μέτρων (ά. 123 ΠΚ).

Δεν θα αναφερθώ παρά μόνο συνοπτικότερα στο εξίσου σημαντικό κεφάλαιο που αφορά τις «δικαστικές εκτιμήσεις για ανάθεση επιμέλειας και ρύθμιση επικοινωνίας»³⁴, όπως και στο κεφάλαιο που καλύπτει το πρωτοποριακό για τα ελληνικά δεδομένα κεφάλαιο για τη «διεκδίκηση αποζημίωσης μετά από τραυματική εμπειρία»³⁵. Αυτό το τελευταίο κεφάλαιο έχει ιδιαίτερη αξία για τους παιδοψυχιάτρους και τους γονείς του ανήλικου θύματος τραύματος ή θύματος Διαταραχής Μετατραυματικού Στρες (ΔΜΤΣ). Οι δυνατότητες που υπάρχουν για αποζημίωση βάσει του ά.929 ΑΚ είναι ελάχιστα γνωστές και αναδεικνύονται στο πολύ χρήσιμο κείμενο για τις μέρες που διανύουμε με τα πολλά ατυχήματα ανηλίκων.

Γενικά, πάντως στο τμήμα αυτό θα ήταν βοηθητική και μια νομική ματιά στην - πτωχή μεν, υπαρκτή δε - νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων για να συμπληρωθούν οι ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές παραπομπές. Και πάντως η ερμηνεία του Αστικού Κώδικα Γεωργιάδη/Σταθόπουλου (τόμος VIII Οικογενειακό Δίκαιο) θα μπορούσε να εισφέρει πολλά σε μια επόμενη έκδοση. Και τούτο το αναφέρω γιατί προφανώς αφορμή για τη συγγραφή του κεφαλαιώδους αυτού τμήματος του βιβλίου, καίτοι δεν αναφέρεται ρητά, αποτέλεσε ιδίως το ά.1532 ΑΚ που επιγράφεται συνδέσεις κακής άσκησης [της γονικής μέριμνας]. Με βάση αυτή τη διάταξη αφαιρείται ολικά ή μερικά η άσκηση της γονικής μέριμνας. Σημειώνουμε ότι κακή άσκηση της γονικής μέριμνας υφίσταται, όταν οι γονείς παραβιάζουν, υπαιτίως ή και *χωρίς υπαιτιότητα*, τα καθήκοντα που επιβάλλει το λειτούργημα τους ή ασκούν το λειτούργημά τους καταχρηστικά, όπως συμβαίνει με τη σωματική κακοποίηση, με την άρνηση συναιδέσεως σε επείγουσα ιατρική επέμβαση, την υπεραπασχόληση των γονέων, την αναπηρία της μητέρας κ.λπ. Βεβαίως για να αφαιρεθεί η γονική μέριμνα πρέπει να δημιουργείται ή να επίκειται *άμεσος και συγκεκριμένος κίνδυνος βλάβης* του τέκνου σε σχέση με τα συμφέροντά του ή την ψυχική ή σωματική του υγεία³⁶.

5.5. Τα δύο τελευταία τμήματα της Ψυχιατροδικαστικής παιδιών και εφήβων έχουν ιδιαίτερη χρησιμότητα κυρίως λόγω της πρωτοτυπίας των παρουσιαζόμενων θεμάτων. Το τέταρτο τμήμα επιγράφεται «νεανική παραβατικότητα»³⁷. Πρώτα-πρώτα χαιρετίζουμε τη χρήση του όρου αυτού που εισηγηθήκαμε ήδη από το 1976³⁸. Στη συνέχεια διαβάζουμε με

34 Στο ίδιο σ.194 επ.

35 Στο ίδιο σ.209 επ.

36 Γεωργιάδη / Σταθόπουλου, ό.π., σ.381-388.

37 Ψυχιατροδικαστική Παιδιών και Εφήβων, ό.π., σ.218 επ.

38 Κ. Δ. Σπινέλλη, *Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες; Το πρόβλημα υπό το πρίσμα της «θεωρίας της ετικέτας»* σε: *Ποινικά Χρονικά*, ΚΣΤ' 1976, σ.785-800. Αξίζει να παρατηρηθεί ότι στον τόμο της Ψυχιατροδικαστικής υπάρχει κεφάλαιο «παραπτωμιακότητα παιδιών και εφήβων» αλλά στην πρώτη παράγραφο διευκρινίζεται ότι ο όρος παραπτωμιακότητα συχνά χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τον όρο παραβατικότητα (σ. 173).

πολύ ενδιαφέρον τα όσα γράφονται σχετικά με την ψυχική υγεία του ανήλικου παραβάτη και ιδίως για την πολυπλοκότητα της κλινικής εικόνας των εφήβων παραβατών – ζητήματα που σπανίως μελετώνται από την ελληνική επιστημονική κοινότητα, όπως αποδεικνύεται και από την πλούσια αλλοδαπή βιβλιογραφία στο σχετικό κεφάλαιο³⁹.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το κεφάλαιο που αναφέρεται στις εναλλακτικές μορφές απονομής δικαιοσύνης για τους ανήλικους παραβάτες⁴⁰.

5.6. Η μεγαλύτερη όμως ευχάριστη έκπληξη περιμένει τον αναγνώστη στο τελευταίο τμήμα του συγγράμματος, όπου ακριβώς το ίδιο θέμα: «η εμφάνιση του ανήλικου ενώπιον των δικαστικών αρχών» αντιμετωπίζεται πρώτα από την οπτική γωνία ενός παιδοψυχιάτρου⁴¹ και ύστερα από την σκοπιά ενός προέδρου εφετών⁴².

6. ΔΥΟ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΜΕ ΠΛΕΙΟΝΕΣ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ

Αναμφισβήτητα δύο συλλογικοί τόμοι που καλύπτουν σε βάθος τη θεωρητική αλλά και εμπειρική προσέγγιση ζητημάτων στα οποία συναντώνται - ενίοτε και με διαφορετική ορολογία - ψυχίατροι και νομικοί δεν κλείνονται εύκολα σε λίγες σελίδες. Ιδιαίτερα, όταν μεταξύ αυτών των ζητημάτων περιλαμβάνονται δυσεπίλυτα ψυχιατρικά, κοινωνικά, κοινωνιολογικά και νομικά θέματα, όπως είναι η επικινδυνότητα, η διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή της συνείδησης, η τοξικομανία – καλύτερα ουσιοεξάρτηση - ή η αναγκαστική νοσηλεία.

Τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που προσδίδουν στους τόμους αυτούς το χαρακτήρα του «ολοκληρωμένου» έργου είναι ιδίως: (α) η διεπιστημονική προσέγγιση, που είναι άλλωστε σύμφυτη με το γνωστικό αντικείμενο της «Ψυχιατροδικαστικής», (β) η κάλυψη ζητημάτων που γεννώνται στο πλαίσιο του Ποινικού αλλά και του Αστικού Δικαίου (λ.χ. ικανότητα για δικαιοπραξία κατά το Αστικό Δίκαιο⁴³ - ή προβλήματα ψυχικής υγείας και γονικής μέριμνας⁴⁴ και (γ) η χρηστικότητα της ύλης (βλ. π.χ. τα τέσσερα Παρατήματα και το αναλυτικό λημματικό ευρετήριο, που περιέχει αλφαβητικά και τα αναφερόμενα ψυχομετρικά εργαλεία).

Μεταξύ των πλεονεκτημάτων των παρουσιαζόμενων εδώ τόμων είναι ότι καιίτοι υπερτερούν οι ψυχίατροι συνεργάζονται σε αυτήν την έκδοση και αρκετοί νομικοί. Μάλιστα, το άριστο επιτυγχάνεται, όταν το ίδιο θέμα π.χ. «ικανότητα για καταλογισμό» αναλύεται αφενός από ένα νομικό⁴⁵ και αφετέρου από ένα ψυχίατρο⁴⁶. Εξίσου ικανοποιητικά θα ήταν τα αποτελέσματα, αν υπήρχε και στενότερη, άμεση συνεργασία ψυχιάτρων και

39 Ψυχιατροδικαστική Παιδιών και Εφήβων, ό.π., σ. 228 –230 σημειώνεται ότι μεταξύ των 35 βιβλιογραφικών αναφορών μόνο 3 είναι ελληνικές.

40 Στο ίδιο, σ.257 επ.

41 Στο ίδιο, σ.270 επ.

42 Στο ίδιο, σ.284 επ.

43 Π. Ν. Κακκαλής, Ικανότητα δικαιοπραξίας, σε: Ψυχιατροδικαστική, ό.π., σ.256 επ.

44 Α. Δουζένης / Λ. Λύκουρας, σε: Ψυχιατροδικαστική Παιδιών και Εφήβων, ό.π., σ.180 επ.

45 Λ. Κοτσαλής, Η ρύθμιση της ικανότητας για καταλογισμό στον Ελληνικό Ποινικό Δίκαιο, σε: Ψυχιατροδικαστική, ό.π., σ. 240 επ.

46 Μ. Λειβαδίτης, Ψυχιατρική και καταλογισμός, σε Ψυχιατροδικαστική, ό.π., σ. 249 επ.

νομικών στη συγγραφή του ίδιου κεφαλαίου. Δεν χρειάζεται να τονιστεί εν κατακλείδι ότι τα δύο αυτά σύγχρονα βιβλία Ψυχιατροδικαστικής θα βοηθήσουν σημαντικά τόσο τους λειτουργούς της ψυχικής υγείας όσο και τους δικαστικούς λειτουργούς, τους λειτουργούς της Θέμιδος και τους κοινωνικούς λειτουργούς. Και μάλιστα για όλους αυτούς τους λειτουργούς οι δύο αυτοί τόμοι Ψυχιατροδικαστικής θα αποτελούν όχι μόνο αντικείμενο μελέτης αλλά και συχνής αναφοράς.

HOMELESS AT THE MUNICIPALITY OF KALLITHEA: VICTIMIZATION, INSECURITY, NEEDS. RESEARCH CONCLUSIONS

CHRISTINA ZARAFONITOU, PROFESSOR OF CRIMINOLOGY, PANTEION UNIVERSITY,
EFTICHIA GEORGIADI, PSYCHOLOGIST, PANTEION UNIVERSITY
VASILIKI DIMOU, SOCIOLOGIST, PANTEION UNIVERSITY

Abstract

The present study was conducted at the Municipality of Kallithea, aiming to list the population of the homeless living in the area, their needs and insecurities as well as possible cases of victimization. Through interviews and on- the- spot observations, it was attempted to monitor their every-day life as well as the problems deriving from the lack of housing. Furthermore, the need for the development of a holistic social policy is highlighted in order to tackle the ever augmenting problem of homelessness.

Key words: homeless, insecurity, victimization, social needs, social politics.

Στον Περικλή, τον συνεπή και ευσυνείδητο,
που άφησε μεγάλο κενό με την αποχώρησή του...

Χριστίνα Ζαραφωνίτου

ΘΥΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ, ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΑΝΑΓΚΩΝ ΤΩΝ ΑΣΤΕΓΩΝ. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ, ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ, ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ,
ΕΥΤΥΧΙΑ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, ΨΥΧΟΛΟΓΟΣ-ΜΔΕ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ,
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΔΗΜΟΥ, ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΟΣ-ΤΕΛΕΙΟΦΟΙΤΗ ΠΜΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΠΑΝΤΕΙΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Π ε ρ ί λ η ψ η

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Δήμο Καλλιθέας, με σκοπό την καταγραφή των αστέγων της περιοχής, των αναγκών και ανασφαλειών τους, καθώς και τυχόν θυματοποίησής τους. Μέσα από συνεντεύξεις και επιτόπια παρατήρηση, επιχειρήθηκε η μελέτη της καθημερινότητάς τους και των συνδεομένων με την έλλειψη στέγης προβλημάτων. Επιπροσθέτως, στο πλαίσιο της έρευνας, επισημαίνεται η ανάγκη διαμόρφωσης μιας σφαιρικής κοινωνικής πολιτικής για την αντιμετώπιση του διαρκώς εντεινόμενου προβλήματος των αστέγων.

Λέξεις κλειδιά: άστεγοι, ανασφάλεια, θυματοποίηση, κοινωνικές ανάγκες, κοινωνική πολιτική.

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Το φαινόμενο της έλλειψης στέγης είναι ένα παγκόσμιο, κοινωνικό φαινόμενο που οξύνθηκε σημαντικά στις αρχές της δεκαετίας του '80¹. Στην Ελλάδα, άρχισε να θεωρείται ως κοινωνικό πρόβλημα σχετικά πρόσφατα, αν και παρουσιάζει αυξητικές τάσεις από τις αρχές ήδη της δεκαετίας του '90², οπότε ξεκίνησε και η μαζική εισροή μεταναστών από τις χώρες, κυρίως, της ανατολικής Ευρώπης. Η χρονική αυτή συγκυρία οδήγησε, αρχικά τουλάχιστον, στη σύνδεση των δύο φαινομένων³.

-
- 1 Gelberg L., Leake B., Lu M., Anderson R., Nyamathi A. M., Morgenstern H., et al. (2002). "Chronically homeless women's perceived deterrents to contraception", Perspectives on Sexual and Reproductive Health, vol. 34, p.p. 278-285.
 - 2 Ζαραφωνίτου Χ. (Νοέμβριος 2011). «Προτάσεις για την αντιμετώπιση των συναφών με την εγκληματικότητα και την ανασφάλεια προβλημάτων στο κέντρο της Αθήνας», στο ηλεκτρονικό περιοδικό The Art of Crime, τεύχος 20.
 - 3 FEANTSA, <http://www.feantsa.org/code/en/country.asp?ID=8&Page=22>.

Στις αρχές της δεκαετίας του '80, το φαινόμενο άρχισε να απασχολεί ιδιαίτερα τους κοινωνικούς επιστήμονες στις Η.Π.Α., αφενός λόγω της ποσοτικής αύξησης των αστέγων και, αφετέρου, λόγω της ποιοτικής αλλαγής των δημογραφικών χαρακτηριστικών τους, με τη συμμετοχή γυναικών, παιδιών και ολόκληρων οικογενειών⁴. Παρά τις αυξημένες διαστάσεις του φαινομένου, σε διεθνές επίπεδο, το θέμα δεν έχει διερευνηθεί ικανοποιητικά και συστηματικά. Η έλλειψη συστηματικής γνώσης των διαστάσεων, χαρακτηριστικών και αναγκών των αστέγων καθώς και της απαραίτητης εννοιολογικής κατηγοριοποίησής τους⁵ αποτελεί σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα στην ανάπτυξη και εφαρμογή «στοχευμένων» πολιτικών πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου⁶.

Το κενό αυτό καλύπτεται εν μέρει από τις εκθέσεις εθνικών και διεθνών μη κυβερνητικών φορέων και οργανισμών (ΜΚΟ), σύμφωνα και με τα προαναφερθέντα. Στην Ελλάδα, ειδικότερα, η μη κυβερνητική οργάνωση «Κλίμακα» έχει πραγματοποιήσει έρευνες καταγραφής των αστέγων σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Λάρισα, από το 2006 και μετά, ενώ άλλες ΜΚΟ, όπως η «Πράξις» και η «Άρσις» αναλαμβάνουν δράσεις στον τομέα αυτό. Η αναφορά αυτή είναι εντελώς ενδεικτική.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η FEANTSA (European Federation of National Organization working with the Homeless) έχει αναπτύξει μια τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία, που ονομάζεται ETHOS (European Typology of Homelessness and Housing Exclusion). Η τυπολογία αυτή ξεκινάει από την παραδοχή τριών διαστάσεων που συνιστούν την έννοια της «στέγης», η έλλειψη των οποίων περιγράφει, αντίστοιχα, την έλλειψή της⁷:

- Το να έχει κάποιος σπίτι σημαίνει ότι έχει ένα κατάλληλο οίκημα (ή χώρο), στο οποίο το άτομο και η οικογένειά του έχουν την αποκλειστική κυριότητα (φυσική διάσταση)
- Το να είναι κάποιος σε θέση να διαθέτει προσωπικό χώρο και να απολαμβάνει τις κοινωνικές του σχέσεις (κοινωνική διάσταση) και
- Το να έχει κάποιος έναν νόμιμο τίτλο για την ιδιοκτησία ενός χώρου (νομική διάσταση).

Αυτή η ανάλυση καταλήγει στις τέσσερις βασικές κατηγοριοποιήσεις οι οποίες υποδηλώνουν την έλλειψη στέγης⁸:

- Άστεγοι στον δρόμο
- Άνθρωποι στερούμενοι κατοικίας
- Άνθρωποι που ζουν σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης
- Άνθρωποι που διαβιούν σε ανεπαρκή – ακατάλληλα καταλύματα

4 Meanwell E. (2012). "Experiencing Homelessness: A Review of Recent Literature", *Sociology Compass* vol. 6 (1), pp. 72-85 (72).

5 Breakey W. R. & Fischer P. J. (1990). "Homelessness: The Extent of the Problem", *Journal of Social Issues*, vol. 46 (4), pp. 31-47 (31).

6 Fitzgerald S., Shelley M., Dail P., (2001). "Research on Homelessness: Sources and Implications of Uncertainty", in *American Behavioral Scientist*, vol.45, pp. 121-148.

7 ETHOS – Ευρωπαϊκή Τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία, στο <http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/EN.pdf>.

8 Για την κατηγοριοποίηση, βλ. Επίσης Sapounakis A., (2005), *National Review of Statistics on access to housing and homelessness*, Federation Européenne d'Associations Nationales travaillant avec les sans-abri, European Observatory of Homelessness.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η τυπολογία ETHOS κατατάσσει τους αστέγους βάσει των συνθηκών διαβίωσης και στέγασης. Οι βασικές αυτές κατηγορίες διακρίνονται, στη συνέχεια, σε 13 περαιτέρω υποκατηγορίες, βάσει των επιμέρους λειτουργικών ορισμών που επιτρέπουν την καταγραφή και χαρτογράφηση του προβλήματος, την εξέλιξη και παρακολούθηση του φαινομένου και την αξιολόγησή του⁹. Ωστόσο, η πρόσφατη οικονομική κρίση, φαίνεται πως «δημιούργησε» μία νέα κατηγορία αστέγων, τους «νεοάστεγους»¹⁰, όπως επαληθεύεται και από τα ευρήματα και της δικής μας έρευνας, εφόσον οι έξι από τους δέκα αστέγους που συμμετείχαν στις παρακάτω παρουσιαζόμενες συνεντεύξεις, εντάσσονται στην κατηγορία αυτή¹¹. Μία επιπλέον διακριτή κατηγορία αποτελούν οι «χρόνια άστεγοι», για τους οποίους η διαβίωση εκτός στέγης ή σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης, μπορεί να χαρακτηριστεί πως αποτελεί πλέον «τρόπο ζωής». Στις περιπτώσεις αυτές των αστέγων, γίνεται ενίοτε λόγος για το «σύνδρομο του αστέγου» (“homelessness-as-a-lifestyle”)¹², μια κατάσταση στην οποία το άτομο περιήλθε από νεαρή ηλικία και χαρακτηρίζεται από παρορμητικότητα, πληθώρα άλλων προβλημάτων και έλλειψη υποστηρικτικού πλαισίου¹³. Η εν λόγω ευρωπαϊκή πρωτοβουλία, ορθά εντάσσει την έλλειψη στέγης στα θεμελιώδη προβλήματα που συμπεριλαμβάνει η Στρατηγική για την Κοινωνική Προστασία και Ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επισημαίνοντας την ανάγκη μελέτης των διαδικασιών που οδηγούν στην έλλειψη στέγης ως προϋπόθεσης για τη χάραξη και το σχεδιασμό πολιτικής πρόληψης του φαινομένου και αποκατάστασής του¹⁴.

Οι άστεγοι συνιστούν μια πληθυσμιακή κατηγορία που βιώνει έντονα τον κοινωνικό αποκλεισμό και στιγματισμό. Στο πλαίσιο αυτό, αντιμετωπίζουν είτε τη συμπόνια των συμπολιτών τους είτε την καχυποψία τους, καθώς συχνά συνδέονται στις κοινωνικές αναπαραστάσεις με την εικόνα του παραβάτη ή/και του εξαρτημένου¹⁵. Τις αρνητικές και σωρευτικές αυτές συνέπειες, επιχειρεί να αντιμετωπίσει η διεθνής συντονισμένη συνεργασία, στην οποία εντάσσονται και οι αναφερόμενες από τη FEANTSA ελληνικές πρωτοβουλίες του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης για χρηματοδότηση των Δήμων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης με σκοπό την εξεύρεση κατάλληλων κτηρίων φιλοξενίας αστέγων λόγω της οικονομικής κρίσης καθώς και της καταγραφής του αριθμού και των αναγκών τους, στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης προσπάθειας αντιμετώπισης του καινοφανούς για τα ελληνικά δεδομένα κοινωνικού αυτού προβλήματος¹⁶.

9 Βλ. Ευρωπαϊκή Τυπολογία – ETHOS, ό.π.

10 Βάσει του ορισμού που χρησιμοποιεί η ΜΚΟ «Κλίμακα»: «Πρόκειται για άτομα με πρότερο ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο και μέτριο έως και υψηλό μορφωτικό επίπεδο, που εντάχθηκαν στην κατηγορία των αστέγων λόγω ανεργίας ή / και πολύ χαμηλών εισοδημάτων, ενώ υπάρχει απουσία στήριξής τους από οικογενειακό / υποστηρικτικό πλαίσιο», στο «Η αποτύπωση της έλλειψης στέγης στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης».

http://www.klimaka.org.gr/newsite/downloads/astegoi_apotyposi_2011.pdf

11 Περιήλθαν σε κατάσταση έλλειψης στέγης το διάστημα 2008-2010 λόγω ανεργίας. Έως τότε το εισόδημά τους ήταν αρκετό ώστε να τους εξασφαλίζει αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης.

12 Grunberg J. (1998). “Homelessness as a Lifestyle”, *Journal of Social Distress and Homelessness*, vol. 7 (4), pp. 241-261 (241)

13 Ό.π., σ. 241.

14 Ευρωπαϊκή Τυπολογία – ETHOS, ό. π.

15 Meanwell E. (2012) ό.π., σ. 75.

16 Greece: Health Ministry Pledges Action to Help New Homeless (3/2/2012).http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?Page=24&pk_id_news=5358

II. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για τους Αστεγούς¹⁷ που πραγματοποιήθηκε σε 13 χώρες¹⁸, διαπιστώθηκε πως στις περισσότερες εξ αυτών υπήρχαν άτομα που διαβιούσαν σε κακές συνθήκες, σε καταφύγια έκτακτης ανάγκης και σε ξενώνες αστέγων. Διαπιστώθηκε, επίσης, μεταξύ των αστέγων ένας συνεχώς αυξανόμενος αριθμός γυναικών και ηλικιακά νέων ατόμων, οικονομικών μεταναστών από την ανατολική Ευρώπη και αιτούντων άσυλο ή μεταναστών χωρίς χαρτιά.

Συγκεκριμένα, στην Ισπανία καταγράφηκε μεγάλος αριθμός μεταναστών που διαβιούν κάτω από δύσκολες συνθήκες¹⁹, ενώ στην Πολωνία, τη Γαλλία και τη Βουλγαρία αναφέρθηκε αύξηση ατόμων που έμειναν άστεγοι λόγω απώλειας της εργασίας τους καθώς και αύξηση των ατόμων με υψηλές ανάγκες υποστήριξης²⁰. Αντίθετα, στη Φινλανδία, τη Γερμανία και την Αγγλία (όχι όμως στις υπόλοιπες περιοχές του Η.Β.), τα επίπεδα των αστέγων κατέγραψαν, σε γενικές γραμμές, πτωτική τάση²¹. Αυτή η μείωση των αστέγων συσχετίστηκε με συγκεκριμένες πολιτικές παρέμβασης και πρόληψης στη Γερμανία και την Αγγλία και με μια νέα, ολοκληρωμένη πρακτική επικεντρωμένη στο μοντέλο «Πρώτα Στέγαση» (Housing First), στη Φινλανδία. Τα μεθοδολογικά προβλήματα καταγραφής των αστέγων δεν επιτρέπουν, ωστόσο, τη διατύπωση απόλυτων συμπερασμάτων και ερμηνεύονται περισσότερο ως τάσεις που αποτυπώθηκαν από τη συγκεκριμένη έρευνα²².

Σε κάθε περίπτωση, η πολιτική χωρών όπως η Φινλανδία, στο πλαίσιο της οποίας οι προαναφερόμενες στέγες στελεχώνονται από εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό, αποτελεί παράδειγμα στον τομέα αυτό²³. Από τον τομέα αυτό δεν απουσιάζουν και οι λεγόμενες «υπηρεσίες χαμηλού κατωφλίου», όπως είναι η παροχή «κινητής βοήθειας» (mobile support), η οποία εφαρμόζεται μεταξύ άλλων και από τη Γερμανία και το Βέλγιο²⁴, αποσκοπώντας στην αποτελεσματική προσέγγιση των ατόμων που ανήκουν στην ιδιαίτερη κατηγορία των αστέγων. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, 56.456 άτομα και 15.834 οικογένειες έλαβαν υποστήριξη κατά το διάστημα Απριλίου 2005 – Μαρτίου 2006²⁵. Τέλος, στην Τσεχία, το 2004, περίπου 20.000 παιδιά κάτω των 18 ετών, διαβιούσαν στις ειδικά διαμορφωμένες στέγες άστεγων παιδιών, ενώ τον Οκτώβριο του 2006, 1.208 άτομα που ενηλικιώθηκαν έπρεπε να εγκαταλείψουν τις στέγες αυτές²⁶.

17 Pleace N., Teller N., Quilgars D., (2011). Social Housing, Allocation and Homelessness, EOH Comparative Studies on Homelessness, European Observatory of Homelessness, Brussels, pp. 31-32.

18 Ολλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, Σουηδία, Φινλανδία, Ιρλανδία, Πορτογαλία, Πολωνία, Βέλγιο, Γερμανία, Βουλγαρία, Ισπανία, Δημοκρατία της Τσεχίας.

19 Bosch M. J. (2010). 'Homelessness among Migrants in Spain', European Journal of Homelessness, vol. 4, pp. 139-154.

20 Pleace N., Teller N., Quilgars D., (2011). ό.π., σελ. 31.

21 Ό.π., σ. 32.

22 Το ίδιο.

23 European Observatory of Homelessness, Social Housing Allocation and Homelessness, Brussels-December 2011, σ. 65.

24 Ό.π., σ. 64-65.

25 Edgar B., Harrison M., Watson P., Busch-Geertsema V. (2007), MEASUREMENT OF HOMELESSNESS AT EU LEVEL, Dundee/Brussels, Joint Center for Scottish Housing Research, University of Dundee – University of St Andrews, σ. 193 (report commissioned by the European Commission, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities).

26 Ό.π., Appendix 1.2, A11.

Η έλλειψη στέγης αποτελεί, συνακόλουθα, σημαντικό παράγοντα δημιουργίας ανασφαλειών και φόβου του εγκλήματος²⁷ για το άτομο που ζει στο δρόμο «εκτεθειμένο» σε κινδύνους που αφορούν τόσο στη σωματική του υγεία, όσο και στο ενδεχόμενο θυματοποίησης του²⁸. Ο τομέας της υγείας ειδικότερα, συγκεντρώνει τις μεγαλύτερες ανασφάλειες των αστέγων, όπως διαπιστώθηκε και στην παρούσα έρευνα, ιδίως σε περιπτώσεις αντίξωων καιρικών συνθηκών, οπότε καθίστανται ιδιαίτερα ευάλωτοι. Η απουσία ενός καταλύματος αποτελεί από μόνο του παράγοντα ανησυχίας, ιδίως τις βραδινές ώρες, ενώ το αίσθημα της ανασφάλειας και το φόβο πιθανής θυματοποίησης μπορούν να δημιουργήσουν ή να εντείνουν και τα σημάδια «κοινωνικής αταξίας» στο χώρο όπου κοιμούνται, όπως είναι οι βανδαλισμοί, τα γκράφιτι²⁹ ή ακόμη και τα φαινόμενα διακίνησης ναρκωτικών ουσιών³⁰.

Το ζήτημα της εξασφάλισης μιας αναγκαίας ποσότητας τροφής σε καθημερινή βάση αποτελεί επίσης σημαντικό παράγοντα ανασφάλειας, συνδεδεμένο επιπρόσθετα με την κατάσταση της υγείας τους, γεγονός που εντείνει την ανησυχία τους για την «επόμενη μέρα»³¹. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στις Η.Π.Α., σε άστεγους εφήβους³². Σύμφωνα με τα πορίσματά της, το αίσθημα ανασφάλειας που σχετίζεται με την εξεύρεση φαγητού συνδέεται άμεσα με το εύρος του κοινωνικού δικτύου που έχουν αναπτύξει οι άστεγοι νέοι και τους βοηθά να εξασφαλίζουν φαγητό όταν δεν έχουν καθόλου χρήματα, ειδικά, παρουσιάζονται ευάλωτοι σε μορφές εγκληματικότητας και θυματοποίησης (π.χ., σεξουαλικής εκμετάλλευσης προκειμένου να εξασφαλίσουν μια ποσότητα τροφής, το λεγόμενο «survival sex»³³)³⁴. Λόγω του τρόπου ζωής τους, οι άστεγοι πέφτουν συχνά θύματα ποινικών αδικημάτων, ιδίως κλοπών και επιθέσεων κατά της σωματικής ακεραιότητας, ενώ οι γυναίκες αισθάνονται επιπλέον ανασφάλεια λόγω του ότι οι παραπάνω ενέργειες μπορεί να συνοδεύονται από σεξουαλικά αδικήματα σε βάρος τους³⁵.

27 Ζαραφωνίτου Χ., (2002). Ο φόβος του εγκλήματος. Εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας, Μελέτες Ευρωπαϊκής Νομικής Επιστήμης, Εκδ. Α.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, ελληνικά/αγγλικά.

28 Dearbhal M. (June 2006), Exploring the Complex Relationship between Housing and Health through Consideration of the Health Needs of People who are Homeless, Prepared for the 2006 ENHR Conference Workshop 5 "The Residential Context of Health", Brussels, σ. 9.

29 Ό.π., σ. 9

30 Αναφορά του ίδιου ζητήματος και στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας.

31 Whitbeck L, Chen X. and Johnson K. (2005), "Food insecurity among homeless and runaway adolescents", Public Health Nutrition, vol. 9(1), pp. 47-52, 19 (1-5).

32 http://journals.cambridge.org/download.php?file=%2FPHN%2FPHN9_01%2FS136898006000085a.pdf&code=09522594babdc76491f4e05f6aebbcf2. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δείγμα 428 εφήβων που βιώνουν την έλλειψη στέγης ή κατά διαστήματα καταλήγουν άστεγοι και διενεργήθηκε με τη μέθοδο των προσωπικών συνεντεύξεων.

33 Ό.π., σ. 5

34 Ο κοινωνικός περίγυρος αποδείχθηκε πολύ σημαντικός παράγοντας στον τομέα της σίτισης και στην εδώ παρουσιαζόμενη έρευνά μας, καθώς η γειτονιά γνώριζε τους αστέγους και φρόντιζε σε πολλές περιπτώσεις να τους προσφέρει φαγητό. Δεν διαπιστώθηκε, πάντως, σύνδεση της ανάγκης αυτής με μορφές παραβατικής ή εγκληματικής συμπεριφοράς.

35 Meanwell E. (2012). Ό.π., σ. 76.

Όπως προαναφέρθηκε, λίγες είναι οι χώρες που διεξάγουν έρευνες καταγραφής των αστέγων και των αναγκών τους ανά τακτά χρονικά διαστήματα, ώστε να οργανωθεί η κατάλληλη πολιτική αντιμετώπισης του προβλήματος³⁶. Στην Ελλάδα, το 2009, βάσει της καταγραφής που έγινε από τις νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις μετά από ανάθεση του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ο αριθμός των αστέγων υπολογίσθηκε σε 7.720 άτομα. Στον αριθμό αυτό δεν συμπεριλαμβάνονται οι παράνομοι μετανάστες ούτε οι πολιτικοί πρόσφυγες που φιλοξενούνταν κάπου προσωρινά, ούτε και οι μετακινούμενοι Ρομά³⁷. Από την πλευρά του, το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για την Έλλειψη Στέγης εκτιμούσε πως οι άστεγοι στην Ελλάδα, το 2010, ανέρχονταν στους 20.000 (έλληνες και αλλοδαποί), εκ των οποίων οι 9.000 ζούσαν στην περιοχή της Αττικής³⁸.

III. Η ΕΡΕΥΝΑ

A. Η ταυτότητα της έρευνας

Η παρούσα έρευνα εντάχθηκε και υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του μαθήματος «Εμπειρική Εγκληματολογία» του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, υπό την επίβλεψη και την επιστημονική ευθύνη της διδάσκουσας Καθηγήτριας κ. Χριστίνας Ζαραφωνίτου, μετά από πρόταση εθελοντικής συνεργασίας του Δήμου Καλλιθέας. Την ερευνητική ομάδα αποτέλεσαν δέκα άτομα (οκτώ προπτυχιακές φοιτήτριες Κοινωνιολογίας, ως ερευνήτριες³⁹, μία τελειόφοιτη και μία απόφοιτος του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, ως συντονίστριες⁴⁰).

Η έρευνα πεδίου διήρκησε από τα τέλη Μαρτίου έως τα μέσα Μαΐου 2012. Σκοπός της ήταν η ποσοτική καταγραφή των αστέγων του Δήμου Καλλιθέας, καθώς και η καταγραφή των αναγκών τους. Επιπλέον, εξετάστηκαν ζητήματα θυματοποίησης και ανασφάλειας συνδεδεμένης με τα προβλήματα που απορρέουν από την ιδιαιτερότητα της κατάστασής τους.

Η περιοχή μελέτης χωρίστηκε σε έξι ενότητες, βάσει των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και δραστηριοτήτων τους, και λόγω του εντοπισμού αστέγων, σύμφωνα με τις πληροφορίες των αρμοδίων δημοτικών υπηρεσιών. Οι περιοχές αυτές είναι: το Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, το Δημοτικό Στάδιο Καλλιθέας, το πάρκο στην ΕΥΔΑΠ, ο Οίκος τυφλών, η Πλατεία Δαβάκη και η περιοχή του παλαιού Ιπποδρόμου (στάβλοι). Η επιτόπια παρατήρηση, παρότι είχε ως βάση τα έξι αυτά σημεία της πόλης, επεκτάθηκε και στις γύρω περιοχές και κατέληξε σε μία κατά το δυνατόν συνολική χαρτογράφηση του Δήμου.

Ως βασικό μεθοδολογικό εργαλείο, στη συγκεκριμένη έρευνα, χρησιμοποιήθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη, βάσει ερωτηματολογίου-οδηγού συνέντευξης, αποτελούμενου από 24

36 Edgar B., Meert H. (2006). European Observatory on Homelessness Fifth Review of Statistics on Homelessness in Europe, November, σ. 15-16.

37 Παπαλιού Ο. (2010). «Το ζήτημα των αστέγων: μια πρώτη προσέγγιση», στο Ναούμη Μ., Παπαπέτρου Γ., Σπυροπούλου Ν., Φρονίμου Ε., Χρυσάκης Μ., Το κοινωνικό πορτρέτο της Ελλάδας 2010, Αθήνα: ΕΚΚΕ σ.σ. 215-216.

38 Το ίδιο, σ. 217.

39 Ευγενία Γιαννοπούλου, Μαρούσα Καλογεροπούλου, Κατερίνα Καραβά, Ευφροσύνη Καΰμενάκη, Βασιλική Μελετάκη, Ευτυχία Μπασδέκη, Ιωάννα Ντακούμη, Μανταλένα Πρέντα.

40 Βασιλική Δήμου και Ευτυχία Γεωργιάδη.

ερωτήσεις και 23 υποερωτήματα, κλειστού και ανοιχτού τύπου. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στο χώρο εντοπισμού των αστέγων και η διάρκειά τους ήταν περίπου 20 λεπτά. Δεν χρησιμοποιήθηκε μαγνητόφωνο και οι απαντήσεις των αστέγων καταγράφονταν άμεσα από ένα μέλος της ερευνητικής ομάδας. Η μεθοδολογία συμπληρώθηκε με την επιτόπια παρατήρηση, η οποία διεξήχθη όλες τις ώρες της ημέρας και στις έξι περιοχές και πραγματοποιήθηκε πεζή ή με τη βοήθεια των μέσων μαζικής μεταφοράς.

Για την ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις της έρευνας η μέθοδος που χρησιμοποιείται είναι η ανάλυση περιεχομένου.

B. Το δείγμα

Οι άστεγοι του Δ. Καλλιθέας που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις είναι συνολικά δέκα. Παρόλα αυτά, ο αριθμός των αστέγων που εντοπίστηκαν στα όρια του Δήμου αυτού ήταν διπλάσιος (19) αλλά δεν κατέστη δυνατή η πραγματοποίηση συνέντευξης, λόγω αρνητικής τους στάσης, προβλημάτων επικοινωνίας λόγω γλώσσας και λοιπών καθοριστικών δυσχερειών.

Αξιζει να επισημανθεί πως η παρούσα έρευνα αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα αναφορικά με τον εντοπισμό των αστέγων και τη δυνατότητα πραγματοποίησης συνεντεύξεων μαζί τους, εξαιτίας παραγόντων όπως, η συχνή μετακίνηση ορισμένων αστέγων, η απροθυμία κάποιων να κυκλοφορούν κατά τη διάρκεια της ημέρας καθώς και η επιφυλακτικότητα και η καχυποψία άλλων αλλά και το γεγονός πως κάποιοι βρίσκονταν υπό την επήρεια αλκοόλ. Για τους λόγους αυτούς, καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας σημαντική υπήρξε η συμβολή πολλών έμμεσων πηγών (π.χ. φορείς, καταστηματαρχες, κοινωνικός περίγυρος, περαστικοί).

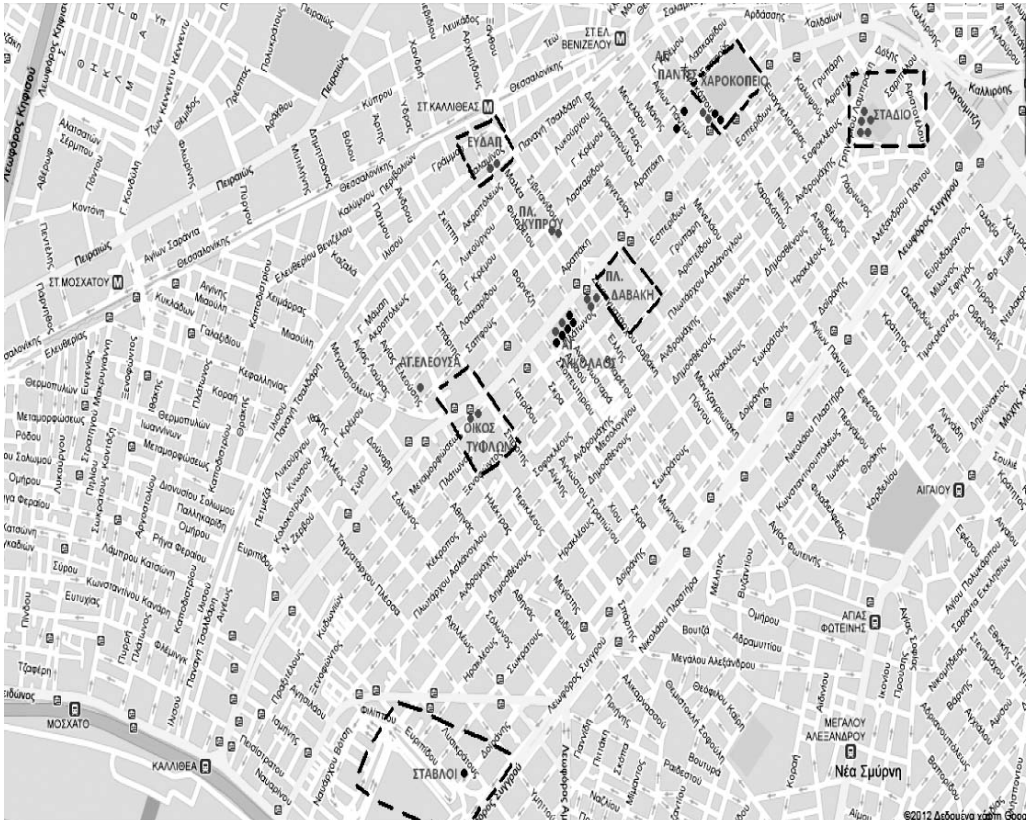
Στον ακόλουθο χάρτη του Δ. Καλλιθέας αποτυπώνεται ο αριθμός των αστέγων που κατέγραψε η έρευνά μας, καθώς και οι περιοχές στις οποίες εντοπίστηκαν.

Γ. Χαρακτηριστικά του δείγματος

Σύμφωνα με τα ερευνητικά ευρήματα, οι περισσότεροι άστεγοι του δείγματός μας είναι άνδρες (9 άνδρες και 1 γυναίκα), κυρίως Έλληνες⁴¹, ενώ αποκλείστηκαν οι τσιγγάνοι, λόγω πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων που τους εντάσσουν σε άλλη κατηγορία. Το διάστημα παραμονής στην Ελλάδα για τους αλλοδαπούς αστέγους κυμαίνεται από 6 μήνες έως 30 χρόνια. Το ηλικιακό εύρος ολόκληρου του δείγματος κυμαίνεται από τα 24 έως τα 65 έτη. Οι περισσότεροι ανέφεραν κάποια μόρφωση και σε ορισμένες περιπτώσεις ανώτερη. Ως προς την οικογενειακή τους κατάσταση, οι περισσότεροι δήλωσαν διαζευγμένοι, με παιδιά⁴².

41 5 από τους 10 είναι Έλληνες, ενώ οι χώρες προέλευσης για τους αλλοδαπούς αστέγους, είναι: Κύπρος (1 άτομο), Ρουμανία (1 άτομο), Καζακστάν (1 άτομο), Τουρκία (1 άτομο), Παλαιστίνη (1 άτομο).

42 Κατεγράφησαν 2 άτομα με 1 παιδί, 4 άτομα με 2 παιδιά και 2 άτομα με 3 παιδιά.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Οι μαύρες κουκίδες υποδηλώνουν τους αστέγους οι οποίοι συμμετείχαν στις συνεντεύξεις της έρευνας. Οι κόκκινες κουκίδες υποδηλώνουν όσους καταγράφηκαν αλλά δεν συμμετείχαν στην έρευνα. Οι διακεκομμένες γραμμές υποδεικνύουν τα βασικά σημεία της περιοχής μελέτης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΑ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Φύλο	9 Άνδρες – 1 Γυναίκα
Ηλικιακό εύρος	24 – 65 έτη
Χώρα	Ελλάδα, Τουρκία, Κύπρος, Ρουμανία, Καζακιστάν, Παλαιστίνη
Διάστημα παραμονής στην Ελλάδα (αλλοδαποί)	6 μήνες – 30 έτη
Μορφωτικό επίπεδο	Γυμνάσιο - ΑΕΙ ή ΤΕΙ
Οικογενειακή κατάσταση	Διαζευγμένοι

Δ. Ερευνητικά ευρήματα

Η πλειονότητα των αστέγων (7 στους 10) εργάζονταν κατά το παρελθόν και οι περισσότεροι (6 στους 10), δήλωσαν πως έμειναν άνεργοι και κατ' επέκταση άστεγοι, στο διάστημα 2008 με 2010. Όσοι δεν εργάζονταν κάλυπταν τις βασικές ανάγκες τους με τη βοήθεια του κοινωνικού, φιλικού ή συγγενικού τους περιβάλλοντος. Η όποια παροχή διεκόπη ή ελαττώθηκε, όπως εκτιμούν οι ίδιοι, λόγω οικονομικών προβλημάτων των ατόμων που τους βοηθούσαν, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, αλλά και για οικογενειακούς λόγους.

Στους κυριότερους παράγοντες που αιτιολογούν την ιδιότητα του αστέγου που βιώνουν στο παρόν, συγκαταλέγουν:

- Την ανεργία
- Την οικονομική κρίση
- Οικογενειακούς λόγους (π.χ. διαζύγια).

Δεν υπήρξαν αναφορές για χρήση ουσιών εκτός από μία περίπτωση χρόνιας χρήσης⁴³.

Όσον αφορά στην εμπλοκή τους με το ποινικό σύστημα, κανείς δεν ανέφερε διάπραξη ποινικών αδικημάτων. Αντίθετα, οι μισοί εξ αυτών αναφέρθηκαν σε προηγούμενη εμπειρία θυματοποίησής τους, και μάλιστα επαναλαμβανόμενης. Τα αδικήματα αφορούσαν, κατά κύριο λόγο, κλοπές και είναι πολύ πιθανόν να συνδέονται με τις συνθήκες διαβίωσής τους και τη συνεπαγόμενη έκθεσή τους σε παρόμοιες απειλές και κινδύνους.

Η ανασφάλειά τους απορρέει, κατά βάση, από πιθανολογούμενα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν κατά τη διάρκεια του βραδινού τους ύπνου. Μια άλλη πηγή ανησυχίας τους συνδέεται με θέματα υγείας και καιρικών συνθηκών, εξαιτίας της ιδιαίτερης κατάστασής τους. Παρ' όλα αυτά, μόνο τρεις ανέφεραν πως έχουν λάβει κάποια μέτρα αυτοπροστασίας⁴⁴.

Σε ό,τι αφορά στις σχέσεις τους με άλλους αστέγους, δεν ανέφεραν ούτε ιδιαίτερα φιλικές σχέσεις, αλλά ούτε και εχθρικές.

Η καθημερινότητά τους διαφοροποιείται ανάλογα με την ώρα της ημέρας. Έτσι, κατά τις πρωινές ώρες, η όλη τους δραστηριότητα διαμορφώνεται με κεντρικό άξονα την εξασφάλιση της διατροφής τους, την εξασφάλιση λίγων χρημάτων προς κάλυψη των βασικών τους αναγκών και την αναζήτηση παρέας. Κατά τις βραδινές ώρες, αντίθετα, προτεραιότητα αποδίδεται στην αναζήτηση ασφαλών προϋποθέσεων για τον βραδινό ύπνο. Τα σημεία του βραδινού ύπνου είναι, συνήθως, σταθερά και βρίσκονται είτε στην περιοχή του Δ. Καλλιθέας είτε σε κάποια πιο απομακρυσμένη περιοχή, που κρίνεται ασφαλέστερη ή προσφορότερη.

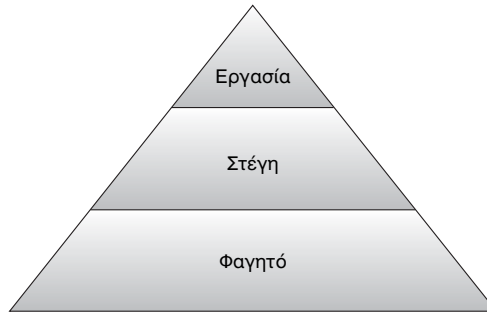
Από τις απαντήσεις των ίδιων, πάντως, ως σημαντικότερες κοινωνικές ανάγκες προέκυψαν όσες συνδέονται με το τρίπτυχο βιοτικών προϋποθέσεων: «Εργασία, Στέγη, Φαγητό». Η εργασία («μεροκάματο») είναι ιεραρχικά η πρώτη ανάγκη που ζητούν να ικανοποιηθεί,

43 Το αποτέλεσμα αυτό προκύπτει από το δείγμα των συνεντεύξεων και όχι από το δείγμα των αστέγων που μόνο κατεγράφησαν.

44 Μαχαίρι, λοστό, σκυλιά.

καθώς με αυτή μπορούν να εξασφαλίσουν σε κάποιο βαθμό και τις υπόλοιπες, στέγη και φαγητό. Σύμφωνα με τις απαντήσεις τους, το να δουλεύουν κάπου, έστω και περιστασιακά, είναι αυτό που θα τους βοηθήσει στην κατάσταση αυτή που βιώνουν.

ΓΡΑΦΗΜΑ 1: ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΣΤΕΓΩΝ

Όσον αφορά στα αιτήματα για το είδος των υπηρεσιών που θα επιθυμούσαν να προσφέρονταν από το Δήμο, αυτά δεν διαφέρουν ουσιαστικά, αντιθέτως συμπίπτουν, επειδή βιώνουν την ίδια κατάσταση⁴⁵. Ο τρόπος με τον οποίο αξιολογούν τις προσφερόμενες υπηρεσίες του Δήμου, εξαρτάται άμεσα από την ικανοποίηση ή όχι των προαναφερθεισών αναγκών.

IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνάς μας για τους αστέγους του Δήμου Καλλιθέας, προκύπτει το συμπέρασμα ότι ο «πληθυσμός-στόχος» εντάσσεται εν προκειμένω στην κατηγορία «άστεγοι στο δρόμο». Πρόκειται, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία, για ανθρώπους που ζουν στο δρόμο, σε δημόσιους ή εξωτερικούς χώρους, χωρίς το κατάλυμά τους να μπορεί να θεωρηθεί τόπος κατοικίας, ή διαμένουν σε χώρους για επείγουσες καταστάσεις, όπως είναι η διανυκτέρευση σε ξενώνες ύπνου (στην περίπτωση μας συνοψίζεται σε χώρους που παραχωρήθηκαν για τους χειμερινούς μήνες) ή σε υποβαθμισμένα καταλύματα⁴⁶.

Επιπρόσθετα, μπορούμε να κάνουμε λόγο για το φαινόμενο των «νεοαστέγων», έστω και αν δεν αφορά αποκλειστικά την ηλικιακή ομάδα 30-45, που θεωρείται ως «παραγωγική»

45 Τα αιτήματά τους είναι ουσιαστικά οι ανάγκες που έχουν ήδη αναφερθεί, κυρίως η εργασία και η σίτιση, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις και ο ασφαλής ύπνος. Μεμονωμένα, αναφέρθηκαν σε διαδικαστικά και γραφειοκρατικά θέματα, όπως π.χ. ή αδειοδότηση για πώληση αντικειμένων.

46 ETHOS – Ευρωπαϊκή Τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία, στο <http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/EN.pdf>.

ηλικία, διότι η ανεργία και η πρόσφατη οικονομική κρίση, εντοπίστηκαν ως σημαντικοί λόγοι που οδήγησαν αρκετούς στην παρούσα κατάσταση, σε συνδυασμό και με την απουσία υποστηρικτικού πλαισίου⁴⁷. Η έλλειψη εργασίας αναφέρεται ως ο βασικός λόγος που βρέθηκαν στο δρόμο, ενώ οι έννοιες «δουλειά» και «ανεργία» ως αίτημα και ως πρόβλημα αντίστοιχα, εμφανίζονται σε όλα τα ερωτηματολόγια και μάλιστα σε περισσότερες από μία ερωτήσεις.

Τα παραπάνω προβλήματα συνδέονται, άλλωστε, με το αίσθημα ανασφάλειάς τους, το οποίο εκφράζεται μέσα και από τις ανησυχίες τους για θέματα υγείας, τα οποία είναι δυσκολότερα διαχειρίσιμα για εκείνους που είναι ανασφάλιστοι. Οι ανασφάλειες τους εντείνονται, κατά τις βραδινές ώρες, που είναι οι ώρες του ύπνου, τότε και αυξάνονται οι κίνδυνοι και οι απειλές. Σε κάθε περίπτωση, ανασφάλεια για τους αστέγους φαίνεται να είναι η αβεβαιότητα της επόμενης ημέρας, λόγω της ανεργίας, της έλλειψης συντονισμένων και συστηματικών υποστηρικτικών δομών, οι οποίες θα καθιστούσαν δυνατή τη βελτίωση της κατάστασής τους. Κατά τρόπο αντίστοιχο με άλλες «ειδικές» ομάδες πληθυσμού, όπως οι μετανάστες⁴⁸ ή οι ουσιοεξαρτημένοι⁴⁹, οι άστεγοι δίνουν προτεραιότητα στα ιδιαίτερα προβλήματα που συνδέονται με την κατάστασή τους και την καθημερινότητά τους και ιεραρχούν δευτερευόντως την εγκληματική απειλή, την οποία προφανώς θεωρούν και ως «αυτονόητη» πτυχή του τρόπου ζωής τους.

Ως σοβαρό εμπόδιο στη διαχείριση βασικών καθημερινών αναγκών τους, αναφέρθηκε κατά κόρον η γραφειοκρατία. Έτσι, και όσον αφορά στη σίτιση, προκειμένου να αποκτήσουν πρόσβαση στο συσσίτιο κάποιας εκκλησίας, υποχρεούνται να προσκομίσουν πιστοποιητικά απορίας, κάτι το οποίο προϋποθέτει την παρουσία και αναμονή τους σε χώρους δημοσίων υπηρεσιών, όπως η εφορία ή ο Ο.Α.Ε.Δ.. Αν ληφθεί, όμως, υπόψη ότι πρόκειται για μια κατηγορία πληθυσμού που βιώνει έντονα τον κοινωνικό αποκλεισμό, η διαδικασία αυτή τους φέρνει σε δυσχερή θέση, όπως επανειλημμένα ανέφεραν στις συνεντεύξεις τους, θέτοντας και ζητήματα «υπερηφάνειας», λόγω της εξωτερικής τους εμφάνισης και περιβολής. Φάνηκε, πάντως, ότι τα συσσίτια της εκκλησίας αναπληρώνουν, σε κάποιο βαθμό, το 'κενό' της πολιτείας, παρέχοντας στήριξη στους αστέγους σε καθημερινή βάση. Παρόλα αυτά, δεν έλειψαν αναφορές στην «εκμετάλλευση» από την πλευρά της εκκλησίας, στη βάση της εντύπωσης που δίνει η εκκλησία σε κάποιες περιπτώσεις πως προσπαθεί να «διαφημίσει» το «κοινωνικό της έργο»⁵⁰ χωρίς στην ουσία, κατά την άποψή τους, να βοηθά τόσο όσο «δηλώνει» πως βοηθά.

Η εμπειρία της συγκεκριμένης έρευνας, επιβεβαιώνει το γενικότερο συμπέρασμα ότι το πρόβλημα της έλλειψης στέγης απαιτεί άμεσους και στοχευμένους χειρισμούς. Οι διαστά-

47 Συμπέρασμα που συμπίπτει και με τα αποτελέσματα έρευνας της ΜΚΟ «Κλίμακας», βλ. Alamanou A., Stamatogiannopoulou E., Theodorikakou O., Katsadoros K., (2011), The configuration of homelessness in Greece during the financial crisis, KLIMAKA NGO – Greece.

48 Ζαραφωνίτου Χ. (2007), «Η (αν)ασφάλεια των μεταναστών: μια εγκληματολογική προσέγγιση», στο Τιμητικός Τόμος για τον Ι. Μανωλεδάκη, Τ.ΙΙ, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σ.σ.1079-1105 και Προδημοσίευσή του στο Ποινικός Λόγος, 1/2006, σ.σ.267-286

49 Καραγιάννης Κ., Λοΐζου Χ., Σπυρέα Σ. (Μάρτιος 2010), «Ο φόβος του εγκλήματος σε ομάδες ουσιοεξαρτημένων», στο Ποινική Δικαιοσύνη & Εγκληματολογία, τ.1, σ.σ.48-54.

50 Λέξεις που χρησιμοποιήσαν όσοι αναφέρθηκαν σε ζήτημα «εκμετάλλευσης των αστέγων από την εκκλησία».

σεις και η μορφή που λαμβάνει στις ημέρες μας το πρόβλημα των αστέγων είναι κοινωνικά ανησυχητική, καθώς η νέα αυτή κατάσταση για τα ελληνικά δεδομένα καταγράφει αύξουσα τάση, όχι μόνο στην πρωτεύουσα, αλλά και σε όλη τη χώρα. Επιπλέον, πρόκειται για το αποτέλεσμα αλλά και την αφετηρία μιας σειράς σημαντικών προβλημάτων (οικονομικών, ψυχολογικών, κοινωνικών), τα οποία προϋποθέτουν συντονισμένες πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισής τους. Τα παραπάνω προβλήματα, και πολύ ορθά, έχουν επισημανθεί στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο και το ελληνικό Σύνταγμα αναλαμβάνει τη φροντίδα των αστέγων, όπως φαίνεται και στο άρ. 21, παρ. 4, όπου αναφέρεται πως «Η απόκτηση κατοικίας από αυτούς που τη στερούνται ή που στεγάζονται ανεπαρκώς αποτελεί αντικείμενο ειδικής φροντίδας του Κράτους».

Βιβλιογραφία

- Alamanou A., Stamatogiannopoulou E., Theodorikakou O., Katsadoros K., (2011). The configuration of homelessness in Greece during the financial crisis, KLIMAKA NGO, Greece.
- Bosch M. J. (2010). 'Homelessness among Migrants in Spain', *European Journal of Homelessness*, vol. 4, p.p. 139-154.
- Breakey W. R. & Fischer P. J. (1990). "Homelessness: The Extent of the Problem", *Journal of Social Issues*, vol. 46 (4), p.p. 31 – 47.
- Dearbhal M. (June 2006). Exploring the Complex Relationship between Housing and Health through Consideration of the Health Needs of People who are Homeless, Prepared for the 2006 ENHR Conference Workshop 5 "The Residential Context of Health", Brussels.
- Edgar B., Meert H. (2006). European Observatory on Homelessness Fifth Review of Statistics on Homelessness in Europe.
- Edgar B., Harrison M., Watson P., Busch-Geertsema V. (2007). MEASUREMENT OF HOMELESSNESS AT EU LEVEL, Dundee/Brussels, Joint Center for Scottish Housing Research, University of Dundee – University of St Andrews, (report commissioned by the European Commission, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities).
- Ζαραφωνίτου Χ., (2002). Ο φόβος του εγκλήματος. Εγκληματολογικές προσεγγίσεις και προβληματισμοί με βάση την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου στο εσωτερικό της Αθήνας, Μελέτες Ευρωπαϊκής Νομικής Επιστήμης, Εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, ελληνικά/αγγλικά.
- Ζαραφωνίτου Χ., (2007). "Η (αν)ασφάλεια των μεταναστών: μια εγκληματολογική προσέγγιση", στο Τιμητικός Τόμος για τον Ι. Μανωλεδάκη, Τ.ΙΙ, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σ.σ.1079-1105 και Προδημοσίευσή του στο Ποινικός Λόγος, 1/2006, σ.σ.267-286.
- Ζαραφωνίτου Χ., (Νοέμβριος 2011). «Προτάσεις για την αντιμετώπιση των συναφών με την εγκληματικότητα και την ανασφάλεια προβλημάτων στο κέντρο της Αθήνας», στο *The Art of Crime*, τεύχος 20.
- Fitzgerald S., Shelley M., Dail P., (2001), "Research on Homelessness: Sources and Implications of Uncertainty", *American Behavioral Scientist*, vol.45, pp. 121-148.
- Gelberg L., Leake B., Lu M., Anderson R., Nyamathi A. M., Morgenstern H., et al. (2002). "Chronically homeless women's perceived deterrents to contraception", *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, vol. 34,p.p. 278-285.
- Grunberg J., (1998). "Homelessness as a Lifestyle", *Journal of Social Distress and Homelessness*, vol. 7 (4), pp. 241-261.

- Καραγιάννης Κ., Λοΐζου Χ., Σπυρέα Σ., (Μάρτιος, 2010). «Ο φόβος του εγκλήματος σε ομάδες ουσιοεξαρτημένων», στο Ποινική Δικαιοσύνη & Εγκληματολογία, τ.1, σ.σ.48-54.
- Meanwell E., (2012). "Experiencing Homelessness: A Review of Recent Literature", *Sociology Compass* vol. 6 (1), p.p. 72-85.
- Ναούμη Μ., Παπαπέτρου Γ., Σπυροπούλου Ν., Φρονίμου Ε., Χρυσάκης Μ., (2010). Το κοινωνικό πορτρέτο της Ελλάδας 2010, Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Nickasch B. & Marnocha S. K., (2008). "Healthcare Experiences of the homeless", *American Academy of Nurse Practitioners*, p.p. 39-46.
- Pleace N., Teller N., Quilgars D., (2011). *Social Housing, Allocation and Homelessness*, EOH Comparative Studies on Homelessness, European Observatory of Homelessness, Brussels, p.p. 31-32.
- Sapounakis A., (2005), National Review of Statistics on access to housing and homelessness, Federation Europeene d'associations Nationales travaillent avec les sans-abri, European Observatory of Homelessness.
- Whitbeck L, Chen X. and Johnson K., (2005). "Food insecurity among homeless and runaway adolescents", *Public Health Nutrition*, vol. 9(1), p.p. 47-52, 19.

Ηλεκτρονικές Πηγές

<http://www.feantsa.org>

<http://journals.cambridge.org>

<http://www.klimaka.org.gr>

<http://www.theartofcrime.gr>

THE PREVENTION OF JUVENILE DELINQUENCY AND THE SOCIAL DEVELOPMENT PROGRAMS

IOULIA LAMPRAKI, PhD, SOCIOLOGIST – CRIMINOLOGIST, KETHEA RESEARCH DEPARTMENT

A b s t r a c t

The present study presents data on juvenile delinquency, the context of juvenile justice system, modern trends in crime policy, social prevention and social development programs, as well as the findings of the survey to assess the Greek experience.

Specifically, the research aimed at investigating matters related to social development programs and prevention measures targeted at minors and family at the municipal level. The types of these programs and measures, as well as their framework, growth, correlation with local needs, mechanisms for evaluating the actions, responsiveness and effectiveness, problems in implementation, and suggestions for improvement are examined.

In terms of methodology, the research was conducted with standard qualitative tools. In particular, face-to-face semi-structured interviews of key-informants were performed. Data analysis was conducted through content analysis.

The study showed that, in Greece, relevant programs have been developed to a satisfactory degree. More specifically, a substantial number of social development interventions have been recorded to take place at a local level. Some of the programs have established appreciable activities, while, at the same time they seem to have significantly attracted the interest of the local community. Research data show that similar interventions can develop remarkable dynamics in the future.

Keywords: juvenile delinquency, social prevention, community prevention, social development programs, Greek experience

Η ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΙΟΥΛΙΑ ΛΑΜΠΡΑΚΗ, ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ, ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΟΣ-ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΟΣ, ΤΟΜΕΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΕΘΕΑ

Π ε ρ ί λ η ψ η

Στην παρούσα μελέτη παρουσιάζονται στοιχεία σχετικά με την παραβατικότητα των ανηλίκων, το πλαίσιο αντιμετώπισής της, τις σύγχρονες τάσεις στην αντεγκληματική πολιτική, την κοινωνική πρόληψη και τα προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης, όπως και τα ευρήματα της έρευνας που διεξήχθη για την αποτίμηση της ελληνικής εμπειρίας σε σχέση με τα αντίστοιχα προγράμματα.

Συγκεκριμένα, η έρευνα σκόπευε να διερευνήσει το κατά πόσον υπάρχουν προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης και πρόληψης που απευθύνονται στους ανηλίκους και στην οικογένεια σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης, το είδος τους, το πλαίσιο λειτουργίας των προγραμμάτων, το εύρος ανάπτυξης, τη διασύνδεση με τοπικές ανάγκες, τους μηχανισμούς αξιολόγησης των δράσεων, την ανταποκρισιμότητα και την αποτελεσματικότητά τους, τα προβλήματα στην υλοποίησή τους, καθώς και τις προτάσεις για βελτίωση.

Όσον αφορά τη μεθοδολογία, η έρευνα διενεργήθηκε με ποιοτικού τύπου εργαλεία. Ειδικότερα, λήφθηκαν πρόσωπο με πρόσωπο ημιδομημένες συνεντεύξεις από πρόσωπα – κλειδιά. Για την επεξεργασία και την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η ποιοτική ανάλυση και συγκεκριμένα η ανάλυση περιεχομένου.

Η έρευνα κατέδειξε ότι τα προγράμματα έχουν αναπτυχθεί στη χώρα μας σε ικανοποιητικό βαθμό. Συγκεκριμένα, καταγράφηκε ένας σημαντικός αριθμός υλοποιούμενων παρεμβάσεων σε τοπικό επίπεδο που πληρούσε τα κριτήρια των προγραμμάτων κοινωνικής ανάπτυξης. Μεταξύ αυτών ορισμένα είχαν αναπτύξει αξιολογη δράση, ενώ παράλληλα συγκέντρωναν το ενδιαφέρον της τοπικής κοινότητας για συμμετοχή σε αυτά. Τα συγκεκριμένα στοιχεία δείχνουν ότι ανάλογες παρεμβάσεις μπορεί να αναπτύξουν αξιοσημείωτη δυναμική στο μέλλον.

Λέξεις κλειδιά: παραβατικότητα ανηλίκων, κοινωνική πρόληψη, κοινοτική πρόληψη, προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης, ελληνική εμπειρία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το πλαίσιο αντιμετώπισης της παραβατικότητας ανηλίκων αποτελεί βασικό θέμα συζήτησης στη σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική. Τα ποινικά μέτρα που διαχρονικά χρησιμοποιούνταν από την ποινική δικαιοσύνη για την καταστολή της φαίνεται ότι αδυνατούν να ανταποκριθούν ικανοποιητικά στην πρόληψη της παραβατικότητας. Οι προσπάθειες ποινικοποίησης νέων συμπεριφορών επιβεβαιώνουν την αδυναμία του ποινικού συστή-

ματος για επιτυχή διαχείριση του φαινομένου. Μάλιστα, η συγκεκριμένη αδυναμία γίνεται ορατή σε διεθνές επίπεδο με συνακόλουθες προσπάθειες αναμόρφωσης του νομοθετικού πλαισίου ανηλίκων και αναζήτησης καλών πρακτικών. Αντίστοιχα, οι περισσότερες χώρες στοχεύουν στην εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας με τις κατευθυντήριες γραμμές που χαράσσουν οι διεθνείς οργανισμοί, όπως ο Ο.Η.Ε. και το Συμβούλιο Ευρώπης (Πιτσελά, 2001), οι οποίες προσανατολίζονται στην προστασία των δικαιωμάτων των νεαρών ατόμων και στην αρχή της ελάχιστης παρέμβασης. Οι διεθνείς οργανισμοί και η ερευνητική εμπειρία συγκλίνουν στο ότι η αντεγκληματική πολιτική που σχεδιάζεται για ανηλίκους πρέπει να προσανατολίζεται στην κοινωνική πρόληψη, δηλ. στη λήψη μέτρων κοινωνικής πολιτικής, ανάπτυξης, προαγωγής της ψυχικής και κοινωνικής υγείας. Η συγκεκριμένη στρατηγική δίνει έμφαση στη στενή σχέση που υπάρχει μεταξύ αντεγκληματικής και κοινωνικής πολιτικής, ενώ στο σχεδιασμό και την υλοποίησή της κεντρικό ρόλο διαδραματίζει η κοινότητα, η οποία μπορεί να υποστηρίξει τις πρωτοβουλίες και να συμβάλει στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης.

Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε ορισμένα στοιχεία που αφορούν την παραβατικότητα των ανηλίκων και τη θέση της κοινωνικής πρόληψης και ειδικότερα των προγραμμάτων κοινωνικής ανάπτυξης σε αυτήν. Επίσης, θα παρουσιάσουμε ορισμένα από τα ευρήματα της έρευνας σχετικά με την ελληνική εμπειρία στην υλοποίηση των συγκεκριμένων προγραμμάτων.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Τα αδικήματα των ανηλίκων

Η παραβατικότητα¹ των ανηλίκων αναφέρεται, συνήθως, σε ένα σύνολο συμπεριφορών που θεωρούνται ως παραβατικές. Πρόκειται για κοινωνικά ή / και ποινικά αποδοκιμαστές συμπεριφορές, που κυμαίνονται από απλές αντικοινωνικές συμπεριφορές (Αρτινοπούλου, 2001) μέχρι και ποινικά επιλήψιμες. Σε αυτές συγκαταλέγονται οι επιθετικές, εκφοβιστικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές, η σχολική βία ή ο σχολικός εκφοβισμός (bullying) (Olweus, 1994· Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 2010· Smith & Sharp, 1994), μια σειρά από ευκαιριακά – περιστασιακά εγκλήματα, όπως κλοπές, διαρρήξεις, φθορές ξένης ιδιοκτησίας, βανδαλισμοί, επικίνδυνη οδήγηση και παραβάσεις ΚΟΚ, ορισμένες *παρεκκλίνουσες συμπεριφορές*, όπως η χρήση ουσιών και η κατάχρηση αλκοόλ, αλλά και σοβαρότερα εγκλήματα, όπως η σωματική επίθεση, η σεξουαλική επίθεση, αδικήματα που εμπíπτουν στους ειδικούς νόμους περί ναρκωτικών και λιγότερο συχνά εγκλήματα κατά της ζωής, όπως ανθρωποκτονίες.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται διεθνώς μια διαφοροποίηση στην παραβατικότητα των ανηλίκων τόσο ποιοτική όσο και ποσοτική. Εμφανίζονται νέες μορφές παραβατικής συμπεριφοράς, που τις περισσότερες φορές, φαίνεται να είναι απόρροια του συνδυασμού της συνεχούς ποινικοποίησης συμπεριφορών και των κοινωνικών αλλαγών που

1 Για τους ανηλίκους, χρησιμοποιείται σκόπιμα ο όρος παραβατικότητα αντί για εγκληματικότητα, καθώς ο πρώτος κρίνεται ως λιγότερο στιγματιστικός. Ο όρος παραβατικότητα, θα λέγαμε, ότι πλησιάζει περισσότερο στον ορισμό που δίνεται στο εγκληματικό φαινόμενο από τις κοινωνικές επιστήμες κατά τις οποίες το έγκλημα αποτελεί ένα σύνθετο κοινωνικό φαινόμενο με βαθύτερους προσδιοριστικούς παράγοντες και κοινωνικές προεκτάσεις και δεν περιορίζεται σε αυτόν που δίνεται από το Ποινικό Δίκαιο (Φαρσεδάκης, 1985· Μαγγανάς & Λάζος, 1997).

ευνοούν την εμφάνιση νέων αντικοινωνικών συμπεριφορών από τους νέους. Νέες μορφές εγκλημάτων, όπως οι βανδαλισμοί, οι σωματικές βλάβες, η κατοχή όπλων, οι ληστείες, οι σεξουαλικές επιθέσεις και τα βίαια εγκλήματα γενικά γνωρίζουν μεγάλη έξαρση, κυρίως στις ΗΠΑ, αλλά και σε ευρωπαϊκές χώρες.

Θα λέγαμε ότι, σε πολλές περιπτώσεις οι νέες μορφές αδικημάτων είναι εναρμονισμένες με τις γενικότερες κοινωνικές συνθήκες και αντικατοπτρίζουν, ακριβώς, το κοινωνικό πλαίσιο της εμφάνισής τους. Μάλιστα, ο χαρακτήρας των πράξεων (π.χ. βανδαλισμοί) υποδηλώνει περισσότερο μια μορφή αντίδρασης και πολλές φορές διαμαρτυρίας των νέων στις κοινωνικές αλλαγές που επιτελούνται. Η βιβλιογραφία, άλλωστε, συνδέει την παραβατική συμπεριφορά των νέων με την υιοθέτηση αξιών ως αντίδραση στη δυσλειτουργία των κοινωνικών θεσμών (Μαγγανάς & Λάζος, 1997· Κουράκης, 1999, 2000).

Στην Ελλάδα, οι νέες τάσεις στις παραβατικές συμπεριφορές των ανηλίκων εμφανίζονται με πιο αργούς ρυθμούς με αποτέλεσμα η συνολική εικόνα της συμπεριφοράς αυτής να κυμαίνεται σε σχετικά χαμηλά επίπεδα. Το συγκεκριμένο γεγονός μπορεί να συνδεθεί, σε κάποιο βαθμό, με το ρόλο που ακόμη επιτελεί η οικογένεια στην ελληνική κοινωνία ως βασικός θεσμός κοινωνικοποίησης. Προκειμένου να σχηματίσουμε μια ενδεικτική εικόνα των ποσοτικών διακυμάνσεων και του είδους των αδικημάτων που διαπράττονται από ανηλικούς, επεξεργαστήκαμε τα στοιχεία της στατιστικής της αστυνομίας που αφορούν τους ανήλικους γνωστούς δράστες και τα στοιχεία της δικαστικής στατιστικής που αφορούν τους καταδικασθέντες ανηλικούς από το σύστημα απονομής της δικαιοσύνης για τα έτη 1990 έως το 2009².

Αναφορικά με τους γνωστούς δράστες των αδικημάτων, η εικόνα της παραβατικότητας των ανηλίκων από ποσοτικής άποψης, θα λέγαμε ότι, παρουσιάζει διακυμάνσεις με αυξητική τάση, η οποία γίνεται, κυρίως, αισθητή από το 1997 και έπειτα, οπότε αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των γνωστών δραστών (20.599 δράστες αδικημάτων) σε σχέση με το μέσο όρο (~ 17.797 δράστες αδικημάτων) των προηγούμενων ετών (1990-1996). Από το 1997 έως το 2001 παρατηρείται σταθερή αύξηση στον αριθμό των γνωστών δραστών, ενώ από το 2002 και έπειτα, σημειώνονται αυξομειώσεις που, ωστόσο διατηρούν τα νούμερα σε υψηλά επίπεδα σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Αξιοσημείωτη διαφοροποίηση στα ποσοτικά μεγέθη παρατηρούμε το 2009, καθώς σημειώνεται σημαντική μείωση στον αριθμό των γνωστών δραστών (19.196) σε σχέση με το μέσο όρο (~ 23.518 δράστες) των τελευταίων δέκα ετών (1999-2008).

Όσον αφορά την ένδικη παραβατικότητα που προκύπτει από τους καταδικασθέντες ανηλικούς, η εικόνα δεν είναι ίδια με αυτήν των γνωστών δραστών των βεβαιωθέντων αδικημάτων της αστυνομίας, αλλά ακολουθεί αρκετά διαφορετική τάση. Ο αριθμός των καταδικα-

2 Πηγή: Διεύθυνση Πληροφορικής Ελληνικής Αστυνομίας και Στατιστική της Δικαιοσύνης, Ελληνική Στατιστική Αρχή. Στη Στατιστική της Δικαιοσύνης τα στοιχεία αναφέρονται για τα έτη 1990-2004 σε άτομα ηλικίας 7-17 ετών και για τα έτη 2005-2008 αναφέρονται σε άτομα ηλικίας 8-18 ετών (σύμφωνα με τη νέα νομοθεσία Ν. 3189/2003). Στη Στατιστική της Αστυνομίας, τα στοιχεία αναφέρονται για τα όλα έτη 1990-2009 σε άτομα ηλικίας 7-17 ετών. Τα στοιχεία εξεργάστηκαν για τους σκοπούς της διατριβής, Λαμπράκη, Ι. (2011), Η Πρόληψη της Νεανικής Παραβατικότητας μέσω των Προγραμμάτων της Κοινωνικής Ανάπτυξης, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Κοινωνιολογίας – Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ ΓΝΩΣΤΩΝ ΔΡΑΣΤΩΝ – ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΘΕΝΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΑΝΑ ΕΤΟΣ

	Γενικό Σύνολο		Σύνολο Καταδικασθέντων ανά φύλο				Καταδικασθέντες επί του συνόλου των γνωστών δραστών (%)
	Γνωστοί δραστές (N)	Καταδικασθέντες (N)	Άρρεν	%	Θήλυ	%	
1990	15298	6809	6547	96,2	262	3,8	44,50
1991	18535	6317	6118	96,8	199	3,2	34,10
1992	20332	7964	7710	96,8	254	3,2	39,20
1993	18882	6095	5884	96,5	211	3,5	32,30
1994	16530	5469	5268	96,3	201	3,7	33,10
1995	17061	6388	6144	96,2	244	3,8	37,40
1996	17940	5666	5432	95,9	234	4,1	31,60
1997	20599	7278	6982	95,9	296	4,1	35,30
1998	20387	4964	4726	95,2	238	4,8	24,40
1999	21834	4106	3839	93,5	267	6,5	18,80
2000	23372	3844	3575	93,0	269	7,0	16,40
2001	25249	4500	4203	93,4	297	6,6	17,80
2002	24938	4422	4116	93,1	306	6,9	17,70
2003	21603	3872	3604	93,1	268	6,9	17,90
2004	22829	3951	3745	94,8	206	5,2	17,30
2005	24991	4439	4156	93,6	283	6,4	17,80
2006	25268	3749	3592	95,8	157	4,2	14,84
2007	22622	2495	2377	95,3	118	4,7	11,03
2008	22480	2408	2297	95,4	111	4,6	10,71
2009	19196	-	-	-	-	-	-

σθέντων χαρακτηρίζεται από αυξομειώσεις καθ' όλη τη διάρκεια των ετών, ενώ όπως παρατηρούμε από το 1998 και έπειτα σημειώνει αισθητή μείωση. Ειδικότερα, από το 2000, ο αριθμός των καταδικασθέντων ακολουθεί πτωτική τάση, με μικρές αυξομειώσεις, ενώ το 2008 ο αριθμός των καταδικασθέντων είναι σχεδόν κατά 2,5 φορές μικρότερος σε σχέση με το μέσο όρο (5.378) του αριθμού των ανηλικών καταδικασθέντων της προηγούμενης δεκαετίας (1990-1999). Εξετάζοντας τη μεταβλητή του φύλου στο συνολικό αριθμό των καταδικασθέντων ανηλικών, παρατηρούμε ότι το ποσοστό της συμμετοχής των αγοριών καταλαμβάνει κατά μέσο όρο το 95% της ένδικης παραβατικότητας των ανηλικών για τα έτη 1990-2008. Από την άλλη πλευρά, το ποσοστό της συμμετοχής των κοριτσιών αντιστοιχεί στο 5% κατά μέσο όρο.

Αναφορικά με τις κατηγορίες των αδικημάτων που διαπράττονται από ανηλικούς, αυτές αφορούν στη συντριπτική πλειοψηφία τους τις παραβάσεις των ειδικών ποινικών νόμων και σε μικρότερο ποσοστό τις παραβάσεις του Ποινικού Κώδικα. Για τα έτη 1990-2009, οι παραβάσεις των γνωστών δραστών της Αστυνομίας αφορούν κατά 90% περίπου παραβάσεις των ειδικών νόμων και κατά 10% περίπου αδικήματα του Ποινικού Κώδικα. Συγκεκριμένα, οι ανήλικοι εμπλέκονται κυρίως σε αδικήματα που αφορούν παραβάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας και παραβάσεις της νομοθεσίας περί ναρκωτικών. Τα αδικήματα του Ποινικού Κώδικα συνίστανται σε αδικήματα κατά της

ιδιοκτησίας, σωματικές βλάβες και σε μικρότερο ποσοστό στα αδικήματα της επαιτείας και αληθείας, ενώ η συμμετοχή των ανηλίκων στα εγκλήματα κατά της ζωής είναι εξαιρετικά περιορισμένη.

Η εικόνα που απεικονίζεται είναι ενδεικτική της ποιότητας των αδικημάτων των ανηλίκων. Όπως γίνεται αντιληπτό, σε σύγκριση με άλλες χώρες, στην Ελλάδα τα βίαια εγκλήματα δεν αντιπροσωπεύουν μεγάλο μέρος των παραβατικών συμπεριφορών των ανηλίκων. Εντούτοις, χρειάζεται να επισημανθεί ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αύξηση στα ελληνικά σχολεία στα κρούσματα αντικοινωνικών και εκφοβιστικών συμπεριφορών, *τύπου bullying* (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 2010), οι οποίες να μην δεν αποτελούν ποινικά αδικήματα, εντούτοις η εμφάνισή τους εγείρει προβληματισμό σχετικά με τις συνθήκες που ευνοούν την εκδήλωση τέτοιων συμπεριφορών, όπως και με τη μετέπειτα πορεία των ανηλίκων στην παραβατικότητα.

ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Η αντεγκληματική πολιτική, δηλαδή το σύνολο των πολιτικών αντιμετώπισης του εγκλήματος, έχει ως στόχο την προστασία της κοινωνίας από την εγκληματικότητα, τη φροντίδα για τη μελλοντική εξέλιξη του δράστη και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων του θύματος (Τσήτσουρα, 2003). Προκειμένου να επιτύχουν το συγκεκριμένο σκοπό τους οι στρατηγικές αντιμετώπισης της εγκληματικότητας χρησιμοποιούν μια σειρά από μέτρα και μέσα (Delmas-Marty, 1991). Η παραδοσιακή αντιμετώπιση της εγκληματικότητας περιλαμβάνει τους μηχανισμούς καταστολής και κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος της Ποινικής Δικαιοσύνης, οι οποίοι ενεργοποιούνται έπειτα από την παράβαση των νόμων με την επιβολή κυρώσεων (Φαρσεδάκης, 1996). Στη συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται για μέτρα ποινικής πρόληψης. Ωστόσο, στη σύγχρονη εκδοχή της, η αντεγκληματική πολιτική έχει διευρύνει το φάσμα των μέσων που χρησιμοποιεί προκειμένου να ελέγξει την έκταση της εγκληματικότητας συμπεριλαμβανόντας σε αυτά τα εναλλακτικά της ποινής μέτρα και τα μέτρα κοινωνικής πρόληψης.

Αναφορικά με το πλαίσιο αντιμετώπισης της παραβατικότητας των ανηλίκων, φαίνεται ότι τα τελευταία χρόνια, οι τάσεις στο νομοθετικό πλαίσιο ανηλίκων στρέφονται προς τα εναλλακτικά της ποινής μέτρα και την αρχή της ελάχιστης παρέμβασης. Μεταξύ των εναλλακτικών μέτρων συγκαταλέγονται η επανορθωτική αποκαταστατική δικαιοσύνη (Μαγγανάς, 2000α· Αρτινοπούλου, 2010), η κοινωνική διαμεσολάβηση (Αρτινοπούλου, 2007), τα εξωϊδρυματικά μέτρα, όπως η κοινωφελής εργασία (Μαγγανάς, 1999), η παροχή σε θεραπευτικές δομές όταν πρόκειται για χρήστες, όπως και άλλα μέτρα, τα οποία έχουν ως στόχο την επανένταξη. Ως επί το πλείστον, πρόκειται για θυματοκεντρικές προσεγγίσεις, οι οποίες επιδιώκουν τη συμφιλίωση δράστη και θύματος μέσα από την αποκατάσταση της βλάβης και την αποζημίωση του θύματος. Επιπλέον, σε επίπεδο πρόληψης αναδεικνύεται η σημασία της κοινωνικής πρόληψης, δηλ. της λήψης κοινωνικών μέτρων που αποσκοπούν στην πρόληψη της παραβατικότητας.

Αναφορικά με την ελληνική εμπειρία, η αντιμετώπιση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων παραδοσιακά βασιζόταν στις ποινικές απαντήσεις. Τη δεκαετία του 1980 εμφανίζονται τα πρώτα δείγματα αντεγκληματικής πολιτικής με κοινωνικό χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, τη δεκαετία του 1990 βλέπουμε πιο συγκροτημένες προσπάθειες, ενώ τα τελευταία χρόνια είναι εμφανείς οι τάσεις ένταξης των μέτρων της κοινωνικής

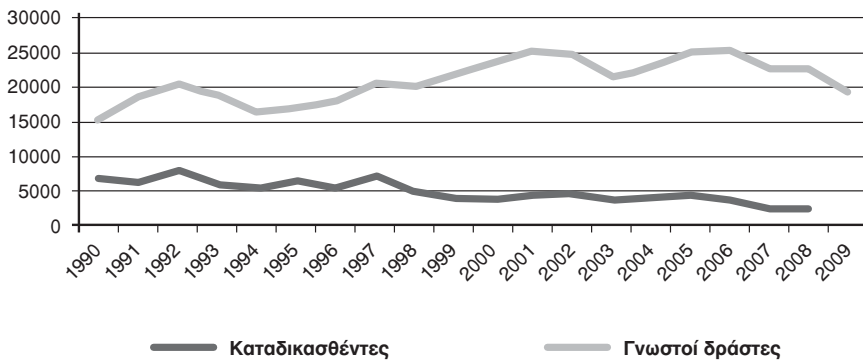
πρόληψης στη νομοθεσία ανηλίκων. Οι προσπάθειες βελτίωσης της νομοθεσίας αποτυπώνονται στις πιο πρόσφατες νομοθεσίες του 2003 (Ν. 3189/2003) και του 2010 (Ν. 3860/2010) που δίνουν έμφαση στην κοινωνική πρόληψη και στην αρχή της ελάχιστης παρέμβασης.

Το νέο νομοθετικό πλαίσιο στοχεύει στην ηπιότερη αντιμετώπιση των ανηλίκων με την εφαρμογή εξωϊδρυματικών μέτρων που σκοπό έχουν την επανένταξή τους στην κοινωνία. Υπογραμμίζεται η σημασία του κοινωνικού περιβάλλοντος των ανηλίκων για την ομαλή ανάπτυξη και την ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο. Δίνεται έμφαση στη λήψη κοινωνικών μέτρων και στην αποκέντρωση των υπηρεσιών στο τοπικό πλαίσιο, όπου αναγνωρίζονται καλύτερα οι υφιστάμενες ανάγκες. Στο πλαίσιο αυτό προβλέπεται και η ίδρυση φορέων, όπως το «Κεντρικό Επιστημονικό Συμβούλιο για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της θυματοποίησης και της παραβατικότητας των ανηλίκων» (Κ.Ε.Σ.Α.Θ.Ε.Α.). Τα μέτρα αυτά μάλιστα θεωρούνται πιο κατάλληλα για ανηλίκους, οι οποίοι διαβιώνουν σε κοινωνικές συνθήκες οι οποίες τους θέτουν σε κίνδυνο είτε να θυματοποιηθούν είτε να εμπλακούν σε παραβατικές συμπεριφορές, εκκρεμεί κάποια δίωξη για αξιόποινη πράξη, τους έχουν επιβληθεί αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα, έχουν απολυθεί από κάποιο ίδρυμα αγωγής υγείας, θεραπευτικό κατάστημα ή ειδικό κατάστημα κράτησης νέων.

Από το γράφημα που ακολουθεί μπορούμε να σχηματίσουμε μια ενδεικτική εικόνα αναφορικά με τις τάσεις των τελευταίων ετών στην αντεγκληματική πολιτική.

ΓΡΑΦΗΜΑ 1

Γνωστοί δράστες - Καταδικασθέντες

Συγκεκριμένα, μπορούμε να δούμε τους γνωστούς δράστες της Αστυνομίας σε σύγκριση με τους καταδικασθέντες από την Ποινική Δικαιοσύνη για τα έτη 1990-2009. Σε γενικές γραμμές, παρατηρούμε ότι στα στατιστικά στοιχεία της Αστυνομίας η παραβατικότητα των ανηλίκων εμφανίζει αυξητικές τάσεις τα τελευταία χρόνια με κάποια μείωση το 2009. Αντιθέτως, η ένδικη παραβατικότητα χαρακτηρίζεται από καθοδικές τάσεις, ενώ διαπιστώνουμε ότι εάν εξετάσουμε το ποσοστό των καταδικασθέντων επί του συνόλου

των γνωστών δραστών, υπάρχει αισθητή μείωση την τελευταία δεκαετία. Η τάση αυτή μπορεί να ερμηνευτεί ως ένα βαθμό ως απόρροια των γενικότερων εξελίξεων στις τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής για ανηλίκους που δίνουν προτεραιότητα στις εξωδικαστικές διευθετήσεις και στα εναλλακτικά μέτρα.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΛΗΨΗ

Η κοινωνική πρόληψη αναδείχθηκε κυρίως τη δεκαετία του 1980 στο πλαίσιο της κινητοποίησης των ευρωπαϊκών και διεθνών οργανισμών για την εύρεση προσφορότερων πρακτικών πρόληψης με σεβασμό στα δικαιώματα των νεαρών ατόμων. Η συζήτηση μάλιστα εντάθηκε από τη δυσaréσκεια για την αναποτελεσματικότητα των επίσημων μηχανισμών της ποινικής δικαιοσύνης να διαχειριστούν το έγκλημα και αντίστοιχα την ενεργοποίηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Συγκεκριμένα, τις δεκαετίες 1980 και '90, ο ΟΗΕ και το Συμβούλιο της Ευρώπης επέδειξαν αξιοσημείωτη πρόοδο αφενός στην προστασία των δικαιωμάτων των νεαρών ατόμων και αφετέρου στη χάραξη αντεγκληματικής πολιτικής με χαρακτηριστικά κοινωνικής πρόληψης και κατ' εξαίρεση καταστολής. Υπογραμμίστηκε ότι η λειτουργία οποιασδήποτε διαδικασίας που αναφέρεται σε ανήλικο πρέπει να διέπεται από τις βασικές αρχές της προαγωγής, του σεβασμού και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών. Οι πρωτοβουλίες είχαν ως απώτερο στόχο τη χάραξη μιας κοινής αντεγκληματικής πολιτικής για τους ανηλίκους σε διεθνές επίπεδο.

Ως προς το περιεχόμενο, η κοινωνική πρόληψη χρησιμοποιεί κοινωνικού χαρακτήρα μέσα για να προσδιορίσει και να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τους κοινωνικούς παράγοντες ή τις συνθήκες που ευνοούν την εμφάνιση του εγκλήματος (Τσήτσουρα, 2003). Η αντεγκληματική πολιτική που προσανατολίζεται στις παρεμβάσεις της κοινωνικής πρόληψης πλαισιώνεται από τρεις άξονες: τη συμμετοχή των πολιτών, τη διαιρετικότητα και την αποκέντρωση (Παπαθεοδώρου, 2002· Ζαραφωνίτου, 2003). Με αυτόν τον τρόπο, επιδιώκεται ένα πλουραλιστικό σχήμα συνεργασίας (multi-agency / partnership approach) της κεντρικής εξουσίας με την τοπική αυτοδιοίκηση, το κοινό, ιδιωτικούς φορείς, κυβερνητικές και μη οργανώσεις, εθελοντές και γενικά την ευρύτερη κοινότητα με στόχο την πρόληψη (Crawford, 1998).

Το κοινοτικό συμμετοχικό πρότυπο ενθαρρύνει τους νέους και ολόκληρη την κοινότητα να εμπλακούν ενεργά στον εντοπισμό των τοπικών ζητημάτων, στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση προγραμμάτων πρόληψης ενισχύοντας την ιδιωτική πρωτοβουλία και καθιστώντας την πρόληψη ευθύνη ολόκληρης της κοινότητας (Παπαθεοδώρου, 2002· Ζαραφωνίτου, 2003). Η σημασία της συμμετοχής και του κοινοτισμού έγκειται στο ότι η τοπική κοινότητα αναγνωρίζει καλύτερα τις ανάγκες της και επομένως μπορεί να αποφασίσει για το είδος των παρεμβάσεων που ανταποκρίνονται με πιο ικανοποιητικό τρόπο σε αυτές. Έτσι, η κινητοποίηση, η υπευθυνοποίηση, η ευαισθητοποίηση και η συσπείρωση της ευρύτερης κοινότητας θεωρείται καταλυτικής σημασίας στην επιτυχή έκβαση των δράσεων, καθώς δρα συμπληρωματικά και υποστηρικτικά στην ενδυνάμωση της λειτουργίας των θεσμών της κοινωνίας και στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης (Παπαθεοδώρου, 2002).

Για το λόγο αυτό, οι παρεμβάσεις κοινωνικής πρόληψης απευθύνονται προς τους βασικούς θεσμούς κοινωνικοποίησης του ατόμου και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον ανά-

πτύξης του: οικογένεια, σχολείο, παρέες συνομηλίκων, κοινότητα. Με τον τρόπο αυτό, επιδιώκεται η ενδυνάμωση του ρόλου της οικογένειας, η στήριξη των γονέων για να ανταποκριθούν στο ρόλο τους, η ενίσχυση του ρόλου του σχολείου, όπως και η ενίσχυση του δεσμού των παιδιών με την οικογένεια και το σχολείο. Επιπλέον, οι παρεμβάσεις είναι σημαντικό να πλαισιώνονται από τη λήψη μέτρων κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας, όπως παροχή ευκαιριών εκπαίδευσης, κατάλληλη ιατρική και ψυχική φροντίδα της υγείας, διατροφή, στέγαση, πρόληψη των αντικοινωνικών συμπεριφορών, της χρήσης ναρκωτικών και άλλων ουσιών (Φαρσεδάκης, 1985· Tonry, Farrington, 1995). Συνεπώς, η κοινωνική πρόληψη προτείνει μια ολιστική προσέγγιση στη νεανική παραβατικότητα που λαμβάνει υπόψη όλες τις πλευρές που συνθέτουν το πλαίσιο εμφάνισής της.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η κοινωνική ανάπτυξη εντάσσεται στα μέτρα κοινωνικής πρόληψης. Ως μακροπρόθεσμη στρατηγική έχει ως στόχο να διασφαλίσει την ευημερία και να βελτιώσει την ποιότητα ζωής των παιδιών και της οικογένειας με τη λήψη προληπτικών μέτρων που αναγνωρίζουν και κατευθύνουν τις σύνθετες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές διαδικασίες που συμβάλλουν στην εμφάνιση του εγκλήματος και τη θυματοποίηση (Muncie, 1999). Για το σκοπό αυτό, βασίζεται σε μια *ολοκληρωμένη προσέγγιση* (integrated approach) της νεανικής παραβατικότητας που συνδυάζει θεωρίες κοινωνικοποίησης, κοινωνικού ελέγχου, κοινωνικής μάθησης, διαφορικού συγχρωτισμού, πολιτισμικών διαφορών, καθώς και άλλες προσεγγίσεις κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραγόντων (Hawkins, 1996). Κατ' αυτήν, οι παρεμβάσεις πρέπει να ικανοποιούν τις μεταβαλλόμενες ανάγκες που προκύπτουν κατά τη διάρκεια των διάφορων σταδίων της εξέλιξης του παιδιού.

Η κοινωνική ανάπτυξη, ως μέρος της κοινωνικής πρόληψης, δίνει ιδιαίτερη προσοχή στην κοινωνικοποίηση και στην παιδεία των ανηλίκων ως διαδικασίες ορόσημα στη ζωή τους για την υιοθέτηση θετικών προτύπων και στάσεων ζωής (Χάιδου, 2003). Σύμφωνα με τη θεωρία της μάθησης, η κοινωνικοποίηση, δηλαδή η εκμάθηση των κοινωνικών συμπεριφορών πραγματοποιείται από την οικογένεια, το σχολείο και άλλους κοινωνικούς θεσμούς. Επιπρόσθετα, ο ρόλος της παιδείας είναι ιδιαίτερα σημαντικό στην προσωπική ανάπτυξη και την ευημερία, καθώς εμπνέει στους νέους εκείνες τις αξίες, στάσεις, συμπεριφορές και δεξιότητες που προάγουν την κοινωνική ανάπτυξη. Έτσι, μια παιδεία που καλλιεργεί συναισθήματα αλληλεγγύης και ισότητας προς τους άλλους, κατανόησης προς την διαφορετικότητα στην κουλτούρα, τον πολιτισμό, τη θρησκεία και τις πεποιθήσεις, που καλλιεργεί μια συλλογική κοινωνική συνείδηση, χωρίς προκαταλήψεις, αλλά με σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα μπορεί να λειτουργήσει κατασταλτικά στην εμφάνιση παραβατικών συμπεριφορών από τους νέους.

Οι προσεγγίσεις που χρησιμοποιούν τα προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης είναι συνήθως: α) η κοινωνική, που συνίσταται στην ενίσχυση των μέτρων και των θεσμών της κοινωνικής πολιτικής για την προστασία των παιδιών και της οικογένειας, β) η αναπτυξιακή, η οποία υπογραμμίζει τη σημασία της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης του παιδιού και της επίδρασης των παραγόντων του κοινωνικού περιβάλλοντος σε αυτή και γ) η κοινοτική, η οποία δίνει έμφαση στη συμμετοχή του κοινού στην αντιμετώπιση των κοινοτικών προβλημάτων (Μαγγανάς, 1999). Η αναγνώριση των παραγόντων που ευ-

νοούν (παράγοντες «κίνδυνου») ή αντιθέτως αποτρέπουν («προστατευτικοί» παράγοντες) την εμφάνιση παραβατικών συμπεριφορών και η διαχείρισή τους αποτελούν το θεωρητικό σχήμα στο οποίο βασίζονται οι επιμέρους αναπτυξιακές, κοινωνικές και κοινοτικές προσεγγίσεις της συγκεκριμένης στρατηγικής πρόληψης (Ο' Mahony, 2009. Jenson, 2010). Οι παράγοντες «κίνδυνου» συνδέονται με αρνητικές εμπειρίες και βιώματα του ατόμου που προέρχονται: το οικογενειακό περιβάλλον, το σχολείο, τις παρέες συνομήλικων, το περιβάλλον διαμονής, την κοινωνικοοικονομική αποστέρηση, την πρώιμη έναρξη της παραβατικής συμπεριφοράς, τις κοινωνικές αλλαγές, κ.ά. Η αναγνώριση των παραγόντων που ευνοούν την ανάπτυξη παραβατικών συμπεριφορών θεωρείται πολύ σημαντική για την έγκαιρη αντιμετώπισή τους (Crawford, 1998). Από την άλλη πλευρά, ως «προστατευτικοί παράγοντες» θεωρούνται εκείνες οι επιρροές, εσωτερικές ή εξωτερικές, ή εκείνοι οι μηχανισμοί, που βοηθούν τα παιδιά και τα νεαρά άτομα να αντεπεξέλθουν καλύτερα και να γίνονται πιο ανθεκτικά στις δυσμενείς περιστάσεις της ζωής (National Crime Prevention Strategy, 2004).

Οι παρεμβάσεις της κοινωνικής ανάπτυξης αναγνωρίζουν και κατευθύνουν τους παράγοντες αυτούς σε κρίσιμα σημεία της ανάπτυξης του ατόμου. Τα περισσότερα προγράμματα που συναντάμε στη διεθνή βιβλιογραφία εντάσσονται στο πλαίσιο της λήψης μέτρων κοινωνικής πολιτικής και αφορούν παρεμβάσεις ενδυνάμωσης της οικογένειας, υποστήριξης των γονέων στο ρόλο τους, ενίσχυσης του ρόλου του σχολείου, δέσμευσης των παιδιών προς αυτό, συνεργασίας των βασικών φορέων κοινωνικοποίησης των παιδιών: οικογένειας – σχολείου, στις ευκαιρίες απασχόλησης, στην κοινότητα, όπως και στις δυνατότητες αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου (Crawford, 1998). Τα προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης συμβάλλουν στην ενδυνάμωση της προσωπικότητας των παιδιών και των νέων, στην ομαλή ένταξή τους στην οικογένεια και στην κοινωνία, όπως και στην υπευθυνποίησή τους επιτελώντας με αυτόν τον τρόπο εγκληματοπροληπτική λειτουργία. Μάλιστα, η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων διεθνώς δείχνει ότι, στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής πρόληψης, μπορεί να συμβάλλουν στη μείωση της εμπλοκής σε παραβατικές συμπεριφορές και στην ομαλή κοινωνική ανάπτυξη των ανηλίκων.

ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ – ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΣΕ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Στόχοι και οριοθέτηση αντικειμένου έρευνας

Η έρευνα διερευνούσε το κατά πόσον υπάρχουν προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης και πρόληψης που απευθύνονται στους ανηλικούς και στην οικογένεια σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης, το είδος τους, το πλαίσιο λειτουργίας των προγραμμάτων, το εύρος ανάπτυξης, τη διασύνδεση με τοπικές ανάγκες, τους μηχανισμούς αξιολόγησης των δράσεων, την ανταποκρισιμότητα και την αποτελεσματικότητά τους, τα προβλήματα που δυσχεραίνουν την υλοποίησή τους, καθώς και τις προτάσεις για βελτίωση και τις μελλοντικές προοπτικές ανάπτυξής τους³. Το στάδιο της συλλογής των δεδομένων

3 Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής, Λαμπράκη, Ι. (2011), Η Πρόληψη της Νεανικής Παραβατικότητας μέσω των Προγραμμάτων της Κοινωνικής Ανάπτυξης, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Κοινωνιολογίας - Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

(τεκμήρια, συνεντεύξεις) της έρευνας διήρκεσε 2 περίπου έτη (από τα τέλη του 2007 έως και αρχές του 2010).

Μεθοδολογία

Η έρευνα διενεργήθηκε με ποιοτικού τύπου εργαλεία. Συγκεκριμένα, η διεξαγωγή της έρευνας βασίστηκε στα παρακάτω στάδια:

- Καταγραφή του δείγματος (των φορέων και των ερωτώμενων)
- Συλλογή των δεδομένων: συνεντεύξεις και τεκμήρια (γραφτό υλικό)
- Επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων (θεματική ποιοτική ανάλυση)

1. Καταγραφή του δείγματος

Στο στάδιο της καταγραφής του δείγματος, αρχικά, πραγματοποιήθηκε διερεύνηση του τοπικού πλαισίου σχετικά με την υλοποίηση προγραμμάτων κοινωνικής ανάπτυξης που πληρούσαν τα χαρακτηριστικά που περιγράψαμε παραπάνω. Συγκεκριμένα, από τα προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης που εντοπίστηκαν επιλέχθηκαν εκείνα τα οποία απευθύνονταν σε παιδιά και νέους έως 18 ετών, στην οικογένεια και σε γονείς παιδιών που βρίσκονταν στις αντίστοιχες ηλικίες, στο σχολείο και στην ευρύτερη κοινότητα.

Η επιλογή του δείγματος πραγματοποιήθηκε ως προς: α) τους φορείς υλοποίησης των προγραμμάτων, β) τους ερωτώμενους και γ) το γεωγραφικό πλαίσιο υλοποίησης της έρευνας.

Αναφορικά με το φορέα υλοποίησης, μέσα από τη διερεύνηση προέκυψε ότι η τοπική αυτοδιοίκηση είναι ο κύριος φορέας στον οποίο ανατίθεται η αρμοδιότητα της υλοποίησης του μεγαλύτερου όγκου των κοινωνικών προγραμμάτων. Το δεδομένο αυτό οριοθέτησε το πεδίο μελέτης στους πρωτοβάθμιους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, τους Δήμους.

Ως γεωγραφικό πλαίσιο διεξαγωγής της έρευνας οριοθετήθηκε το λεκανοπέδιο του νομού της Αττικής και συγκεκριμένα το πολεοδομικό συγκρότημα της πρωτεύουσας, όπου διοχετεύεται ο κύριος όγκος των προγραμμάτων, υπάρχει μεγάλη πληθυσμιακή πυκνότητα, μεγάλος αριθμός Δήμων με διαφοροποιημένα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά, όπως και υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας και φόβου του εγκλήματος.

Τα κριτήρια επιλογής των Δήμων ήταν κοινωνικά, δημογραφικά (μέγεθος, πυκνότητα και ποιοτική σύνθεση του πληθυσμού, κοινωνικοδημογραφικό προφίλ των κατοίκων, κοινωνικοοικονομική κατάσταση), γεωγραφικά, ενώ λήφθηκαν υπόψη στοιχεία για την εγκληματικότητα, καθώς και κριτήρια που εξυπηρετούσαν τους σκοπούς της έρευνας. Ένα από τα βασικά κριτήρια επιλογής των Δήμων ήταν η δραστηριοποίησή τους στον τομέα των κοινωνικών προγραμμάτων και ιδιαίτερα των προγραμμάτων κοινωνικής πρόληψης/ ανάπτυξης. Τέλος, να αναφέρουμε ότι πρακτικά ζητήματα, όπως η πρόσβαση στους οργανισμούς που συνίστατο τόσο στη διαθεσιμότητά τους όσο και στην προθυμία του προσωπικού να συμμετάσχει στην έρευνα αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για τη συμμετοχή τους στο τελικό δείγμα.

Στην τελική επιλογή του δείγματος, προσπαθήσαμε να διασφαλίσουμε, κατά το δυνατόν, τη γεωγραφική αντιπροσωπευτικότητα των Δήμων στο δείγμα, ώστε να έχουμε μια πιο

ολοκληρωμένη εικόνα. Για το σκοπό αυτό, επιλέχθηκαν 12 Δήμοι του λεκανοπεδίου της Αττικής, οι οποίοι κρίθηκαν με τα παραπάνω κριτήρια ως καταλληλότεροι για τη διεξαγωγή της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, το δείγμα της έρευνας αποτελούν οι Δήμοι Αγίας Βαρβάρας, Αιγάλεω, Βούλας, Καλλιθέας, Κορυδαλλού, Μοσχάτου, Ηλιούπολης, Υμηττού, Ζωγράφου, Γαλασίου, Κηφισιάς και Αγίας Παρασκευής.

Συλλογή των δεδομένων: συνεντεύξεις και τεκμήρια

Για τη συλλογή των δεδομένων της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν: α) η προσωπική ποιοτική συνέντευξη και β) τα γραπτά τεκμήρια (Robson, 2007). Συγκεκριμένα, λήφθηκαν πρόσωπο με πρόσωπο ημιδομημένες συνεντεύξεις από πρόσωπα – κλειδιά (key informants) (Butler & Howell, 1980), δηλ. στελέχη των προγραμμάτων και υπηρεσιών που ήταν σε θέση να γνωρίζουν εμπεριστατωμένα το πλαίσιο λειτουργίας τους και γι' αυτό κρίθηκαν ως τα πλέον κατάλληλα για την άντληση των πληροφοριών. Συνολικά, λήφθηκαν 17 συνεντεύξεις. Τα τεκμήρια συνίστανται σε γραπτά κείμενα με πληροφορίες και δεδομένα σχετικά με τα προγράμματα, όπως περιγραφή των προγραμμάτων (στόχοι, διαδικασίες, εγκύκλιοι, κ.ά.), αξιολογήσεις, εκθέσεις, ερευνητικές μελέτες, αρχεία, στατιστικά στοιχεία για τους αποδέκτες των υπηρεσιών, κ.ά. στα οποία πραγματοποιήθηκε ανάλυση περιεχομένου.

Επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων

Για την επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η θεματική ποιοτική ανάλυση και συγκεκριμένα η ανάλυση περιεχομένου.

Κλείνοντας την παρουσίαση της μεθοδολογίας να αναφέρουμε ότι κατά την ερευνητική διαδικασία συναντήσαμε ορισμένους περιορισμούς, οι οποίοι συνδέονται τόσο με τη φύση της ποιοτικής έρευνας όσο και με τη διάρθρωση και τον τρόπο λειτουργίας των υπηρεσιών κοινωνικής πολιτικής στη χώρα μας. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται οι αδυναμίες πρόσβασης σε υλικό σχετικό με την ικανοποίηση των αποδεκτών από τις υπηρεσίες και η απουσία αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων ως προς τους στόχους τους. Εντούτοις, καταβλήθηκε προσπάθεια να περιοριστούν οι συγκεκριμένες δυσκολίες και να διασφαλιστεί η αξιοπιστία και η εγκυρότητα της έρευνας.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Παρακάτω παρατίθενται συνοπτικά ανά θεματικές κατηγορίες ορισμένα από τα ευρήματα της έρευνας.

A) Το πλαίσιο λειτουργίας των προγραμμάτων

Θα λέγαμε ότι, γενικά, τα προγράμματα υλοποιούνται στο πλαίσιο της παροχής μέτρων κοινωνικής πολιτικής από το κράτος προς τον πολίτη. Μάλιστα αποτελούν μέρος της ευρύτερης μεταρρύθμισης που πραγματοποιήθηκε στο ρόλο του σύγχρονου κράτους στον τομέα κοινωνικής παρέμβασης με την παραχώρηση από αυτό προς την τοπική αυτοδιοίκηση αρμοδιοτήτων παροχής κοινωνικών υπηρεσιών και προγραμμάτων (Σκαμνάκης, 2006).

Συνεργασίες

Η έρευνα έδειξε ότι στην υλοποίηση των προγραμμάτων κοινωνικής ανάπτυξης, οι περισσότεροι ΟΤΑ συνεργάζονται με τοπικούς, εθνικούς και ευρωπαϊκούς φορείς και παρεμφε-

ρείς υπηρεσίες για θέματα που άπτονται της υγείας, της κοινωνικής ανάπτυξης και της ευημερίας.

Στελέχωση

Γενικά, τα προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης στελεχώνονται από επιστημονικό και διοικητικό προσωπικό διαφόρων ειδικοτήτων, στην πλειονότητά τους κοινωνικούς επιστήμονες, όπως κοινωνιολόγους, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς, καθώς και άλλες ειδικότητες, όπως παιδοψυχίατρους, εργοθεραπευτές και λογοθεραπευτές. Ωστόσο, στις περισσότερες υπηρεσίες επικρατέστερη ειδικότητα είναι αυτή των κοινωνικών λειτουργών, καθώς η κοινοτική εργασία στη χώρα μας ασκείται παραδοσιακά από τους κοινωνικούς λειτουργούς (Καραγκούνης, 2008).

Επιμόρφωση προσωπικού

Στην πλειοψηφία του, το προσωπικό των προγραμμάτων λαμβάνει επιμόρφωση στον τομέα των προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής, καθώς και της πρόληψης ειδικότερα. Η επιμόρφωση πραγματοποιείται τόσο με προσωπική πρωτοβουλία των στελεχών όσο και με πρωτοβουλία του οργανισμού.

Η φυσιογνωμία των φορέων παροχής προγραμμάτων κοινωνικής ανάπτυξης

Όσον αφορά τη φυσιογνωμία των φορέων υλοποίησης των προγραμμάτων, πρόκειται κυρίως για κοινωνικές υπηρεσίες των Δήμων που παρέχουν υπηρεσίες πρωτοβάθμιας κοινωνικής φροντίδας και μέριμνας, καθώς και γενικότερου περιεχομένου κοινωνικά προγράμματα, που απευθύνονται σε ολόκληρο τον πληθυσμό των κατοίκων της περιοχής τους, αλλά και σε πιο εξειδικευμένες ανάγκες. Οι παραπάνω υπηρεσίες διακρίνονται σε ΝΠΔΔ που παρέχουν υπηρεσίες ανοιχτής ή κλειστής περίθαλψης σε διάφορες ομάδες του πληθυσμού, σε ΝΠΙΔ (δημοτικές επιχειρήσεις, αστικές μη κερδοσκοπικές εταιρίες) με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων, των συνθηκών ζωής της πόλης κλπ. και Διευθύνσεις ή τμήματα που εντάσσονται στον οργανισμό λειτουργίας των Δήμων με σκοπό το σχεδιασμό και την παροχή υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας.

Η πρωτοβουλία για την υλοποίησή των προγραμμάτων

Η πρωτοβουλία για το σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων κοινωνικής ανάπτυξης ανήκει άλλοτε στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και άλλοτε σε εξωτερικούς φορείς που σχεδιάζουν τα προγράμματα και στη συνέχεια τα διοχετεύουν προς υλοποίηση σε αυτούς. Τα ευρωπαϊκά προγράμματα αποτελούν σημαντικό γνώμονα για την κατεύθυνση των τάσεων στο χώρο της κοινωνικής και αντεγκληματικής πολιτικής που ασκείται σε τοπικό επίπεδο.

Διασύνδεση με τοπικές ανάγκες

Ο σχεδιασμός και η υλοποίηση των προγραμμάτων από τους Δήμους βρίσκεται σε συνάρτηση με τα τοπικά δεδομένα και τις ανάγκες, την κοινωνικοδημογραφική σύνθεση του πληθυσμού της περιοχής, την ύπαρξη ή μη άλλων παρεμφερών υπηρεσιών, το ανθρώπινο δυναμικό, την παρουσία εθελοντικών φορέων ή άλλων υποστηρικτικών δικτύων, τη διαθεσιμότητα οικονομικών πόρων και την ευαισθητοποίηση των τοπικών φορέων και της τοπικής κοινότητας. Η κοινωνικοδημογραφική σύνθεση του πληθυσμού αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που λαμβάνονται υπόψη

για την υλοποίηση προγραμμάτων προκειμένου να υπάρξει αντιστοιχία ανάμεσα στο περιεχόμενο των προγραμμάτων και τα ιδιαίτερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι μιας δεδομένης περιοχής. Επομένως, το είδος των προγραμμάτων είναι προσαρμοσμένο και απεικονίζει τις ανάγκες και τη φυσιογνωμία της περιοχής. Επιπλέον, σε μεγάλο βαθμό ο αριθμός και το περιεχόμενο των προγραμμάτων προσδιορίζονται από τη χρηματοδότησή τους, η οποία προέρχεται κατά σημαντικό μέρος από πόρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης που προβλέπονται για την εφαρμογή των σχεδιαζόμενων στρατηγικών.

B) Τα προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης

Στα προγράμματα έχουμε εντάξει τόσο τις πρωτογενείς παρεμβάσεις που απευθύνονται στο γενικό πληθυσμό των ανηλίκων όσο και τις δευτερογενείς παρεμβάσεις που απευθύνονται σε παιδιά που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες δυσκολίες ή προβλήματα κοινωνικής συμπεριφοράς και προσαρμογής, έχουν εκδηλώσει αντικοινωνικές συμπεριφορές ή έχουν εμπλακεί στους κόλπους της ποινικής δικαιοσύνης και στα οποία αναγνωρίζονται επιβαρυντικοί παράγοντες που ευνοούν την εμπλοκή τους ή τη συνέχιση της εμπλοκής τους στην παραβατικότητα. Επιπλέον, έχουμε συμπεριλάβει τόσο τα προγράμματα που είχαν ως άμεσο στόχο την πρόληψη της παραβατικότητας και της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς (χρήση ουσιών) όσο και εκείνα που είχαν ως άμεσο στόχο την ενίσχυση των θεσμών κοινωνικοποίησης (οικογένεια, σχολείο), την ανάπτυξη δεξιοτήτων και τη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου. Αν και για τα συγκεκριμένα προγράμματα η πρόληψη παραβατικών και παρεκκλινουσών συμπεριφορών αποτελεί δευτερεύοντα στόχο, ωστόσο συμπεριλήφθηκαν στο δείγμα, καθώς η βιβλιογραφία συγκλίνει στο ότι οι πρωτογενείς παρεμβάσεις προάγουν την κοινωνική ευημερία και σε μακροπρόθεσμο επίπεδο μπορεί να λειτουργήσουν εγκληματοπροληπτικά (Lippman, Moore, McIntosh, 2009; Bornstein et. al., 2002; Hofferth, Owens, 2001; Larson, 2000).

Σε γενικές γραμμές, αυτό που προκύπτει είναι ότι στους ελληνικούς Δήμους και συγκεκριμένα στους Δήμους της Αττικής υλοποιείται ένας ικανοποιητικός αριθμός προγραμμάτων κοινωνικής ανάπτυξης που καλύπτει ένα ευρύ φάσμα υπηρεσιών. Ειδικότερα, οι βασικές θεματικές κατηγορίες στις οποίες έχουν ενταχθεί όλα τα προγράμματα που εντοπίστηκαν από την έρευνα στους Δήμους της Αττικής είναι οι παρακάτω:

1. Προαγωγής υγείας, συμβουλευτικής και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης
2. Πρόληψης ναρκωτικών
3. Πρόληψης της παραβατικότητας
4. Υποστήριξης της εκπαίδευσης / πρόληψης μαθησιακών δυσκολιών
5. Κοινωνικής ένταξης / πρόληψης του κοινωνικού αποκλεισμού
6. Διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου
7. Ευαισθητοποίησης / κινητοποίησης της κοινότητας

Προαγωγής υγείας, συμβουλευτικής και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης

Τα προγράμματα αγωγής υγείας, συμβουλευτικής και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης παρέχουν αντίστοιχες υπηρεσίες στο γενικό πληθυσμό, σε παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας, εφήβους, ενήλικες και οικογένειες. Ειδικότερα, τα συγκεκριμένα προγράμματα

διαχειρίζονται δυσκολίες συμπεριφοράς, συναισθηματικές, προσαρμογής στο σχολείο και προβλήματα οικογενειακών σχέσεων.

Πρόληψη ναρκωτικών

Τα προγράμματα πρόληψης ναρκωτικών υλοποιούνται από τους Δήμους σε συνεργασία με άλλους φορείς, όπως το Υπουργείο Παιδείας, το ΚΕΘΕΑ, ο ΟΚΑΝΑ, κ.ά. Πρόκειται για προγράμματα έγκαιρης παρέμβασης σε παράγοντες που οδηγούν στις εξαρτήσεις με στόχο τη μείωση της πιθανότητας εμπλοκής των ανηλίκων στη χρήση ουσιών. Οι συγκεκριμένες παρεμβάσεις δίνουν έμφαση στους παράγοντες που λειτουργούν προστατευτικά ως προς την εκδήλωση παραβατικών συμπεριφορών, στην προαγωγή της ψυχικής υγείας, ενώ οι παρεμβάσεις απευθύνονται στην οικογένεια, στην εκπαιδευτική κοινότητα, στην τοπική κοινότητα και σε επαγγελματίες.

Πρόληψη της παραβατικότητας

Όσον αφορά τα προγράμματα πρόληψης της παραβατικότητας, που ουσιαστικά πρόκειται για τα τοπικά συμβούλια πρόληψης της παραβατικότητας, αυτά έχουν προληπτικό, συμβουλευτικό και ενημερωτικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, στοχεύουν στην πρόληψη της παραβατικότητας μέσα από τη διαχείριση των κοινωνικών παραγόντων που οδηγούν σε παραβατικές συμπεριφορές, στην ευαισθητοποίηση και δραστηριοποίηση των πολιτών για την πρόληψη της μικρομεσαίας εγκληματικότητας, στην ενίσχυση του εθελοντισμού και των θεσμών της γειτονιάς και στη μείωση του αισθήματος φόβου και ανασφάλειας. Να σημειωθεί ότι τα συγκεκριμένα προγράμματα δεν έχουν λειτουργήσει ακόμη ουσιαστικά, τουλάχιστον στην πλειονότητα των Δήμων.

Υποστήριξη της εκπαίδευσης / πρόληψη μαθησιακών δυσκολιών

Τα προγράμματα υποστήριξης της εκπαίδευσης, πρόληψης μαθησιακών δυσκολιών και σχολικής διαρροής παρέχουν αντίστοιχες υπηρεσίες σε μαθητές, υπογραμμίζοντας τη σημασία που έχει η ύπαρξη καλής σχέσης του μαθητή με το σχολείο. Η καλή σχέση με το σχολείο φαίνεται ότι συνιστά έναν «προστατευτικό» παράγοντα ως προς την εμφάνιση «προβλημάτων» στη συμπεριφορά των ανηλίκων, όπως επιβεβαιώνεται και από τη διεθνή εμπειρία.

Κοινωνικής ένταξης / πρόληψη του κοινωνικού αποκλεισμού

Τα προγράμματα κοινωνικής ένταξης, πρόληψης του κοινωνικού αποκλεισμού, παρέχουν συμβουλευτική απασχόλησης, κατάρτιση και επαγγελματικό προσανατολισμό, με στόχο την πρόληψη του κοινωνικού, οικονομικού και εργασιακού αποκλεισμού. Δίνουν έμφαση στην στήριξη των ατόμων που πλήττονται ή απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό ή με αποκλεισμό από την αγορά εργασίας και μεριμνούν για τη διασφάλιση ίσων δικαιωμάτων και ευκαιριών πρόσβασης σε όλους τους τομείς.

Διαχείριση του ελεύθερου χρόνου

Τα προγράμματα διαχείρισης του ελεύθερου χρόνου έχουν ως βασικό στόχο τη δημιουργική απασχόληση και την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και των νέων, δεν έχουν δηλαδή ως βασικό στόχο την πρόληψη της παραβατικότητας, αλλά αυτή αποτελεί έναν έμμεσο στόχο. Πρόκειται για εκπαιδευτικά προγράμματα και παιχνίδια, καλλιτεχνικές, αθλητικές δραστηριότητες, εκπαιδευτικό και θεατρικό παιχνίδι, μουσικοκινητική αγωγή, εικαστικά, εκμάθηση ηλεκτρονικών υπολογιστών, όπως και μελέτη μαθημάτων για το σχολείο.

Ευαισθητοποίησης / κινητοποίησης της κοινότητας

Τα προγράμματα ευαισθητοποίησης και κινητοποίησης της κοινότητας επιδιώκουν την ενίσχυση του πνεύματος κοινωνικής ευθύνης και αλληλεγγύης της τοπικής κοινότητας. Πρόκειται για προγράμματα ευαισθητοποίησης και κοινωνικής δράσης στα τοπικά ζητήματα, προγράμματα εθελοντισμού στους τομείς κοινωνικής φροντίδας, οργάνωσης δραστηριοτήτων κοινωνικού χαρακτήρα, όπως και άλλων δράσεων που εντείνουν τους δεσμούς των ατόμων με την τοπική κοινότητα και τους εμπλέκουν στον τρόπο λειτουργίας της.

Γ) Η αξιολόγηση των προγραμμάτων

Η έρευνα διερεύνησε κατά πόσο οι Δήμοι έχουν αναπτύξει μηχανισμούς αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας της λειτουργίας των προγραμμάτων και των υπηρεσιών τους. Επιπλέον, εξέτασε παραμέτρους που συνδέονται με την ανταποκρισιμότητα και την επίτευξη των στόχων των προγραμμάτων.

Ύπαρξη μηχανισμών αξιολόγησης

Ως προς την ύπαρξη μηχανισμών αξιολόγησης, αυτό που προκύπτει από την έρευνα είναι ότι στους περισσότερους ΟΤΑ δε γίνεται αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων, τουλάχιστον όσον αφορά την αντιστοιχία στόχων και αποτελεσμάτων. Η γενική εικόνα συνηγορεί στο ότι οι περισσότεροι οργανισμοί δεν αξιολογούν τα προγράμματα και τις δράσεις τους ως προς την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, την αποτελεσματικότητά τους σε σχέση με τους στόχους που έχουν τεθεί (αντιστοίχιση στόχων – αποτελεσμάτων), την ικανοποίηση των εξυπηρετούμενων, του προσωπικού και της ευρύτερης κοινότητας από τις παρεχόμενες υπηρεσίες -κατά πόσο ως προς την επίδρασή τους στην πρόληψη παραβατικών συμπεριφορών που απαιτεί μακροπρόθεσμο σχεδιασμό (Ζαραφωνίτου, 2003· Ιατρίδης, 2005). Οι μηχανισμοί αξιολόγησης που έχουν αναπτυχθεί, αποτελούν περισσότερο διαδικασίες αποτίμησης της λειτουργίας του εκάστοτε έργου (στατιστικά, απολογιστικά στοιχεία, ετήσιες εκθέσεις για την κατάθεση προϋπολογισμού, κ.ά.) που αποσκοπούν στη διασφάλιση της ομαλής και κατά τα προβλεπόμενα εφαρμογής του και συνήθως δεν υπεισέρχονται στη διερεύνηση παραμέτρων που σχετίζονται με την ποιοτική αξιολόγηση των χαρακτηριστικών του. Μάλιστα, οι όποιες αξιολογήσεις γίνονται κατά κύριο λόγο στο πλαίσιο ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Επιπλέον, η διερεύνηση συγκεκριμένων παραμέτρων συχνά πραγματοποιείται στο πλαίσιο επιστημονικών ερευνών που υλοποιούνται με πρωτοβουλία των Δήμων.

Χρειάζεται, ωστόσο να επισημανθεί ότι δε λείπουν και οι Δήμοι, οι οποίοι έχουν αναπτύξει μηχανισμούς αξιολόγησης τόσο της αποτελεσματικότητας των υπηρεσιών όσο και του προσωπικού. Φαίνεται, συνεπώς, ότι σε μεγάλο βαθμό η ύπαρξη μηχανισμών αξιολόγησης συνδέεται με μεμονωμένες πρωτοβουλίες των Δήμων. Μάλιστα, η έρευνα έδειξε ότι αρκετοί Δήμοι προτίθενται να αξιολογηθούν ως προς την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών προκειμένου να κατανοήσουν το ρόλο τους στο σύστημα άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Η περιορισμένη αξιολόγηση συνεπάγεται την απουσία ανατροφοδότησης των οργανισμών με πληροφορίες που αφορούν την υλοποίηση των προγραμμάτων, την αποτελεσματικότητά τους και τις μελλοντικές προοπτικές για την υλοποίηση παρεμφερών δράσεων, δεδομένα απαραίτητα για τη βελτίωση και την ανάπτυξή τους.

Ανταποκρισιμότητα των προγραμμάτων

Όσον αφορά την παράμετρο της ανταποκρισιμότητας των προγραμμάτων, προσδιορίζεται, κυ-

ρίως, από την προσέλευση και τη συμμετοχή του πληθυσμού – στόχου και της ευρύτερης κοινότητας στα προγράμματα. Η συμμετοχή του κοινού μεταφράζεται τόσο ποσοτικά -σε αριθμό συμμετοχής- όσο και ποιοτικά -σε ενδιαφέρον για τα προγράμματα και τις υπηρεσίες. Αυτό που προκύπτει από την επεξεργασία των συνεντεύξεων και των σχετικών στοιχείων που τηρούν οι υπηρεσίες συγκλίνει στο ότι, γενικά, η προσέλευση στα προγράμματα είναι ικανοποιητική, ενώ και το ενδιαφέρον που επιδεικνύει το κοινό γι' αυτά είναι αξιοσημείωτο. Η εμπιστοσύνη που αναπτύσσεται ανάμεσα στο προσωπικό και την κοινότητα αξιολογείται ως ένα πολύ θετικό στοιχείο στην επιτυχία του σκοπού των προγραμμάτων.

Επιτυχία προγραμμάτων

Σχετικά με το εάν πέτυχαν τα προγράμματα τον αρχικό τους στόχο και εάν είχαν εν γένει επιτυχία σε σχέση με τι είχαν ορίσει αρχικά ως τέτοια, αυτό που προκύπτει, είναι ότι οι περισσότερες απαντήσεις συγκλίνουν στο ότι τα προγράμματα πέτυχαν τον αρχικό τους στόχο. Με βάση την εμπειρία τους ως στελέχη των προγραμμάτων, οι περισσότεροι ερωτώμενοι χαρακτήρισαν ως «καλή» ή «πολύ καλή» την επιτυχία των προγραμμάτων.

Ο εγκληματοπροληπτικός ρόλος των προγραμμάτων

Αναφορικά με το κατά πόσο τα προγράμματα κοινωνικής ανάπτυξης επιτελούν εγκληματοπροληπτικό ρόλο, φαίνεται πως όλοι οι ερωτώμενοι συμφωνούν ότι τα προγράμματα μπορεί να λειτουργήσουν εγκληματοπροληπτικά, τουλάχιστον έμμεσα. Οι απόψεις των ερωτώμενων σχετικά με την επιτυχία των προγραμμάτων και την προληπτική λειτουργία τους αποτελούν προσωπικές πεπειθήσεις τους, καθώς όπως έχουμε ήδη αναφέρει, δεν υπάρχουν επίσημα ερευνητικά δεδομένα που να στοιχειοθετούν τον ισχυρισμό. Οι απόψεις τους απορρέουν από την καθημερινή επαφή τους με τον πληθυσμό που επωφελείται από τις υπηρεσίες, την τήρηση φακέλου όπου αποτυπώνεται το ιστορικό και η πορεία του κάθε ατόμου στο πρόγραμμα, καθώς και τα ευρύτερα μηνύματα που λαμβάνουν από την κοινότητα ως προς τη λειτουργία των υπηρεσιών.

Δυσκολίες

Αναφορικά με άλλες παραμέτρους, η διαδικασία της υλοποίησης των προγραμμάτων συναντά αρκετά προβλήματα και δυσκολίες που δυσχεραίνουν την αποτίμηση της αποτελεσματικότητάς τους. Συγκεκριμένα, η απουσία θεσμικού πλαισίου, πολιτικής, συντονισμού και οργάνωσης, η αποσπασματικότητα στις παρεχόμενες υπηρεσίες, η γραφειοκρατία, και η ελλιπής οικονομική υποστήριξη αναφέρθηκαν ως τα κυριότερα προβλήματα που πλαισιώνουν και δυσχεραίνουν τις οποιοσδήποτε προσπάθειες.

Προτάσεις

Οι προτάσεις των ερωτώμενων συναρτώνται με τις ανάγκες που έχουν διαφανεί στη διαδικασία υλοποίησης των προγραμμάτων. Μεταξύ αυτών, επισήμαναν την αναγκαιότητα για πλαισίωση των δράσεων από συγκροτημένη πολιτική, οργάνωση και συντονισμό, τη διευθέτηση γραφειοκρατικών θεμάτων, την οικονομική στήριξη και τις αλλαγές στο σχεδιασμό της κοινωνικής πολιτικής. Παράλληλα, επισημάνθηκε ότι η έρευνα και η αξιολόγηση μπορούν να συμβάλλουν με τη σειρά τους στη βελτίωση των υπηρεσιών και των προγραμμάτων ανατροφοδοτώντας τους φορείς με πολύτιμες πληροφορίες που αφορούν τον τρόπο λειτουργίας και την αποτελεσματικότητά τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κλείνοντας, να συνοψίσουμε ορισμένα γενικά συμπεράσματα. Η ελληνική αντεγκληματική πολιτική για ανηλίκους ταυτιζόταν μέχρι πρόσφατα με τους μηχανισμούς του ποινικού συστήματος απονομής της δικαιοσύνης και τις αντίστοιχες κατασταλτικού τύπου απαυτήσεις. Οι σύγχρονες τάσεις στην πολιτική αντιμετώπισης της παραβατικότητας των ανηλίκων στρέφονται στη συνεργασία της κεντρικής εξουσίας με την τοπική αυτοδιοίκηση, το κοινό, ιδιωτικούς φορείς, κυβερνητικές και μη οργανώσεις, όπως και στην αποκέντρωση των υπηρεσιών και την ανάληψη διευρυμένων αρμοδιοτήτων από τις τοπικές κοινωνίες. Έτσι, λοιπόν, τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας καταβάλλονται προσπάθειες εκσυγχρονισμού της κοινωνικής πολιτικής με την παραχώρηση διευρυμένων αρμοδιοτήτων στους ΟΤΑ και παράλληλα ενίσχυσης του κοινωνικού χαρακτήρα της αντεγκληματικής πολιτικής για ανηλίκους με εναλλακτικά της φυλάκισης μέτρα.

Στο πλαίσιο των παραπάνω τάσεων υλοποιούνται πρωτογενείς παρεμβάσεις πρόληψης σε τοπικό επίπεδο, υλοποιείται ένας ικανοποιητικός αριθμός προγραμμάτων κοινωνικής ανάπτυξης για τα παιδιά και την οικογένεια, τα οποία συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον της ελληνικής κοινωνίας. Συγκριτικά με άλλες χώρες που έχουν αναπτύξει ένα αξιόλογο δίκτυο υπηρεσιών πρόληψης και προαγωγής υγείας, η χώρα μας βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο. Τα προγράμματα δεν έχουν αναπτυχθεί επαρκώς, υπολειτουργούν ή δεν εντάσσονται σε ένα ευρύτερο δίκτυο υπηρεσιών κοινωνικής και αντεγκληματικής πολιτικής. Εν τούτοις, να πούμε ότι το παράδειγμα ορισμένων Δήμων που έχουν αναπτύξει ένα αξιόλογο δίκτυο υπηρεσιών προς την κοινότητα, δείχνει ότι η οργάνωση και ο συντονισμός των υπηρεσιών, η διευθέτηση γραφειοκρατικών θεμάτων, η οικονομική στήριξη, η πλαισίωση των προγραμμάτων με μία σαφή πολιτική, η ενεργοποίηση των πολιτών και η συμμετοχή τους σε τοπικές δράσεις μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυξη επιτυχημένων πολιτικών πρόληψης για ανηλίκους.

Η επιτυχής διαχείριση των δυσχερειών, η βελτίωση του καθεστώτος σχεδιασμού, οργάνωσης και υλοποίησης και ο ανθρωποκεντρικός προσανατολισμός των προγραμμάτων μπορούν να δημιουργήσουν αξιόλογες προοπτικές για το μέλλον τους στη χώρα μας. Σε κάθε περίπτωση, η ποινική αντιμετώπιση της παραβατικότητας των ανηλίκων, αν δεν μπορεί να αποφευχθεί, πρέπει να διέπεται από τη βασική κατευθυντήρια αρχή της διαπαιδαγώγησης και από το σεβασμό στα αναγνωρισμένα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και τις εγγυήσεις από το σύνταγμα και τις διεθνείς συμβάσεις.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία - Ελληνική

- Αρτινοπούλου, Β. (2001), *Βία στο σχολείο: έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη*, Μεταίχμιο, Αθήνα.
- Αρτινοπούλου, Β. (2007), *Κοινωνική διαμεσολάβηση*, Σημειώσεις μαθήματος Τμήματος Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Αρτινοπούλου, Β. (2010), *Επανορθωτική Δικαιοσύνη: Η πρόκληση των σύγχρονων δικαικών συστημάτων*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Αρτινοπούλου, Β. (2010), *Κοινωνική διαμεσολάβηση: Εκπαιδύοντας τους μαθητές στη διαχείριση της βίας και του εκφοβισμού*, Συνεργασία: Καλαβρή, Χ., Μιχαήλ, Η., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α. (Επιμελήτρια Έκδοσης) (2010), *Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία*, Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ειδική Επιτροπή Μελέτης των Ομάδων Ενδοσχολικής Βίας (ΕΕΜΟΕΒ), Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Ζαραφονίτου, Χ. (1995), *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Ζαραφονίτου, Χ. (2001), "Ο φόβος του εγκλήματος: Ενδοαστακή κατανομή της εγκληματικότητας και κοινωνικές αναπαραστάσεις του φαινομένου στο εσωτερικό της ελληνικής πρωτεύουσας", *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2/2001: 186-196
- Ζαραφονίτου, Χ. (2003), *Πρόληψη της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο: οι σύγχρονες τάσεις της εγκληματολογικής έρευνας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Ιατρίδης, Δ. (2004), Τσαούσης, Δ. (επιμέλεια), *Σχεδιασμός κοινωνικής πολιτικής: θεωρία και πράξη του κοινωνικού σχεδιασμού*, Gutenberg, Αθήνα.
- Ιατρίδης Δ. Σ. (2005), *Οργανισμοί Κοινωνικής Φροντίδας Σχεδιασμός κοινωνικής πολιτικής για ανάπτυξη*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Καραγκούνης, Β. (2008), *Κοινωνική εργασία και τοπική ανάπτυξη*, Εκδ. Τόπος, Αθήνα.
- Κατσιγαράκη, Ε. (2004), *Οικογένεια & Παραβατικότητα*, Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Κουράκης, Ν. (1999), *Έφηβοι παραβάτες και κοινωνία: θεμελιώδεις αξίες, θεσμοί και νεανική παραβατικότητα στην Ελλάδα (Juvenile delinquents and society: a study of the fundamental values, institutions and juvenile delinquency in Greece)*, Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Κουράκης, Ν. (2000), «Παραβατικότητα εφήβων και αξίες στη σύγχρονη Ελλάδα», στο Δασκαλάκη, Η., Παπαδοπούλου, Π., Τσαμπαρλή, Δ., Τσίγκανου, Ι., Φρονίμου, Ε. (2000) *Εγκληματίες και Θύματα στο κατώφλι του 21ου αιώνα*, Αφιέρωμα στη μνήμη του Η. Δασκαλάκη, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα.
- Κουράκης, Ν. (2006), *Για να νιώθουμε ασφαλείς σε μια κοινωνία ενεργών πολιτών: Πρακτικό εγχειρίδιο για τη νόμιμη προστασία του πολίτη από την καθημερινή παραβατικότητα*, εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα.
- Λαμπράκη, Ι. (2011), *Η Πρόληψη της Νεανικής Παραβατικότητας μέσω των Προγραμμάτων της Κοινωνικής Ανάπτυξης*, Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Κοινωνιολογίας – Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Λαμπροπούλου, Ε. (1994), *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.
- Λαμπροπούλου, Ε. (2003), «Κοινοτισμός και κοινοτική πρόληψη: Το "νέο παράδειγμα" στην αντεγκληματική πολιτική» στον Τιμητικό τόμο για την Αλίκη Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, Μαγγανάς, Α., (επιμ.), (2003), *Δικαιώματα του Ανθρώπου – Εγκλημα – Αντεγκληματική Πολιτική: Human rights, crime-criminal policy: droits de l'homme, crime-politique criminelle*, Νομική βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ. 777-797.
- Μαγγανάς, Α., Λάζος, Γ. (1997), *Κοινωνικές αξίες των παραβατικών και των μη παραβατικών*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα.
- Μαγγανάς, Α. (1999), «Μέθοδοι πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας: Η Καναδική εμπειρία», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 4/1999:392-399.

- Μαγγανάς, Α. (1999), *Θέματα Εγκληματολογικά & Ποινικού Δικαίου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Μαγγανάς, Α. (2000α), «Η επανορθωτική δικαιοσύνη (restorative justice) ως μέσον επίτευξης της κοινωνικής ειρήνης», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 5/2000: 553-561.
- Μαγγανάς, Α. (2000β), «Η εξέλιξη της νεανικής παραβατικότητας στο Κεμπέκ», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 6/2000: 671-676.
- Μαγγανάς, Α. (2001), «Υπάρχουν νέες εξελίξεις στον τομέα της δικαιοσύνης για ανήλικους; Μια συγκριτική επισκόπηση», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 7/2001, σελ. 758-769.
- Μαγγανάς, Α. (2003), «Παραβατική συμπεριφορά ανηλίκων», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 11/2003: 1176-1177.
- Μαγγανάς, Α. (2010), «Κοινωνικές υπηρεσίες για ανήλικους: Ένας αποτελεσματικός τρόπος πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας. Η εμπειρία του Κεμπέκ», *Εγκληματολογία* τεύχος 1 (2010), εξαμηνιαία έκδοση, *Ποινική Δικαιοσύνη*.
- Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2001), *Μορφές αποκλίνουσας συμπεριφοράς στην εφηβεία: ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου*, Gutenberg, Αθήνα.
- Πανούσης, Γ. (2008), «Ενδοσχολική βία: Χωρίς όρια και χωρίς ορίζοντα;», *Περιοδικό Αστυνομική Ανασκόπηση*, Ιούλιος-Αύγουστος 2008,
- Παπαθεοδώρου, Θ. (2002), *Δημόσια Ασφάλεια και Αντεγκληματική Πολιτική: συγκριτική προσέγγιση*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Πιτσελά, Α. (2001), *Δίκαιο ανηλίκων, Κείμενα Αντεγκληματικής Πολιτικής - Διεθνή και Ευρωπαϊκά*, Σάκκουλα, Αθήνα.
- Σκαμνάκης, Χ. (2006), *Ο ρόλος των φορέων της αυτοδιοίκησης στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής: η περίπτωση των φορέων Αχαΐας*, Gutenberg, Αθήνα.
- Τσήτσουρα, Α. (2003), *Η πρόληψη της εγκληματικότητας*, Σημειώσεις μαθήματος, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Φαρσεδάκης, Ι. (1985), *Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Φαρσεδάκης, Ι. (1996), *Στοιχεία Εγκληματολογίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Χαΐδου, Α. (2003), *Εγκληματολογικά Κείμενα: Ανήλικοι - Ναρκωτικά - Κοινωνικός Έλεγχος*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία - Ξενόγλωσση

- Bornstein, M. H., Davidson, L., Keyes, C. L. M., Moore, K. A., and The Center for Child Well-Being (2002b), *Well-being: Positive Development across the Life Course*, Erlbaum, Mahwah, NJ.
- Bottrell, D., Armstrong, D., France, A. (2010), "Young People's Relations to Crime: Pathways across Ecologies", *Youth Justice* (2010), Vol. 10(1): 56-72.
- Butler, L. & Howell, R. (1980), "Coping with growth: Community needs assessment techniques", Oregon State University, Western Rural Development Center, Corvallis, Oregon.
- Catalano, R. F., Haggerty, K. P., Oesterle, S., Fleming, C. B., & Hawkins, J. D. (2004) "The importance of bonding to school for healthy development: Findings from the Social Development Research Group", *Journal of School Health* (2004), 74(7): 252-261.
- Crawford, A. (1998), *Crime Prevention and Community Safety: Politics, Policies and Practices*, Longman, London.
- Cunningham N. J. (2007), "Level of Bonding to School and Perception of the School Environment by Bullies, Victims, and Bully Victims", *Journal of Early Adolescence*, (November 2007), Vol. 27 (4): 457-478.
- Delmas - Marty, M. (1991), *Πρότυπα & Τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής*, μετάφραση και εισαγωγή Χ. Ζαραφωνίτου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Elliott, D., Huizinga, D., Ageton, S. (1985), *Explaining Delinquency and Drug Use*, Sage publications, Beverly Hills, California.

- Elsa, M., Rees, J. (2001), "At what age are children likely to be bullied at school?", *Aggressive Behavior*, Vol. 27: 419-429.
- Gullotta, T., Adams, G., Montemayor, R. (1998), *Delinquent violent youth: Theory and Interventions*, Sage, U.S.A.
- Hawkins, D. (1996), *Delinquency and Crime: current theories*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hirschi, T. & Gottfredson, M. (1994), *The generality of deviance*, Transaction Publishers, U.S.A.
- Jenson, J. M. (2010) "Advances in Preventing Childhood and Adolescent Problem Behavior", *Research on Social Work Practice* (2010), Vol. 20(6): 701-713.
- Lippman, L., H., Anderson Moore, K., McIntosh, H. (2009), "Positive Indicators of Child Well-Being: A Conceptual Framework, Measures and Methodological Issues", *Innocenti Working Paper No. 2009-21*, Florence, UNICEF Innocenti Research Centre.
- Moore, K. A. and Halle, T. G. (2001), "Preventing Problems vs. Promoting the Positive: What do we want for our Children?" στο Hofferth, S., Owens T. (2001), *Children at the Millennium: Where have we come from, where are we going?* Advances in Life Course Research series: JAI Press.
- Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R., Slee, P. (1999), *The nature of school bullying: a cross-national perspective*, Routledge, London.
- Muncie, J. (1999), *Youth and crime: a critical introduction*, Sage, London.
- National Crime Prevention Strategy (2004), *Calgary's Crime Prevention Through Social Development Network: Youth At Risk*, Mount Royal College, Canada.
- O' Mahony, P. (2009), "The Risk Factors Prevention Paradigm and the Causes of Youth Crime: A Deceptively Useful Analysis?", *Youth Justice* (2009) Vol. 9(2): 99-114.
- Olweus, D. (1994), "Bullying at school: Long-term outcomes for the victims and an effective school-based intervention program" στο Huesman, L. R., *Aggressive behavior: Current perspectives*, Plenum, New York.
- Robson, C. (2007), *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*, Μιχαλοπούλου, Κ. (επιστημονική επιμέλεια), Καλυβά, Φ. (επιμέλεια μετάφρασης), Νταλάκου, Β., Βασιλικού Κ. (μετάφραση), Gutenberg, Αθήνα.
- Smith P. K., Sharp, S. (1994), *School bullying: insights and perspectives*, Routledge, London, Rigby, K. (2003), *Bullying in school: and what to do about it*, Jessica Kingsley Publishers, London.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ
FOR THE READERS

2

Η ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΟΥ ΣΑΝ ΦΡΑΝΣΙΣΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ¹

ΑΞΙΟΛΟΓΩΝΤΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ

Σήμερα, έχει φτάσει να είναι επιτακτική η ανάγκη βελτίωσης της διαδικασίας αξιολόγησης της επιστημονικής έρευνας, από τους φορείς χρηματοδότησης, τα ακαδημαϊκά ιδρύματα, ή τρίτους.

Για την αντιμετώπιση του ζητήματος αυτού, η ομάδα εκδοτών ακαδημαϊκών περιοδικών που παρουσιάζεται παρακάτω συναντήθηκε το Δεκέμβριο του 2012 στο Σαν Φρανσίσκο κατά τη διάρκεια της ετήσιας συνάντησης του American Society for Cell Biology (ASCB). Η ομάδα ανέπτυξε ένα σύνολο προτάσεων, με τίτλο: *San Francisco Declaration on Research Assessment(**)*. Θα θέλαμε να καλέσουμε τους ενδιαφερόμενους από όλα τα επιστημονικά πεδία να δηλώσουν την υποστήριξή τους προσθέτοντας το όνομά τους κάτω από αυτή τη Διακήρυξη.

Τα αποτελέσματα των επιστημονικών ερευνών είναι πολλά και ποικίλα, μεταξύ άλλων: ερευνητικά άρθρα που παρουσιάζουν νέες γνώσεις, δεδομένα, σκευάσματα/ουσίες, και λογισμικό, πνευματική ιδιοκτησία, και άκρως εξειδικευμένοι νεαροί επιστήμονες. Τόσο οι φορείς χρηματοδότησης, τα ιδρύματα που απασχολούν επιστημονικό προσωπικό, αλλά και οι ίδιοι οι επιστήμονες, όλοι μοιράζονται την επιθυμία, και ανάγκη για αξιολόγηση της ποιότητας και της απήχησης των επιστημονικών αποτελεσμάτων. Συνεπώς, κρίνεται επιτακτικό τα πορίσματα των επιστημονικών πονημάτων να εκτιμώνται με ακρίβεια και να αξιολογούνται με σωστό τρόπο.

Ο Δείκτης Αξιολόγησης του Περιοδικού² (Journal Impact Factor) χρησιμοποιείται συχνά ως κύρια παράμετρος βάσει της οποίας συγκρίνονται τα επιστημονικά πορίσματα των απόμων και των ιδρυμάτων. Ο Δείκτης Αξιολόγησης του Περιοδικού, όπως υπολογίζεται από τον Thomson Reuters, δημιουργήθηκε αρχικά από τους βιβλιοθηκονόμους ως εργαλείο που θα τους βοηθούσε να αποφασίσουν ποια περιοδικά να αγοράσουν, κι όχι ως μέτρηση της επιστημονικής αρτιότητας της έρευνας ενός άρθρου. Με αυτό το δεδομένο, είναι σημαντικό να κατανοήσει κανείς, ότι ο Δείκτης Αξιολόγησης του Περιοδικού έχει ένα σύνολο καταγεγραμμένων αδυναμιών ως εργαλείο για την αξιολόγηση της έρευνας. Σε αυτούς τους περιορισμούς περιλαμβάνονται: Α) η μεγάλη ανισοκατανομή των παραπομπών σε κάθε περιοδικό [1-3]; Β) οι ιδιότητες του Δείκτη Αξιολόγησης του Περιοδικού ορίζονται σε σχέση με το εκάστοτε πεδίο: είναι ο συνδυασμός πολλών ετερόκλιτων άρθρων, συμπεριλαμβανομένων πρωτογενών ερευνητικών άρθρων και ανασκοπήσεων [1, 4], Γ) ο Δείκτης Αξιολόγησης του Περιοδικού μπορεί να επηρεαστεί (ή «πειραχθεί») βάσει των πολιτικών του εκάστοτε περιοδικού [5] και Δ) δεν υπάρχει διαφάνεια ως προς τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό του Δείκτη Αξιολόγησης του Περιοδικού, ούτε αυτά είναι διαθέσιμα στο κοινό [4, 6, 7].

Παρακάτω παρουσιάζουμε ένα σύνολο προτάσεων για τη βελτίωση του τρόπου με τον οποίο

1 San Francisco Declaration on Research Assessment

2 www.lib.auth.gr/index.php/el/impactfactor

αξιολογείται η ποιότητα των ερευνητικών πορισμάτων. Με την αξιολόγηση της ερευνητικής αποτελεσματικότητας, στο μέλλον τα αποτελέσματα, εκτός των ερευνητικών άρθρων, θα αποκτήσουν μεγαλύτερη βαρύτητα, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι τα ερευνητικά άρθρα με κριτές (peer-review) θα σταματήσουν να αποτελούν το κεντρικό ερευνητικό αποτέλεσμα για την ενημέρωση της αξιολόγησης της έρευνας. Οι προτάσεις μας συνεπώς εστιάζονται κυρίως στις πρακτικές που σχετίζονται με ερευνητικά άρθρα που δημοσιεύονται σε περιοδικά που υιοθετούν τη διαδικασία της κριτικής ανάγνωσης (peer-review). Ωστόσο, μπορούν και θα πρέπει να επεκταθούν αναγνωρίζοντας και επιπλέον προϊόντα όπως οι βάσεις δεδομένων, ως αξιόλογα ερευνητικά πορίσματα. Αυτές οι προτάσεις αφορούν φορείς χρηματοδότησης, ακαδημαϊκά ιδρύματα, περιοδικά, οργανισμούς που παρέχουν τα εργαλεία μέτρησης, αλλά και ανεξάρτητους ερευνητές.

Αυτές τις προτάσεις διατρέχουν αρκετά ζητήματα:

- η ανάγκη να καταργηθεί η χρήση εκτιμήσεων, όπως οι δείκτες αξιολόγησης, για ζητήματα που αφορούν τη χρηματοδότηση, την επιλογή και την προώθηση.
- η ανάγκη να αξιολογείται η ίδια η έρευνα και η ποιότητά της όχι βάσει του περιοδικού στο οποίο δημοσιεύεται, και
- η ανάγκη να αξιοποιηθούν ευκαιρίες που προσφέρουν οι ηλεκτρονικές δημοσιεύσεις (όπως η «χαλάρωση» των περιττών περιορισμών στον αριθμό των λέξεων, τα σχήματα, και τις παραπομπές, και τη διερεύνηση νέων ουσιαστικότερων δεικτών).

Γνωρίζουμε ότι πολλοί φορείς χρηματοδότησης, ιδρύματα, εκδότες και ερευνητές ενθαρρύνουν ήδη τις ορθές πρακτικές όσον αφορά την αξιολόγηση των ερευνών. Τέτοιου είδους κινήσεις αρχίζουν να ενισχύουν την ορμή προς πιο λεπτομερείς και ουσιαστικές προσεγγίσεις όσον αφορά την αξιολόγηση της έρευνας, που πλέον μπορούν να αποτελέσουν τη βάση και να υιοθετηθούν από όλους τους βασικούς υποστηρικτές που εμπλέκονται.

Όλοι οι συνυπογράφωντες της *Διακήρυξης του Σαν Φρανσίσκο* υποστηρίζουν την υιοθέτηση των ακόλουθων πρακτικών αναφορικά με την αξιολόγηση των ερευνών.

Γενικά

Μην χρησιμοποιείτε τα κριτήρια αποτίμησης του περιοδικού, όπως είναι ο δείκτης αξιολόγησης του περιοδικού, ως υποκατάστατες εκτιμήσεις για την ποιότητα των ατομικών ερευνητικών δημοσιεύσεων, για να αξιολογήσετε ένα επιστημονικό άρθρο, ή για την πρόσληψη, την προαγωγή ή τις αποφάσεις χρηματοδότησης.

Για τους Φορείς Χρηματοδότησης

Να είστε σαφείς όσον αφορά τα κριτήρια αξιολόγησης των επιστημονικών πονημάτων όσων έχουν αιτηθεί χρηματοδότησης και τονίστε σαφώς, ιδιαίτερα για τους νέους ερευνητές, ότι η επιστημονικότητα ενός άρθρου είναι πολύ σημαντικότερη από ότι οι δείκτες δημοσίευσης ή η ταυτότητα του περιοδικού στο οποίο δημοσιεύτηκε.

Για την αξιολόγηση των ερευνών, συνυπολογίστε την αξία και την απήχηση όλων των αποτελεσμάτων της έρευνας (συμπεριλαμβανομένων των βάσεων δεδομένων και του λογισμικού) εκτός από τις ερευνητικές δημοσιεύσεις, και λάβετε υπόψη ένα ευρύ φάσμα

μετρήσεων, συμπεριλαμβανομένων των ποιοτικών δεικτών για την απήχηση της έρευνας, όπως είναι η επιρροή σε θέματα πολιτικής και πρακτικών εφαρμογών.

Για Ιδρύματα

Να είστε σαφείς όσον αφορά τα κριτήρια πρόσληψης, μονιμοποίησης και προαγωγής και τονίστε σαφώς, ιδιαίτερα για τους νέους ερευνητές, ότι η επιστημονικότητα ενός άρθρου είναι πολύ σημαντικότερη από ότι τα κριτήρια δημοσίευσης ή η ταυτότητα του περιοδικού στο οποίο δημοσιεύτηκε.

Για την αξιολόγηση των ερευνών, συνυπολογίστε την αξία και την απήχηση όλων των αποτελεσμάτων της έρευνας (συμπεριλαμβανομένων των βάσεων δεδομένων και του λογισμικού) εκτός από τις ερευνητικές δημοσιεύσεις, και λάβετε υπόψη ένα ευρύ φάσμα μετρήσεων, συμπεριλαμβανομένων των ποιοτικών δεικτών για την απήχηση της έρευνας, όπως είναι η επιρροή σε θέματα πολιτικής και πρακτικών εφαρμογών

Για τους Εκδότες

Περιορίστε σημαντικά την έμφαση που δίνεται στον Δείκτη Αξιολόγησης του Περιοδικού ως μέσω προώθησής του. Ιδανικά αυτό μπορεί να γίνει είτε σταματώντας να προωθείτε το Δείκτη Αξιολόγησης είτε παρουσιάζοντάς τον μέσα σε ένα ευρύτερο σύνολο κριτηρίων για το περιοδικό (π.χ. 5-ετή δείκτη αξιολόγησης, EigenFactor [8], SCImago [9], h-index, χρονικά εκδοτικών και δημοσιεύσεων, κλπ) που παρέχουν μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα σχετικά με το περιοδικό.

Κοινοποιήστε ένα σύνολο κριτηρίων αναφορικά με την κάθε δημοσίευση, κατευθύνοντας την αξιολόγηση περισσότερο προς το περιεχόμενο του άρθρου κι όχι προς τα κριτήρια αξιολόγησης του εντύπου στο οποίο είναι δημοσιευμένο.

Ενισχύστε τις υπεύθυνες πρακτικές των συγγραφέων, και επιδιώξτε να λάβετε όλες τις πληροφορίες σχετικά με τη συμβολή του καθενός από τους συγγραφείς που συνυπογράφουν τη δημοσίευση.

Είτε πρόκειται για περιοδικό ελεύθερης πρόσβασης είτε περιοδικό με συνδρομή, καταργήστε όλους τους περιορισμούς στη χρήση στις βιβλιογραφικές αναφορές των δημοσιεύσεων και αφήστε τα ελεύθερα σύμφωνα με το Creative Commons Public Domain Dedication (10).

Καταργήστε ή μειώστε τους περιορισμούς στον αριθμό των αναφορών του κάθε ερευνητικού άρθρου, και όπου είναι δυνατόν επιβάλετε τη χρήση πρωτογενών βιβλιογραφικών αναφορών, έναντι των επισκοπήσεων, ώστε να αναγνωριστεί η ομάδα που ανέφερε πρώτη κάποιο εύρημα.

Για τους οργανισμούς που παρέχουν τα εργαλεία μέτρησης

Να είστε ανοιχτοί και να υπάρχει διαφάνεια, παρουσιάζοντας τα στοιχεία και τις μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν για τον υπολογισμό όλων των μετρήσεων.

Παρουσιάστε τα στοιχεία χωρίς περιορισμούς στη χρήση, και δώστε πρόσβαση στα δεδομένα μέσω υπολογιστή, όπου αυτό είναι δυνατό.

Να είστε σαφείς ότι η ακατάλληλη τροποποίηση των εργαλείων μέτρησης δεν θα είναι ανεκτή, και να είστε ξεκάθαροι τι εννοείτε με τον όρο ακατάλληλη τροποποίηση, καθώς και όσον αφορά τα μέτρα αντιμετώπισης μιας τέτοιας περίπτωσης.

Συνεκτιμήστε την διαφορετικότητα των δημοσιεύσεων (π.χ. επισκοπήσεις έναντι ερευνητικών δημοσιεύσεων) και των θεμάτων όπου αξιοποιούνται αυτοί οι δείκτες, συγκεντρωτικά ή συγκριτικά.

Για τους ερευνητές

Όταν συμμετέχετε σε επιτροπές που αποφασίζουν για τη χρηματοδότηση, πρόσληψη, μονιμοποίηση ή προαγωγή, αξιολογήστε βάσει του επιστημονικού περιεχομένου και όχι των κριτηρίων δημοσίευσης.

Όπου είναι δυνατόν, αναφέρετε κυρίως πρωτογενείς βιβλιογραφικές αναφορές και όχι επισκοπήσεις, ώστε να αναγνωριστεί αυτός που πρέπει να αναγνωριστεί.

Χρησιμοποιήστε ένα σύνολο δεικτών δημοσίευση για το άρθρο και δεικτών προσωπικών/υποστηρικτικών δηλώσεων, ως αποδείξεις της απήχησης των ατομικών δημοσιεύσεων και λοιπών ερευνητικών αποτελεσμάτων [11].

Προκαλέστε τις πρακτικές αξιολόγησης των ερευνών που λανθασμένα βασίζονται στους Δείκτες Αξιολόγησης των Περιοδικών και προωθήστε και διδάξτε καλές πρακτικές που εστιάζουν στην αξία και την επιρροή συγκεκριμένων ερευνητικών αποτελεσμάτων.

References

1. Adler, R., Ewing, J., and Taylor, P. (2008) Citation statistics. A report from the International Mathematical Union. www.mathunion.org/publications/report/citationstatistics0
2. Seglen PO. (1997) Why the impact factor of journals should not be used for evaluating research. *BMJ*. 15;314(7079):498-502.
3. Editorial (2005). Not so deep impact. *Nature* 435, 1003–1004 Rossner, M., Van Epps, H., Hill, E. (2007). Show me the data. *J. Cell Biol.* 179, 1091–1092.
4. Vanclay JK. Impact Factor: Outdated artefact or stepping-stone to journal certification. *Scientometric* 2012; 92: 211-238.
5. The PLoS Medicine Editors (2006). The impact factor game. *PLoS Med* 3(6): e291 doi:10.1371/journal.pmed.0030291.
6. Rossner, M., Van Epps, H., Hill, E. (2007). Show me the data. *J. Cell Biol.* 179, 1091–1092.
7. Rossner M., Van Epps H., and Hill E. (2008). Irreproducible results: a response to Thomson Scientific. *J. Cell Biol.* 180, 254–255.
8. <http://www.eigenfactor.org/>
9. <http://www.scimagojr.com/>
10. <http://opencitations.wordpress.com/2013/01/03/open-letter-to-publishers>
11. <http://altmetrics.org/tools/>

Participants in declaration drafting

Sharon Ahmad, *Journal of Cell Science*
 Bruce Alberts, *Science*
 Stefano Bertuzzi, American Society for Cell Biology
 Ana-Maria Cuervo, *Aging Cell*
 Tracey dePellegrin, *Genetics*
 David Drubin, *Molecular Biology of the Cell*
 Martha Fedor, *Journal of Biological Chemistry*
 Petra Gross, *Journal of Cell Science*
 Lisa Hannan, *Traffic*
 Mark Johnston, *Genetics*
 W. Mark Leader, *Molecular Biology of the Cell*
 Michael Marks, Co-editor, *Traffic* and Professor, University of Pennsylvania
 Mark Marsh, *Traffic*
 Tom Misteli, *Journal of Cell Biology*
 Mark Patterson, *eLife*
 Bernd Pulverer, *The EMBO Journal*
 Brian Ray, *Science*
 Michael Rossner, Rockefeller University Press
 Randy Schekman, *eLife*
 Sandra Schmid, former editor, *MBoC* and *Traffic*
 Annalisa VanHook, *Science Signalling*
 Michael Way, *Journal of Cell Science*
 Liz Williams, *Journal of Cell Biology*

Additional Signers

Euan Adie, Altmetric LLP
 Parker Antin, American Association of Anatomists
 Ellen Bergfeld, American Society of Agronomy, Crop Science Society of America and Soil Science Society of America
 Pete Binfield, Co-Founder and Publisher, PeerJ
 David Botstein, Founding Editor in Chief of *Molecular Biology of the Cell*; Director Lewis-Sigler Institute for Integrative Genomics, Princeton University
 Michael Caplan, Yale University
 Paul Courant, University of Michigan, Dean of Libraries and Harold Shapiro Professor of Public Policy
 Brendan Crabb, President of Association of Australian Medical Research Institutes and Director of the Burnet Institute, Melbourne
 Stephen Curry
 Mara Dierssen, president of the Spanish Society of Neuroscience
 Sir Alan Fersht FRS, Medical Research Council Laboratory of Molecular Biology
 László Fésüs, chairman of Publications Committee, Federation of European Biochemical Societies

Toni Gabaldón, Centre for Genomic Regulation

Christian Gericker, Associate Editor, BMC Health Services Research, CEO, The Wesley Research Institute

Paul A. Gleeson, Head, Department of Biochemistry and Molecular Biology, The University of Melbourne

Peter Goelitz

Robert Graham, Executive Director, Victor Chang Cardiac Research Institute

Peter Gunning, President, American Society for Biochemistry and Molecular Biology, Editor-In-Chief, BioArchitecture

Brian Hoal, Society of Economic Geologists

Jason Hoyt, co-founder and CEO PeerJ

Phil Hurst, Royal Society UK

Paul Hutchinson

Reinhard Jahn

David James, Director Diabetes and Obesity Program, Garvan Institute of Medical Research

Kozo Kaibuchi, Editor In Chief of Cell Structures and Functions (the official journal of the Japanese Society for Cell Biology)

Pekka Lappalainen, Research Director, Institute of Biotechnology, University of Finland

Daniel Louvard, Director of the Research Centre Institut Curie

Vivek Malhotra, Centre for Genomic Regulation, Barcelona, Spain

Thomas Marwick, Director, Menzies Research Institute Tasmania

Paul Matsudaira, National University of Singapore

Satyajit Mayor, Director, National Centre for Biological Science, Bangalore, India

Lucia Monaco, Italian Telethon Foundation

Eric Murphy, Editor-in-Chief, Lipids a Journal of the American Oil Chemists' Society

Olivier Pourquie, Université de Strasbourg

Jason Priem, ImpactStory

Jordan Raff, President of the British Society of Cell Biology, Editor-in-Chief of Biology Open

Francisco X. Real, Spanish National Cancer Research Center and Universitat Pompeu Fabra

Alyson Reed, Executive Director, Linguistic Society of America

Phillip J Robinson, Head, Cell Signalling Unit, Children's Medical Research Institute

Jean-Louis Salager, Editor-in-Chief of Journal of Surfactants and Detergents

Michael Sheetz, Director and Principal Investigator of the Mechanobiology Institute, Singapore

Robert Shepherd, Director, Bionics Institute, University of Melbourne

Stuart Shieber, Harvard University

Michele Solimena, Max Planck Institute, Dresden, Germany

Tom Stevens, co-Editor Traffic, University of Oregon

Jennifer L Stow, Deputy Director, Research, Institute for Molecular Bioscience The University of Queensland

Robert Tjian, President Howard Hughes Medical Institutes

Gerrit van Meer, Dean of the Faculty of Sciences, Utrecht University

Mitsuhiro Yanagida, Editor In Chief of Genes to Cells

Alpha Yap, Head, Division of Molecular Cell Biology, Institute for Molecular Bioscience

Marino Zerial, Max Planck Director, Max Planck Institute of Molecular Cell Biology and Genetics, Dresden

Ya-ping Zhang, Vice-President of the Chinese Academy of Sciences

ΟΔΗΓΙΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Πριν την υποβολή του άρθρου σας, παρακαλείστε να διαβάσετε προσεκτικά τις παρακάτω οδηγίες. Οι οδηγίες αυτές ακολουθούνται από όλα τα περιοδικά τα οποία συμμετέχουν στη Διεθνή Επιτροπή των Εκδοτών Περιοδικών για τις Εξαρτήσεις (ISAJE).

Το περιοδικό Εξαρτήσεις υιοθετεί πλήρως τη “Συμφωνία του Farmington” (Addiction, 1997, 92, 1617-1618) ή βλέπε <http://www.exartiseis.gr/> η Συμφωνία του Farmington <http://www.exartiseis.gr/CategoryView.asp?langid=el&CategoryID=4>

ΓΕΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Στόχος του περιοδικού Εξαρτήσεις είναι να υπηρετήσει τη διεθνή διεπιστημονική επικοινωνία ανάμεσα σε ακαδημαϊκούς και κλινικούς, να ενδυναμώσει τους δεσμούς μεταξύ επιστήμης και πολιτικής, να ενισχύσει και να εμπλουτίσει την ποιότητα των απόψεων. Βιβλία και σημαντικές αναφορές μπορούν να υποβληθούν για ανασκόπηση ή /και παρουσίαση. Θα πρέπει, ωστόσο, να σας ενημερώσουμε εκ των προτέρων πως τα κείμενα δεν επιτρέφονται.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΗΘΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

Τα άρθρα γίνονται αποδεκτά με την προϋπόθεση πως υπόκεινται σε έλεγχο από τη συντακτική επιτροπή. Όλα τα υποβληθέντα άρθρα πρέπει απαραίτητως να συνοδεύονται από δήλωση υπογεγραμμένη από όλους τους συγγραφείς στην οποία θα αναφέρεται ότι:

(α) το υλικό που συμπεριλαμβάνεται στο άρθρο δεν έχει δημοσιευθεί εξ ολοκλήρου ή τμηματικά σε άλλο έντυπο,

(β) το κείμενο που υποβάλλεται για δημοσίευση δεν βρίσκεται ήδη υπό έκδοση,

(γ) όλοι οι συγγραφείς που υπογράφουν το άρθρο έχουν συμμετάσχει προσωπικά στη διαδικασία συγγραφής του και αναλαμβάνουν εξίσου την ευθύνη για το περιεχόμενό του,

(δ) έχουν τηρηθεί όλες οι αρχές ηθικής και δεοντολογίας που αφορούν στην προστασία των πελατών ή των συμμετεχόντων στις έρευνες και στα πειράματα με ζώα.

Στη δήλωση πρέπει, επίσης, να αναφέρονται ρητώς οι πηγές χρηματοδότησης, άμεσης και έμμεσης, καθώς και οποιαδήποτε σχέση με φαρμακευ-

τικές βιομηχανίες, καπνοβιομηχανίες και βιομηχανίες παραγωγής αλκοόλ.

Σχετικά με τα σημεία (α) και (β): εάν στοιχεία από τη συγκεκριμένη έρευνα παρουσιάζονται σε περισσότερες από μία δημοσιεύσεις, αυτό θα πρέπει να αναφερθεί στο άρθρο και/ή σε επιστολή προς τον εκδότη με σαφή επεξήγηση των διαφορών που υπάρχουν στο άρθρο και με συνημμένα αντίτυπα όλων των κειμένων στα οποία αναφέρεται η συγκεκριμένη έρευνα.

Εάν, σε οποιοδήποτε στάδιο, οι συγγραφείς αποφασίσουν να αποσύρουν το άρθρο τους, καλούνται να ενημερώσουν εγκαίρως και εγγράφως τον εκδότη.

ΕΚΤΑΣΗ

Οι συγγραφείς πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο συνοπτικοί και στην περίπτωση που ο περιορισμός του άρθρου κριθεί σκόπιμος για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας, το θέμα θα συζητηθεί με τον εκδότη. Η συνολική έκταση του άρθρου θα πρέπει να κυμαίνεται μεταξύ 6000-8000 λέξεων. Η παρουσίαση περιστατικών είναι αποδεκτή αλλά δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να υπερβαίνει τις 2000 λέξεις. Οι επιστολές δεν θα πρέπει να υπερβαίνουν τις 600 λέξεις.

ΥΠΟΒΟΛΗ ΚΑΙ ΜΟΡΦΗ

Η υποβολή των εγγράφων πρέπει να γίνεται σε ηλεκτρονική μορφή, δισκέτα, ή CD. Θα πρέπει να είναι με γραμματοσειρά 12 στιγμών, διπλό διάστημα και περιθώρια τουλάχιστον 25 mm. Στην πρώτη σελίδα θα πρέπει να αναγράφεται ο τίτλος του άρθρου, ο οποίος δεν πρέπει να υπερβαίνει τους 45 χαρακτήρες, τα ονόματα των συγγραφέων, ο χώρος και η διεύθυνση διεξαγωγής της εργασίας και

η πλήρης ταχυδρομική διεύθυνση του συγγραφέα στον οποίο θα αποσταλούν τα σχόλια, η σχετική αλληλογραφία και τα αντίτυπα της έκδοσης. Στο κάτω μέρος της σελίδας του τίτλου παρακαλείστε να αναφέρετε το συνολικό αριθμό λέξεων του άρθρου. Στη δεύτερη σελίδα θα αναγράφονται μόνο ο τίτλος και τα ονόματα των συγγραφέων και η περιλήψη. Ολόκληρο το άρθρο, συμπεριλαμβανομένων των παραπομπών, πινάκων, στοιχείων, και λοιπού υλικού, θα πρέπει να έχει συνεχή αρίθμηση από την πρώτη σελίδα του τίτλου ως το τέλος. Επίσης, είναι σκόπιμο να αποφεύγονται οι υποσημειώσεις, όπου είναι δυνατόν.

Μπορείτε να στείλετε το άρθρο σας ταχυδρομικά στην ακόλουθη διεύθυνση:

Για το Περιοδικό Εξαρτήσεις
ΚΕΘΕΑ

Σορβόλου 24,

116 36 Αθήνα

ή με email: exartisis@kethea.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Όταν πρόκειται για ερευνητικά άρθρα οι περιλήψεις θα πρέπει να περιλαμβάνουν τις ακόλουθες ενότητες: Στόχοι, Σχεδιασμός, Πλαίσιο/Χώρος, Συμμετέχοντες, Παρέμβαση (για τις πειραματικές δοκιμές μόνο), Μετρήσεις, Ευρήματα και Συμπεράσματα. Τα συμπεράσματα πρέπει να αναφέρονται με σαφήνεια, επειδή αυτά θα καθορίσουν σε μεγάλο μέρος την απόφαση του εκδότη. Κάθε εύρημα θα αποτιμηθεί σύμφωνα με την εγκυρότητα και την αξιοπιστία του. Όσον αφορά άλλου είδους κείμενα, δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες για τη δομή των περιλήψεων, αλλά πρέπει να είναι εμφανή τα συμπεράσματα της αποτίμησης, καθώς αυτά θα αποτελέσουν κεντρικό θέμα στη διαδικασία του σχολιασμού. Οι περιλήψεις δεν θα πρέπει να υπερβαίνουν συνήθως τις 250 λέξεις. Λέξεις κλειδιά θα πρέπει να αναφέρονται στο τέλος κάθε περιλήψης. Οι περιλήψεις θα πρέπει να αποστέλλονται στα ελληνικά και στα αγγλικά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Η βιβλιογραφία και οι παραπομπές μπορούν να γίνονται είτε με το σύστημα *Harvard* είτε με το σύ-

στημα *Vancouver*. Όταν ακολουθείται το σύστημα *Harvard*, στις παραπομπές πρέπει να τηρούνται τα ακόλουθα: πρώτο το όνομα του συγγραφέα, ακολουθεί η χρονολογία δημοσίευσης σε παρένθεση π.χ. *Smith (1984)*. Εάν οι συγγραφείς είναι έως τρεις π.χ. *Smith, Green & Jones (1984)*, τότε στην πρώτη παραπομπή αναφέρονται και οι τρεις, ενώ στις υπόλοιπες αναφέρεται *Smith et.al. (1984)*. Στην περίπτωση που οι συγγραφείς είναι περισσότεροι από τρεις, τότε σε όλες τις παραπομπές αναγράφεται: *Smith et.al. (1984)*. Εάν υπάρχουν πολλές δημοσιεύσεις από τους ίδιους συγγραφείς μέσα στο ίδιο έτος, οι παραπομπές πρέπει να περιέχουν (α) (β) (γ) κ.λπ. μετά τη χρονολογία δημοσίευσης. Οι παραπομπές παρατίθενται στο τέλος του άρθρου με αλφαβητική σειρά, π.χ:

Abrams, D.B. & Wilson, G.T. (1979) Effects of alcohol on social anxiety... 88, 161-173.

Blane, H.T. & Leonard, K.E. (1987) Psychological Theories.... (New York Guildford Press).

Όταν ακολουθείται το σύστημα *Vancouver*, οι παραπομπές αριθμούνται σύμφωνα με τη σειρά που απαντώνται στο κείμενο. Σημειώστε τις παραπομπές στο κείμενο, στους πίνακες, στις λεζάντες βάζοντας διαδοχική αρίθμηση εντός παρενθέσεως (1, 2, 3, κ.λπ.). Οι παραπομπές που βρίσκονται μόνο μέσα σε πίνακες ή λεζάντες σχημάτων θα πρέπει να αριθμούνται σύμφωνα με τη σειρά που απαντώνται στο κείμενο.

Η αριθμητική απαρίθμηση των παραπομπών πρέπει να παρατίθεται στο τέλος του άρθρου, παράδειγμα:

1. *Cotton, N. (1987) The familial incidence of Alcoholism, Journal of Studies on Alcohol, 40, 89-116.*

2. *Merikangas, K.R. (1989) Genetics of alcoholism: a review of Human studies...*

Ανεξαρτήτως του συστήματος που θα επιλέξετε, για τους τίτλους των εφημερίδων, των περιοδικών και λοιπών εντύπων δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται συντομογραφίες. Θα πρέπει να αναφέρονται οπωσδήποτε όλοι οι συγγραφείς. Ο κατάλογος της βιβλιογραφίας δεν πρέπει να είναι ασκόπως μακροσκελής, και πρέπει να περιλαμβάνει μόνο βι-

βλία και έντυπα στα οποία είναι δυνατή η πρόσβαση δια μέσου των συνηθισμένων βιβλιογραφικών πηγών. Όταν πρόκειται για ξενόγλωσσα άρθρα ή βιβλία, θα πρέπει να δίνεται ο τίτλος και στα ελληνικά σε παρένθεση μετά τον πρωτότυπο τίτλο.

ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΙΣ

Οι απεικονίσεις δεν πρέπει να είναι ενταγμένες στο κείμενο, αλλά θα πρέπει να κατατεθούν χωριστά στο τέλος με το όνομα του συγγραφέα και με σχετική αρίθμηση. Όλες οι φωτογραφίες, τα γραφήματα και τα διαγράμματα θα αναφέρονται ως «σχήματα» και θα πρέπει να έχουν διαδοχική καταχώρηση στο κείμενο με αριθμούς (π.χ. Σχήμα 1, Σχήμα 2). Η θέση των σχημάτων μέσα στο κείμενο θα πρέπει να υποδεικνύεται σαφώς. Οι τίτλοι για όλα τα σχήματα θα πρέπει να αναγράφονται σε χωριστή σελίδα. Στους τίτλους θα πρέπει, επίσης, να συμπεριλαμβάνονται και επεξηγήσεις για όλα τα σύμβολα που χρησιμοποιούνται.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Οι πίνακες θα πρέπει να εκτυπώνονται σε χωριστή σελίδα και η θέση τους στο κείμενο πρέπει να υποδεικνύεται σαφώς. Οι μονάδες πρέπει να αναγράφονται εντός παρενθέσεως στην πρώτη γραμμή της εκάστοτε στήλης και όχι στο κυρίως σώμα του πίνακα. Οι λέξεις ή οι αριθμοί πρέπει να επαναλαμβάνονται σε όλες τις γραμμές, ενώ τα ομοιωματικά και λέξεις όπως: ομοίως, βλέπε, ως άνω κ.λ.π. δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται. Ακόμη, οι πίνακες δεν θα πρέπει να έχουν διαγράμμιση.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Η επιμέλεια γίνεται για έλεγχο και διευκόλυνση κάποιων βασικών διορθώσεων, όχι για γενική αναθεώρηση ή μετατροπή. Τα σχόλια επιμέλειας πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και να επιστρέφεται το διορθωμένο κείμενο στον εκδότη μέσα σε δέκα

ημέρες από την παραλαβή τους.

Τα άρθρα αποστέλλονται από τον εκδότη στον αναπληρωτή της έκδοσης για αναθεώρηση. Ο τελευταίος, αφού συμβουλευτεί τη συντακτική ομάδα, στέλνει τις προτάσεις του στον εκδότη. Ο εκδότης λαμβάνει την τελική απόφαση και επικοινωνεί με τους συγγραφείς. Εφόσον κριθεί θετικά από τη συντακτική ομάδα, το άρθρο προωθείται για επιστημονική επιμέλεια σε δύο έως τρεις σχολιαστές, μέλη της επιστημονικής επιτροπής του περιοδικού.

Ο εκδότης και ο αναπληρωτής διατηρούν το δικαίωμα να επιστρέψουν κάποιο άρθρο πριν ακόμη φτάσει στους σχολιαστές, εάν κρίνουν πως το περιεχόμενό του δεν είναι κατάλληλο για το περιοδικό εξ' αιτίας μεθοδολογικών περιορισμών, θεματολογίας ή προβλημάτων στην παρουσίαση των στοιχείων.

ΑΝΤΙΤΥΠΑ

Ένα αντίτυπο του περιοδικού, που περιέχει το άρθρο, θα αποσταλεί στον κύριο συγγραφέα περίπου τρεις εβδομάδες μετά την έκδοση του τεύχους.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ/ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Είναι όρος της παρούσας έκδοσης οι συγγραφείς να διατηρούν τα πνευματικά δικαιώματα από τα άρθρα που προσκομίζουν. Ωστόσο ο οργανισμός διατηρεί κάθε δικαίωμα για πλήρη δημοσίευση και διάδοση του άρθρου και του περιοδικού σε όσο το δυνατόν ευρύτερο αναγνωστικό κοινό, τόσο σε έντυπη όσο και σε ηλεκτρονική μορφή. Οι συγγραφείς μπορούν να χρησιμοποιήσουν αλλού το άρθρο μετά από τη δημοσίευσή του στο περιοδικό και χωρίς να ζητηθεί έγκριση υπό τον όρο πως θα αναφερθεί ως πρωτότυπη πηγή της δημοσίευσης το παρόν περιοδικό. Οι συγγραφείς ευθύνονται αποκλειστικά για την παραχώρηση των δικαιωμάτων αναπαραγωγής στοιχείων που βρήκαν από άλλες πηγές.

ΤΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ ΤΕΥΧΟΣ
ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ
ΕΞΑΡΤΗΣΕΙΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 2013
ΣΕ 550 ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ ΤΟΥ
ΚΕΝΤΡΟΥ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΩΝ ΑΤΟΜΩΝ
(ΚΕΘΕΑ)
ΣΧΗΜΑ ΚΑΙ ΧΡΩΜΑ

<i>Εποπτεία Έκδοσης</i> Γεράσιμος ΝΟΤΑΡΑΣ	<i>Editing supervision</i> Gerassimos NOTARAS
<i>Αρχικός Καλλιτεχνικός Σχεδιασμός Έκδοσης</i> Βουβούλα ΣΚΟΥΡΑ	<i>Initial Layout</i> Vounoula SKOURA
<i>Πληκτρολόγηση Κειμένων</i> Τομέας Εκπαίδευσης ΚΕΘΕΑ	<i>Typing</i> KETHEA Department of Education
<i>Γλωσσική επιμέλεια - Διορθώσεις</i> <i>Τυπογραφική επιμέλεια</i> Γεωργία ΧΡΗΣΤΟΦΙΛΗ	<i>Proof-reading</i> <i>Print editing</i> Georgia CHRISTOFILI
<i>Σχεδιασμός Λογότυπου</i> Τέτη ΚΑΜΟΥΤΣΗ	<i>Logo</i> Teti KAMOUTSI
<i>Ηλεκτρονική Επεξεργασία - Σελιδοποίηση</i> Σταύρος ΜΠΕΛΕΣΑΚΟΣ	<i>Typeset - Layout</i> Stavros BELESSAKOS
<i>Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία</i> ΣΧΗΜΑ ΚΑΙ ΧΡΩΜΑ	<i>Publication - Binding</i> SCHEMA AND CHROMA

Δελτίο Παραγγελίας

Θα ήθελα συνδρομή στο περιοδικό *Εξαρτήσεις* (ISSN 1109-5350) για το έτος (2 τεύχη)

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗ (ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ ΜΕ ΚΕΦΑΛΑΙΑ)

Όνομα:

Επώνυμο:

Διεύθυνση:

.....

Πόλη: Τ.Κ.: Χώρα:

Τηλέφωνο: Fax: E-mail:

ΕΙΔΟΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

Ετήσια ατομική συνδρομή € 15,00

Ετήσια συνδρομή φορέων € 20,00

Ετήσια φοιτητική συνδρομή € 10,00

ΤΡΟΠΟΣ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

Με ταχυδρομική επιταγή

Με τραπεζική επιταγή στο όνομα ΚΕΘΕΑ

Με τραπεζική κατάθεση στο λογαριασμό 117/296000-12 της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, όπου θα σημειώνεται η ένδειξη «για Εξαρτήσεις». Αντίγραφο της κατάθεσης όπου θα φαίνεται ευκρινώς το όνομα του καταθέτη, θα πρέπει να αποσταλεί μαζί με το παρόν δελτίο παραγγελίας στη διεύθυνση του περιοδικού.

Μέσω Internet Banking

Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος

IBAN: **GR4801101170000011729600012**

Το παρόν έντυπο καθώς και το αποδεικτικό πληρωμής θα πρέπει να σταλούν στην παρακάτω διεύθυνση: ΚΕΘΕΑ, Σορβόλου 24, Αθήνα, 116 36

Για περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να απευθυνθείτε στο τηλέφωνο 210 9241993-6, να στέλνετε φαξ στο 210 9241986, ή email στο exartisis@kethea.gr

Order Form

EXARTISIS
SCIENTIFIC JOURNAL ON ADDICTION ISSUES

SCIENTIFIC JOURNAL ON ADDICTION ISSUES

Please enter my subscription to Exartisis (ISSN 1109-5350) for (2 issues)

SUBSCRIBER DETAILS (PLEASE WRITE IN CAPITALS)

Name:

Address:

.....

City/Town: Postal Code: Country:

Telephone: Fax: E-mail:

ORDER DETAILS

Annual Personal Subscription € 15.00

Annual Agency/ Organisation Subscription € 20.00

Annual Student Subscription € 10.00

PAYMENT DETAILS

- Payment enclosed by cheque, made payable to KETHEA.
- Remit the amount to our account 117/296000-12 with the National Bank of Greece, SWIFT CODE: **ETHNGRAA** IBAN: **GR4801101170000011729600012**.
- Internet Banking
National Bank of Greece
IBAN: **GR4801101170000011729600012**

This order form as well as the receipt from the bank have to be sent to the following address:
KETHEA - Exartisis, 24, Sorvolou str., Athens 116 36, Greece

For any additional information you can call at +30 210 9241993-6, send a fax at +30 210 9241986, or email: exartisis@kethea.gr

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ

Το περιοδικό ΕΞΑΡΤΗΣΕΙΣ (ISSN 1109-5350) δημοσιεύεται δυο φορές το χρόνο (Μάρτιο και Οκτώβριο) από το Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕΘΕΑ), Σορβόλου 24, Μετσ, 116 36, Αθήνα του οποίου και αποτελεί ιδιοκτησία. Εκδότης-Διευθυντής του περιοδικού είναι ο Γεράσιμος Νοταράς.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ (06/2011)

Συνολικός αριθμός αντιτύπων	550
Αποστολές	361
Συνδρομές	281
Δωρεάν Διανομή	60
Βιβλιοθήκη ΚΕΘΕΑ	20
Ποσοστό ζήτησης	70%

MANAGEMENT AND CIRCULATION

The journal EXARTISEIS (ISSN 1109-5350) is owned and published twice yearly (March and October) by Therapy Centre for Dependent Individuals (KETHEA), Sorvolou 24, Mets, 116 36, Athens, Greece. Editor-in-Chief is Gerassimos Notaras.

CIRCULATION (06/2011)

Total number of copies printed	550
Distribution	361
Subscriptions	281
Free distribution	60
KETHEA-Library	20
Percent of requested circulation	70%

